

IRODALMI SZEMLE

LXIII ■ 2020 ■ 2

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXII. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: MIZSER ATTILA
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ: **GYENES GÁBOR**
- KORREKTOR: **SZANISZLÓ TIBOR**
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GREDEL LAJOS**, N. TÓTH
ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ, TÖZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR,
NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS,
SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11
BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

SZÁMUNKAT MARTIN KRÁL ÉS CLEOPATRA MUCHOVÁ ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

CLEOPATRA MUCHOVÁ (1980) és MARTIN KRÁL (1984) a pozsonyi Képzőművészeti Főiskola grafika tanszékén végezték tanulmányaikat. Mesterük Vojtech Kolenčík volt. Jelentősebb kiállításai: **Muchová:** Show DOT, Contemporary Art Gallery, Pozsony, 2016; Művészeti Biennálé, Galéria Umelka, Pozsony, 2014; Tags, Galéria Médium, Pozsony, 2013. **Král:** The Exhibition of Kings, Audi Exclusive Gallery, Pozsony, 2016; Sonda – válogatás a Művészeti Biennálé alkotásaiból (2014–2016), Galerija Matice Hrvatske, Zágráb, 2015; Tri ceny, Galéria Umelka, Pozsony, 2015; Művészeti Biennálé, Galéria Umelka, Pozsony, 2014; Tags, Galéria Médium, Pozsony, 2013.

Muchová és Král, élet- és alkotótársak munkássága középpontjában a portré áll, melyet baconi hagyományok útján láttatnak. Expresszív, lidérces maszkok sorait alkotják egységes formanyelvvel, amely a festészeti, grafikus és kollázmegoldásokat variálja. Muchová esetében egy könnyedebb, parodisztikus irány is megfigyelhető.

■ A CÍMLAPON: CLEOPATRA MUCHOVÁ: CULTURE,
VEGYES TECHNIKA, 2017, 84 cm
■ A HÁTLAGON: CLEOPATRA MUCHOVÁ: FREAK SOCIETY,
VEGYES TECHNIKA, 2017, 104x96 cm

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH IV., VEGYES TECHNIKA, 2018, 100x140 cm

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH VI., VEGYES TECHNIKA, 2018, 100x140 cm

- 3 CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE: IDŐRE MÉRVE (VERS)
- 5 GYÖRGY NORBERT: KACSUKA ÉPPEN ELDURRANTJA (REGÉNYRÉSZLET)
- 11 MEZEI GÁBOR: [NEM_HELY]; ERDŐT FALAZNI; [HÁMORI TÓ] (VERSEK)
- 15 SZEKRÉNYES MIKLÓS: KÖRFORGÓ (PRÓZA)
- 21 FODOR BALÁZS: NEXUS 3; NEXUS 4; NEXUS 5; NEXUS 6 (VERSEK)
- 25 SEBŐK GYÖRGY: MARADJON KETTŐNK KÖZÖTT; NAZCA; SAJÁT FÉNY; ASZÁLY; NYÁRKÖZÉP; AMESBURY (VERSEK)
- 33 DARABOS ENIKŐ: NARRATOLÓGIA ÉS KORPOREALITÁS NÁDAS PÉTER PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK CÍMŰ REGÉNYÉBEN I. (TANULMÁNY)
- 58 KOSZTRABSZKY RÉKA: IRREÁLIS SZÍNTEREK. A TÉRVISZONYOK ÉS AZ EMLÉKEZÉS KAPCSOLATA SZABÓ MAGDA *KATALIN UTCA* CÍMŰ REGÉNYÉBEN (TANULMÁNY)
- 66 N. TÓTH ANIKÓ: SZÁMÍTÁSOK. TANÁRNŐ KÉREM (PRÓZA)
- 69 KOVÁCS LAJOS: HOSSZÚRA NÖTT ÁRNYÉKAINK (PRÓZA)
- 88 GÓZON ÁKOS: EGY REJTETETT ÉREM FELFEDEZÉSE. A KOVÁCS LAJOS *EMLÉKKÖNYVRŐL* (KRITIKA)
- 91 BERETI GÁBOR: HOMÁLY NÉLKÜL. PÁL SÁNDOR ATTILA *BALLADÁS-KÖNYV* CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)
- 96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELÉNÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

■ NYOMTA A VALEUR KFT., DUNASZERDAHELY. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 300. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- €, EGY ÉVRE 18,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ FEBRUÁR/2020 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLA.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: VALEUR, S.R.O., DUNAJSKÁ STREDA. ■ ROZŠIRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 300. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE

IDŐRE MÉRVE

Olyasmit kerestem, ami elnémít.
Hittem, létezik a szavaknak olyan sora,
amit olvasva megállsz.
Kérdeztem a szelet, az esőt és a fényeket,
ha ők testet adnak a vágynak, hogy legyél,
talán tudják a titkodat.
Le akartalak nyugtózni, számokból olvasva ki
minden percedet, mutatókkal kardozva,
fordulj meg, nézz körbe végre.
Számlapod mint tenyered hajolt a testem köré,
felfogva a ráncokat és a petyhüdséget,
de én azt sem tudom felérni ésszel,
hogy az ősz halánték immár
örökkévalóság.
Nem mondom, hogy eltékozoltalak.
Éltem, annak, amit rám szabtak,
a felén tán túl vagyok.
Tudod, milyen az, ha visszarettentenek a fények?
Tudod, milyen, amikor a saját sarkadban állsz?
Tudod, miféle istentelen zaj,
ha a nyakadban érzed lihegni az elmúlást?

Szerettelek volna jótékony homályban tudni.
Ha összeszedem magam,
összehazudhatok még annyi ölelést,
ami ahhoz kell, hogy reggel felkeljek az ágyból.
De a célokról ne kérdezz,
az értelem pedig maradjon álom.
Először azt hittem, a zajra lettem érzékeny.
Te mutattad meg, a saját hangom ismertem félre.
Nézem a nőket, most is mellettem fekszik egy.
Nem érzek semmit.
Pedig kívántam, hogy beleélvezek.
Gyalog hurcolkodott ki belőlem a vágy,
még csak vissza se nézett –
Te tudod, mi van rajtad, az időn túl?
Tudod, mi a szó arra az ürességre, amit érzek?

És azt tudod? Húrok nélküli hangszer hogy zenél
a végtelen sivatagban? Táncra születtem,
azt ígérték lesz zene. Hazugság.
Minden dallam bennem van, minden most van.
Hát, akkor kezdem. Hallgasd, legyél a csöndem.

GYÖRGY NORBERT

KACSUKA ÉPPEN ELDURRANTJA

Nem volt minden mindegy, ha tudni szeretnéd, nagyon nem, és örülnék, ha szeretnéd, jól esne, erőt adna, ilyenek, de ha nem érdekel, az sem baj, túlélem.

Csak az van meg, hogy állok az utcán, mint egy westernhős, indulásra készen, rohadtul sajnálom magam, de ezt senkinek be nem vallanám, inkább körbepillantok eltökélten, talán még hunyorgok is, figyelem, honnan várhatok támadást, hogy honnan a roham, s hogy majd megbirkózom vele, de az utcán semmi, csak a félhomály, a szél meg én, a Kolbászrúgó, ahogy állok ott, mint egy rakás szerencsétlenség, elmész? kérdi a Lajtós halkán a szomszéd kapuból, mire én beleborzongok a pillanat súlyába, ahogy ezt mondani szokás, és kudarcként értelmezem, hogy no lám, valaki mégis kinn áll az utcán, csak a nagy hősködésben elkerülte a figyelmem, elmegyek, mondom kelletlenül, mint a Máté Péter-dalban, s bár a Lajtós fontos alakja volt eddigi életemnek, mit mondjak, talán a legfontosabb, most mégis a pokolba kívánom, és nem jössz vissza többé? forgatja meg a tört a szívemben, erre én annyit csak, hogy nem jövök, és akkor már tudom, hogy nincs visszaút, és hirtelen arra gondolok, milyen jó volna, ha most látnál, ha te lennél a Lajtós, és nem tennél fel ostoba kérdéseket, csak szemérmesen lesütnéd a szemed és mindent értenél, hogy ott legyél? hogy velem legyél ott? a Kolbászrúgóval? arra gondolni sem merek, legföljebb egy nanoszekundumra, de azt is gyorsan elhessentem magamtól, mert egy westernhőshöz nem illik az efféle szentimentálkodás.

Jelenlegi helyzetem szocska – ezt a Gizgazella nénitől hallom később a megfelelő helyen, de ne szaladjunk ennyire előre, mert most épp ott tartok, hogy sehol, hogy egy helyben topogok, westernhősködésem már régen a múlté, fázom, éhes vagyok és nagyon egyedül érzem magam, kicsit elkapkodtam, gondolom, ezt az egészét, szerencsére volt annyi eszem, hogy elhozam a lakatkulcsokat nagyanyám szőlőskertjének bodegájától, így most kvázi úgy érezhetem magam, mint aki valamit birtokol, és patétikusan arra gondolok, hogy ha életben akarok maradni, márpedig akarok, akkor mozdulnom kell, mert lassan rám telepszik az őszi melankólia, ami, tudjuk, a tettvágy legnagyobb ellensége, s ahogy látom a napot lebukni, földadok minden reményt, nem harcolok tovább, nem szegülök ellen, nem igyekszem érvényt szerezni az igazamnak, meg hát, mi is az én igazam, ezt senki sem tudja, még én, a Kolbászrúgó sem, szóval, megint sajnálom magam, de ebben az önsajnálatban most van némi tartás; tüzet raknék, mi az, hogy raknék, rakok, találok gyufát a bodegában, kicsit nyirkos, de égni fog, nincs más lehetőség, égnie kell, újságpapírt, sőt, még egy gyertyát is, ez ám a romantika, van szalonna, kicsit avas ugyan, de sütni jó lesz, van hagyma, egy marék krumpli, a szalonna? a sült krumpli

illata? istenem, hagymát enni, hagymát, érted? csak kenyér nincs, és az elég nagy baj, meg különben is, most inkább töltött káposztát ennék, meg fasírtot, és sokat, és azt is kenyérral, valahogy jobban érzem mindennek az ízét, ha van hozzá kenyér, kicsit pákosztos vagyok, mondják, sőt nem kicsit, nagyon, és ez meg is látszik rajtam, de hát egy Kolbászrúgó nem nézhet ki úgy, mint egy giliszta; botot faragok, szóval, most éppen faragom a botom a rozsdás halasbicskával, a bot hegye mindig cakkosra sikeredik, akármennyire igyekszem, tompa és szálkás marad, döfni magamba se tudnám, nemhogy az avas szalonnám bőrébe, egyre fogy a pálca, egyre rövidül, mi lesz ebből, fogpiszkáló, ha el nem baszom, mondom nevetve, aztán eszembe jut, hogy a bodegában valahol ott a zabi nagyapám teleszkópos nyársa, rövid, de hatékony kutatás után meg is találom a sufniban, egy-két helyen már ezt is kikezde a rozsdá, de a szalonnaszír mindenre jó, és már csillog is a nikkelbevonat mint a Jedi-lovagok fénykardja.

Kolbászrúgó úgy lettem, hogy a tízórai nagyszünetben a Bornyú Finó egy spontán ötlettől vezérelve hátba taszított, mire kirepült a kezemből a szalvétába csomagolt eledel, amúgy kimondottan rühellem, ha a tízórait szalvétába csomagolják, és ezt többször is szóvá tettem már a zabi édesanyámnak, hogy ha lehet, ne csinálja többé, de ő a témában hajthatatlan, és most is az történik, hogy undorodva húzom le a zsíros paprikával átitatott papírt a hengerről, és éppen bontom ki egy másik szalvétás batyuból a kenyeret, ami hasonlóan undorító cselekedet, mivel itt a kenyérmorzsák tapadnak rá mindenre, és nem tudom, hol kezdődik a kenyér, hol végződik a szalvéta, és ez így már önmagában is elég tragikus számomra, szóval, van elég gondom a Finó nélkül is, hogy valamennyire megőrizsem a méltóságom, de a Finó ezt nem így gondolja, illetve, nyilván nem gondol semmit a szalvétás viszontagságaimról, nem is sejt, illetve dehogy, biztos, hogy sejt valamit, sőt, tud, mert minden az arcomra van írva, és azt még a szalvétánál is jobban utálok, hogy minden szar, ami velem történik, az rögtön meglátszik az arcomon, s bár a Finó messze nem arról híres, hogy pontos megfigyelő lenne, de az ilyen alakok ösztönösen megérik a lehetőséget, sőt, élni is tudnak vele, és ez történik most is, mikor ordasmód mögém settenkedik, ebből persze egyáltalán semmit sem érzékelek, mert minden figyelmem arra az egyszerű és megismételhetetlen, már-már gyönyörteli pillanatra összpontosul, amikor először töröm meg a kenyeret, először harapok a kolbászból, és ekkor zajlik le ez az alattomos és történelmi hátba taszítás, melynek következményeként az lettem, ami lettem, egy Kolbászrúgó; amúgy maga az aktus, tehát a kolbász rúgása egy elég szerencsétlen és komikus mozdulatsor végén következik be, miután a Finó nem gondol a rózsakertekre, és elköveti azt, amit nem szabad, így számomra, egyéb lehetőségek híján csak annyi marad, hogy védjem,

ami az enyém, jelen esetben a reggelim, melynek készítésében a szerencsétlen disznó leölésétől kezdve, a pörzsölésen és a bélmosáson át egészen a füstölésig, mély szakmai alázattal, ugyanakkor türelmetlenül és izgatottan részt vettem, és lehet, hogy ezért, lehet, hogy valami másért, de az ominózus incidenskor azonnal érzem, hogy baj van, és ennek megfelelően igyekszem helyén kezelni a dolgokat, és így logikus, hogy teljes kudarcot vallok, és képtelen vagyok megakadályozni, hogy a kolbászsom ne röpjön ki a markolásom biztonságából, továbbá, miután kiröpült, hogy ne csak egy suta tenyeresrel kapjak utána – mire a tízóráim nemesebbik fele a kövér ujjaimon megpattanva huncut kalimpálásba kezd, majd egyre távolodva tőlem orbitális pályára áll –, de a nagy igyekezetben, hogy legalább szögletre mentsek, még azt sem tudom elkerülni, hogy ösztönösen, kapásból és rüszttel, természetesen, ahogy azt kell, jól telibe ne találjam.

Ha meg tudod rúgni a kolbászt, mondja a Lajtós, akkor meg tudod rúgni a bőrt is, és ami azt illeti, meg is tudom, erősen, mint egy bivaly, lásd: Roberto Carlos, alattomosan, mint a sakál, lásd: Davor Suker, viszont azt csak spiccel, tehát a kolbászrúgó mutatványom látványosnak ugyan látványos volt, de csak egyszeri és megismételhetetlen bravúr, és azért volt ez gond, mert az elv- és csapattársaim ugyan biztosak lehettek abban, hogy ha a játékszer velem kontaktusba kerül, tőlem messzire el fog szállni, csak azt nem tudták, hová, és ami azt illeti, ezt olykor, aztán egyre gyakrabban szóvá is tették, no nem mintha nem bíztak volna meg bennem, sőt, mondták is, hogy ha van biztos pont az életükben, az te vagy, vagyishogy én, a Kolbászrúgó, és ez mindenre vonatkozott, foci, csajok, élet, halál, egyszóval mindenre, de valahogy mégis úgy éreztem, hogy befejező csatárként nem állom meg a helyem, részben, mert mások, például a Lajtós, sokkal gyorsabbak, technikásabbak nálam, és lényegesen sportosb alkatúak, ergo, jobban mozognak, és a futballpályán, velem ellentétben, úgy néznek ki, mintha futballisták lennének, még ha kezdetlegesebb, kiforratlanabb, szerényebb kiszerelésben is, mint a nagyok, de úgy, viszont én, nos, fáj ezt kimondani, de mint egy sportgúnyába bújtatott vonagló pajor, amelyet épp most kapáltak ki a krumpliföldből a pigmentszegény fehér bőrrömmel, a csilingelő hájammal együtt, és ekkor, igen, ekkor és itt jön el az a fordulat, ami egy időre megváltoztatja életem folyását, ha nem is alapjaiban, de meg,

nevezetesen, hogy a Lajtos egy a stadion tribünjén, sőt, a stadion tribünje mögött tornyosuló topolyafákon is túlra bombázott lövésem után határozottan rám mutat, és azt mondja, jó, akkor te leszel a kapus.

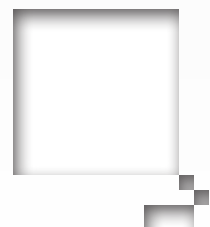
Szerelmes vagyok a Kim Wildba, van egy fotó, fekete-fehér, ő is fekete-fehér rajta, valami csíkos trikót visel, az is fekete-fehér, feszül, vagy a harisnya csíkos, hirtelen nem tudom, mindegy, az is feszül, ott van elrejtve a kartondoboz mélyén, ritkán túrok le odáig, ünnepnap, mikor eljutok a kartondoboz legmélyére, egyben kell maradnom lelkileg, úgy tudok csak lejutni, mert nagyon sok kép lapul ám fölötte, egyik jobb, mint a másik, elidőzők, eltart egy ideig, ez amolyan rituálé nálam, szeretem megtapogatni, forgatni a fénytörésben a Kim Wildét, jól markolható mellei vannak, gondolja a Kolbászrúgó, szép hosszú lábai, és valami kellemes bizsergésfélét érez valahol ott lent, nézem, mondja, a szemeit, az orrát, az ajkait, most főleg a duzzadt ajkait, mert onnan jön ki a hang, az az isteni búgó hang, az a lágyan duruzsoló nazális, igen, az ajkai közül jön ki a nazális, és ő ezt tudja, a Kim Wilde, mikor azt mondja, kípmihegion, ő ezt pontosan tudja, és azért is mondja, mert tisztában van a képességeivel, hogy bármit mond, az éppen akkor, abban a formában igaz, és a szerelem is örök lesz, amit a Kim Wilde iránt érzek, és amit ő is érez irántam, és úgy gondolom, hogy ez így helyes, hogy ez az élet rendje, ez a kölcsönös, egymás iránt érzett szerelem és tisztelet és bizalom, hogy mi ketten, én, a Kolbászrúgó és Kim Wilde, ennek így kell lennie, és így is van ez, illetve lesz az idők végezetéig.

Milyen érdekes, sőt, félelmetes az a fölismerés, hogy én, és csakis én, a Kolbászrúgó lakozom ebben a testben, amiből nézek kifelé, ami az enyém, a Kolbászrúgóé, hogy én hordom magammal ezt a hájtömeget, ezt a nevetséges sérót, a ragyás képem a szőrtüszőgyulladásokkal meg a mitesszerekkel, és tudom, hogy ezek mind-mind hozzám tartoznak, hogy ez vagyok én, és ha kipucsitok egy pattit, hát apám, az az élvezet, amikor kilövell a vérrrel kevert genny a már amúgy is maszatos tükörre, akkor arra gondolok, hogy ez is én voltam valaha, hogy ez a mételey is a részemet képezte, egyik voltunk és elválaszthatatlanok, és mennyi undorító trutumó lehet még bennem, ami-

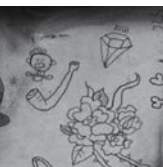
ról nem tudok, de amíg bennem volt, addig úgy tettem, mintha semmi, és ettől elég nyomorultan érzem magam, de bármennyire is szeretnék e pillanatban valaki más lenni, egy Bruce Willis, vagy egy Brad Pitt például, tehát egy Kolbászrúgó számára elfogadhatóbb Kolbászrúgó, aki bejön a csajoknak, de tudom, hogy ezt az egész szart úgy kell elfogadnom, ahogy van, ha falba verem a fejem, akkor is, ha orromat a seggembe? na jó, ezt technikailag nehéz megoldani, de akkor is az lesz, hogy én, a Kolbászrúgó belülről fogom nézni azt a világot, ami én vagyok, te meg kívülről, azt ami ő, a Kolbászrúgó, aki e testből kifelé néz, és nem is értem, egyáltalán nem értem, hogy mit láttál rajtam azon a táncórán, mikor előbb a kötelező partnercserés-forgásos kaland után úgy ügyeskedtél, nem volt nehéz észrevennem, hogy ismét csak mellém kerülj, aztán mikor a tánctánár részéről, talán a lengyel polka alaplépéseit magyarázva, s bár határozottan fel lettünk szólítva az ellenkezőjére, mégis úgy döntesz, hogy nem engeded el a kezem, majd alig észrevehetően mosolyogsz, és ezzel olyasmit ígérsz, amit talán te magad sem gondolsz komolyan, nos, akkor úgy éreztem, hogy én vagyok a legboldogabb ember a világon, és hirtelen én leszek a Bruce Willis és a Brad Pitt egyszerre, és olyannak látom magam, mint korábban még soha: szépek.

Ki vagy? mit akarsz? jöttél, hogy kifossz? hogy kisémmizz? hogy megölj? mi a neved? apádat hogy hívják? ismerem az apád? jön egyszerre a Gizgazella néni szájából némi alkoholpárával és töméntelen mennyiségű dohányfüsttel egyetemben, egy, később tudom meg, működőképes paprikaspréflakont markolva és ezzel hadonászva az arcom előtt, ahhoz elég határozottan, hogy kicsit visszahőköljek, miután bezörgetek a Szeszakánház ajtaján, és az ajtó résnyire kinyílik; késő éjszaka van, nekem sem minden mindegy, tehát bezörgetek, mert gyorsan megértem, hogy sem a szőlőskerti bodega, sem a teleszkópos nyársra húzott avas szalonna hosszú távon nem megoldás, és bevallom, nem kis szorongással tölt el az a nyomasztó csend is, ami az évnek ebben a szakaszában egy nyugatra néző hegyoldali szőlőskertre rá tud telepedni: a szél, ahogy a lassan elszáradó gyomot és a rozsdás faleveleket zizegteti, és jaj, a madarak már rég melegebb, vidámabb helyre költöztek, csupán néhány varjú vagy holló röpköd az égen, vagy csóka? nehéz megkülönböztetni ezeket, egyik károg, a másik kettőről meg fingom sincs, milyen hangokat hallatnak, és értem én, hogy ez látszólag ellentmondás, de hidd el, még így is nagyon szeretem ezt az időszakot, amikor a kert a gaz, az avar, a száraz gallyak fölégetése után, vagy inkább közben, úgy néz ki, mint egy tudományos-fantasztikus katasztrófafilmben, nincs is ennél szebb látvány, és a zabi édesapám ilyenkor mindig azzal riogat, hogy még véletlenül se menjek le a kert végi csalitosba vagánykodni, és a kert mögött húzódó, topolyák árnyalta vasúti töltéshez meg aztán végképp, mert elvisz a Rézfaszú, s miután az én nagy-nagy eszemmel kiokoskodom, hogy a Rézfa-

szú nem létezik, akkor a csóka visz el, mondja, amiről akkor úgy gondoltam, hogy egy nagy, gonosz és veszedelmes gyilkolómadár, és csak az alkalomra vár, hogy az ilyen magamfajta fiúcskákat elragadja a fészkébe, hogy aztán ott belőle táplálkozzanak a fiókái, de aztán egy lexikonban utánanézttem, hogy miféle szerzet ez a csóka, hát ne tudd meg, egy nyamvadt kis senki, egy setét tekintetű baromfi, mit baromfi, egy jérce, sőt, egy száználmasan totyogó, szarosságú kretén, meg csibe.

Gizgazella néni kérdésére, hogy ki vagy, hogy hívnak stb. nem mondhatam, hogy én vagyok a híres-nevezetes Kolbászrúgó, hanem valami ésszerű és megnyugtató válasszal kellett előállnom, ami nem ingerli különösképpen a jelenlétét, így-úgy megnyugtatta a kedélyeket, és valamennyire, ha nem is túl pontosan, de leír: Jánoska vagyok, mondom a Gizgazella néninek, mármár kedélyesen, apám neve János, innen a név, túl sok fantázia nyilván nem volt a névadásnál, de az ő fia vagyok, annak a Jánosnak, aki szintúgy egy Jánosnak a fia, és így megy ez már generációkon át, egyik János a másik után, s ha nekem zabi fiúgyermekem lesz, akkor azt is Jánosnak fogják hívni, de ne szaladjunk ennyire előre, egyelőre még csak én állok itt, és ami azt illeti, fádom, éhes, fáradt és koszos vagyok, kicsit depressziós is, persze ezt a kifejezést ekkor még nem ismerem, és hogy talán elszúrtam valamit, mert nagyon nem úgy történnék a dolgok, ahogy azt szeretném, viszont, kedves Gizgazella néni, ha akadna valami kaja, amit nélkülözni tudna, valami kenyér, például, akkor azt megköszönném, s ha volna oly kedves legalább egy rövid időre beereszteni a Szeszakánházba, hogy itt csendben meghúzzam magam egy éjszakára, mondjuk, akkor én, ez a Jánoska nevű Kolbászrúgó még nagyon-nagyon hálás is lenne.

MEZEI GÁBOR

[NEM_HELY]

—
a vezérsugárról kéne még beszélned. a nedves és némi-
képp sűrű levegő alig hallható súrlódása alatt a felületek
lankadó ellenállása, lábnyomaid majdani körvonalai. a
sugár rég nem a színre törekszik, áthatol könnyű bubo-
rékán. egyre gyorsabban látsz, a távolság célegyenesé-
ben a tónusok egymáshoz húznak, megállsz az árnyá-
szűkülő árnyalatok között. túl hirtelen menekülsz, még
semmi nem üldöz a súlytalan fehérség hangra dúsuló
határsávjában

—
a térköz szelíd koloritja. ahogy mellélépsz és figyeled,
kiázik belőle a melegség. az átmeneti jelenlét, két szín
élen a halk rezgés kifejlet nélküli közelsége. a kilengés
egyre rövidebb erőkarjai. elindulhatsz, körülötted egy
félhang szeletei

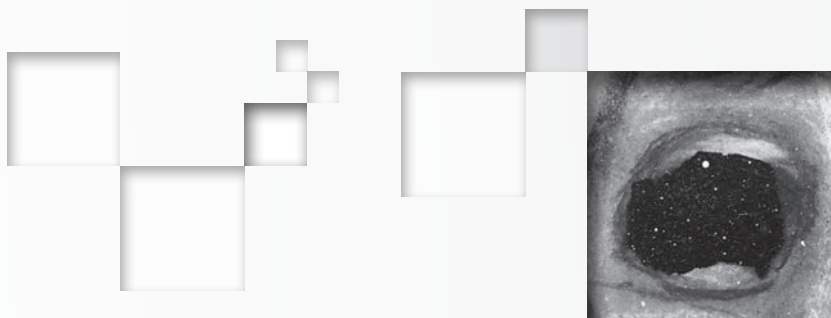
—
a barna zibbadt könnyűsége, a szénszürke tapintható, a
találkozás nullpontjáig változó bizalmaid, egyre szűkülő
körökben. a szén hűvös, sosem hideg kristályai mentén
a fény mint lehetőség. választásod tompa féleredménye

—
a páros hiány ökonómiája. elveszted, aminek helyébe
lépsz, a két szín véletlen, közös felületén a tömör sem-
mi. túl éles a tér a tónusok között

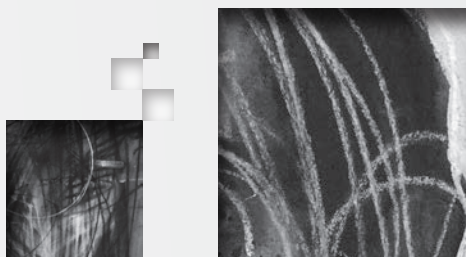
ERDŐT FALAZNI

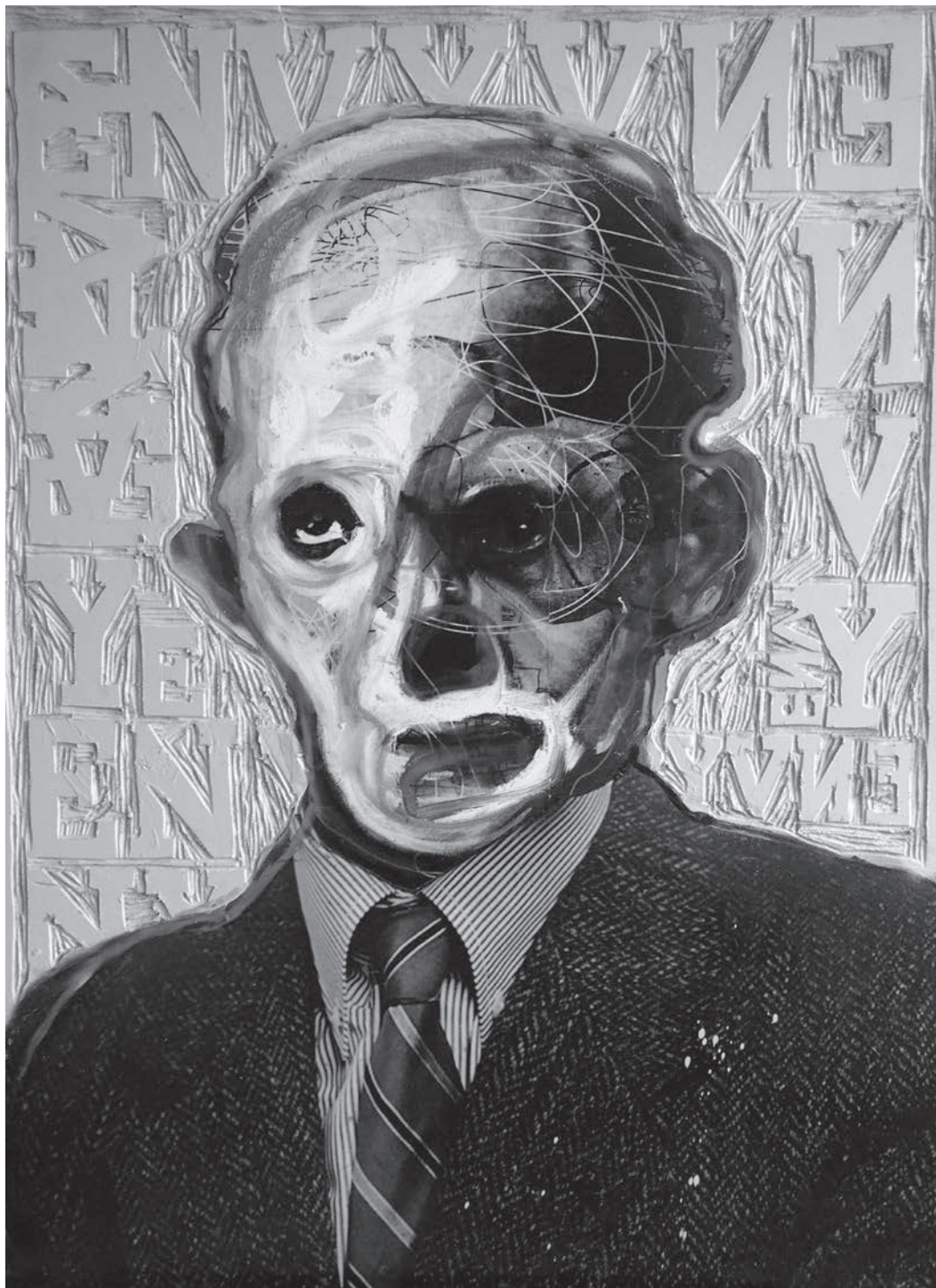
a tapintás végtelen bizonytalansága,
tenyered oldódik a kéreg repedésein.
átveszed melegét, csak látszanak lágy
körvonalaid, ebben a folytonos szélben,
arcodon a friss vakolat nyomaival,
ha megdőlsz, földig pereg a nyirkos
homok. szaga az orrodban, alattad
hideg burkolat, melletted tócsa.
foncsorozott fenekén a rozsdá
mélyen ülő foltjai, a keményre
kötött sár üres páncélja. vakon
szivárgó, sűrű esővíz, pontatlan
cementburok pórusaid kürtői felett.
az erdő alján huzatos lefolyó, üregek
pattogása, járataid mentén állandó,
de egyre tompább kiterjedésed

[HÁMORI TÓ]

az alagút szájában süket kövek.
térfogat vákuuma, kontúrok tömege,
a belső sziluett
törékeny szövetéből lógó fényfonalak,
árnyszálak ritkás roppanásai.
a mennyezet húzása az enyészpontig.
a látógúla feszülő éke,
szilánkos metszetei.
lépéseid lejtős zuhanása.
a talaj még tart és
ritkul alattad,
az anyag fárad a fényig,
hajszálcsövén át tágas terébe
szív a hegyoldal.
a völgyet széttartja a tó vízteste,
párával tölti a gerincig.
milyen sűrűn lassul a szél
a vízben álló fák
néma nedveinek
hullámzásában

CLEOPATRA MUCHOVÁ: ENVY, VEGYES TECHNIKA, 2017, 69x93 cm

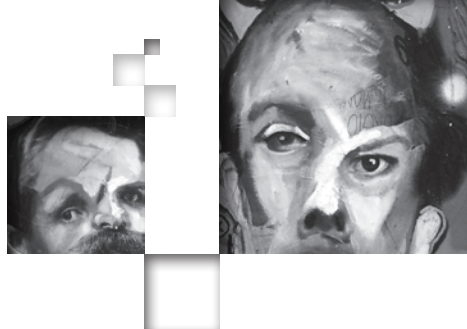
SZEKRÉNYES MIKLÓS

KÖRFORGÓ

Mikor felébredszt, kicsit forog veled a világ. Előző este a közeli Partizánban ittak a haverjaidal: valakinek a valamijét ünnepelték. A vége felé már felbukkantak kevésbé ismert arcok is. A csávó például, akinek ezüstfuvalója volt, pszichológiaszigorlatra alapozott. Eleve részegen érkezett, kitartó dühvel nyomta magába a feleseket, egyfolytában azt hajtogatta, hogy ő kibaszottul készül erre a vizsgára, lám, most is erről beszél, de nem maradt meg más a fejében, csak az a szó, hogy flexibilis, nagyjából tudja is, mit jelent, például ő pszichésen nagyon flexibilis, mert bármikor improvizál nektek valami faszát bármilyen zenei témára. Kaptatok az alkalmon, munkásmozgalmi dalok címeit mondtátok be neki, mire tényleg olyanokat imprózott rájuk, mintha ő lenne Ian Anderson, de legalábbis Török Ádám, az ő magyar helytartója. Szóval jó buli volt, nem emlékszel, hogy találtál haza az albisodba, ami igazándiból csak egy szoba volt egy vadiúj lakótelep egyik tízemeletesében. Fialat házaspár élt a lakásban, kiadták neked a kisszobát, az albérleti díj ment a törlesztőrészletbe. Azt mondták, addig náluk lakhatsz, amíg nem jön a gyerek, de bármennyire rendesek voltak is, nem szeretted volna sokáig velük lakni. Felkászálódttál a matracról, a magnóhoz botorkáltál, bekapcsoltad. Mivel a fiatalok korán jártak dolgozni, nem kellett attól tartanod, hogy hétfőn reggel hétkor bárkit is zavarna a lakásban, ha Bizottságot vagy Agydaganatot hallgatsz. Másnapos reggeleken leginkább *Az értéktöbblet elmélet*, a *Békásmegyer* és a *Jó fej!* című számok tudtak felpörgetni. S míg surrogva forgott a szalag a magnóban, te megmosakodtál, magadra kapkodtál valami sárgát meg sok feketét, ittál egy feketét, ettél valamit, majd elindultál dolgozni. Útközben elszívtál pár szál sárga Symphoniát, amitől a gyomrod is felkavarodott kicsit, közben a fuvalás srácon pörgött az agyad, részeg könnyedséggel szólózott a vizsgabizottság előtt, közben persze úgy lihegett és fújtatott, mintha az utolsó tartalékait mozgósítaná, a jelenet végén azt sikoltotta-köpte a fuvalójába, hogy flexibilis. Majd mikor erre beírta neki a vizsgaelnök a megváltó kettést, a fuvalójából a padlóra csapta a nyálat, és diadalmasan felkiáltott: *FUCK YOUR MOTHER!*

A városi tanács egészségügyi osztályára igyekeztél. A szociálpolitikai csoportnál dolgoztál. Bújtattott állásban. Ami azt jelentette, hogy papíron az egyik bölcsődében voltál kertész, viszont havonta egyszer mentél be ténylegesen a bölcsibe. A fizudért. A szociálpolitikai osztályon kellett egy ember, aki környezettanulmányokat készít, segélyeket intéz;

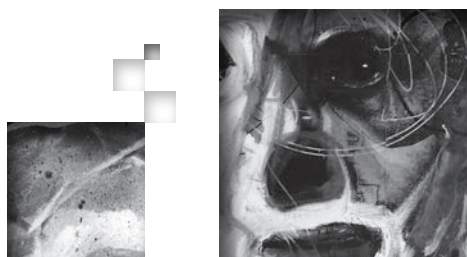

valaki gyesre ment, mégsem vehettek fel senkit helyette, mert státusz nem volt. Így egy bölcsődei kertész béréért melóztál a szocpolosoknak, húsvétkor pedig előadtad a csajoknak – mert rajtad kívül csak a főfőnök volt még hímnemű – az *Én kis kertész legény vagyok* kezdetű locsolóversikét, amin visitva röhögött mindenki, Elvira, a jogtanácsos azt mondta, jófej vagy, meg okos meg tehetséges meg minden, csak le kéne szoknod erről az irgalmatlan nyirigyházi tájszólásról.

Szóval ide tartottál, húsvét elmúlt már rég, a nyár készült felperzselni a várost. Felballagtál a széles lépcsősoron, végigsétáltál a szűk folyosón, beléptél az irodákat elválasztó előtérbe, ahol gyakran ordibáltak vagy fenyegetőztek felbőszült ügyfelek. Miközben üdvözlöttétek egymást a többi ügyintézővel, te már mentél is az osztályvezetői irodába kávé főzni, s miközben a fali csapból folyt a víz a kávéfőzőbe, hallottad, hogy az osztályvezető emelt hangon beszél a telefonba. *Nem. Szó sem lehet róla. Oda nem megy ki egyik emberem sem. Nem érti? Azért, mert egyszerűen nem engedem oda őket.* Azzal lecsapta a telefont. Kíváncsiskodó fejek jelentek meg rögtön az ajtóban, a munkatársaid. S míg a porceláncsészécskében kavargatták kávéikat, élénken tárgyalták a telefonhívás részleteit. Beszélgetésükben gyakran elhangzott a Szarvas utca neve, azé az utcáé, ahol a Partizánban ittatok előző este. A kollektíva egyöntetűen helyeselte az osztályvezető döntését, miszerint nem enged oda senkit. *Az egy patkányfészek*, mondta az egyik kolleganőd, *aki oda bemegy, még olcsón megússza, ha tetves vagy rühös lesz.* Te ekkor arra gondoltál, hogy már az elején megmondták neked, bizonyos helyeken ne ülj le, ne fogadj el semmit, még egy kávé sem, de te úgy érezted, ügyfeleid bizalmát eleve nem nyerheted el, ha nem ülsz le velük beszélgetni, és nem fogadod el a jó szívvvel kínált kávéjukat. Volt is ebből néhányszor gondod, egyszer például hetekig apró vörös és viszkető kiütések borították az egyik combodat, kellemetlen volt, de elmúlt.

Kicsit forgattad még a csésze alján maradt cukorrétegen az uccsó korty kávé, mint aki töpreng valamin, de akkor már rég tudtad, hogy kimész a Szarvas utcába. *Én ki-megyek a Szarvas utcába*, mondtad határozottan, már-már elszántan, mire hirtelen csend lett a szobában, a kavargó cigifüst is mintha megdermedt volna egy pillanatra, de nyilván nem, majd jöttek a tiltakozások, a féltő-óvó megjegyzések. Bólintottál, megköszönted az aggodást, de, mondtad, az elhatározásod végleges, kéred a címet és

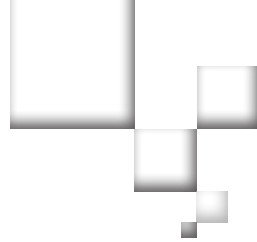

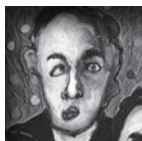
a jogcímet. Ezzel az idéetlen szójátékkal oldódott a feszültség, azért a főnököd megkérdezte, nem akarsz-e aludni egyet a döntésedre, mire te csak annyit válaszoltál, hogy igen, aludni akarsz egyet, de már a döntésed eredményének tudatában, és indulnál mihamarabb, hogy ebédre visszaérj, mert ki nem hagynád a jó kis káposztás tésztát, főleg ha borsot is kapsz hozzá a konyhás néniktől.

A főnök félrehívott, annyit szeretne még elmondani, mondta, hogy bármikor meggondolhatod magad, de ha mégis kimész, ne ülj le, ne fogadj el semmit, ne érz semmihez, a környezattanulmányt is ráérsz megírni, ha visszajöttél. Bólintottál, hogy rendben, megkaptad a nevet és címet, és indultál.

Amikor már közel jártál a megadott címhez, rájöttél, hogy ismered ezt a házat, sokszor láttátok a Partizánban sörözgetve, hogy egy zavarodottnak tűnő idős cigányasszony oszon végig az utcán, résnyire nyitja, majd becsusszan a ház fakapuján. Szóval ő lesz a delikvens, gondoltad. Közben a kapuhoz értél, megnyomtad a csengő gombját, s hamarosan egy középkorú hölgy állt előtted, s mikor megtudta, milyen ügyben jöttél, közölte, hogy bár nem ő az, akit keresel, de szeretné, ha beszélhetnétek néhány percet, és beinvitált magukhoz, a kőházba. Az előszobában ültetett le, hozott egy kávé, és belekezdett. Ömlött belőle a panasz. Elmondta, hogy az öregek – csak így nevezte őket – már akkor itt laktak a hátsó sufnyiban, amikor ők ideköltöztek. A nő komplett örült, mondta, többször állt kezelés alatt, a férje magatehetetlen beteg, akiről a felesége egyáltalán nem gondoskodik. A sufnyiban olyan állapotok uralkodnak, hogy nem kéne oda bemenned. Mocskok, bűz, tetvek, patkányok. Aki a szociális ebédet hordja az öregeknek, az is csak leteszi az ajtajuk elé, a használt edényeket pedig gumikesztyűben hajlandó csak megfogni. Aztán arról beszélt, hány hiábavaló éve küzdenek mindenféle hivatallal azért, hogy ezt a patkányfészket felszámolják, de az eredmény nulla, éppen ma reggel hívta fel a városi tanácsot, és közölte velük, ha napokon belül nem történik valami, kihívja a rádiót, a tévét, az újságokat, mert az mégiscsak lehetetlen, hogy a huszadik század végéhez közeledve ilyen körülményeket kell neki elviselnie, ráadásul nem messze Nyíregyháza belvárosától. *Azt hiszem, ezért jöttem*, mondta, miközben a gőzölgő kávé fölött a tisztességes kispolgári lét relikviáin nyugtattad tekinteted. *Köszönöm a kávé, és az információ-*

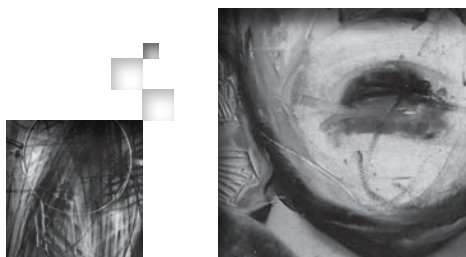
ókat, megyek, mert az ügy, mondtad, úgy tűnik, nem tűr halasztást. Kikísért, nem is kellett mutatnia, nyilvánvaló volt, hogy a kőház hátsó falának támaszkodó dűledező faépitmény a célállomás. Az ajtó mellett ott állt az ételhordó. Bekopogtál. Vártál. Semmi válasz. Újra kopogtál, mire azonnal kivágódott az ajtó, és az a szikár cigányasszony állt előtted, akit a Partizánból már sokszor láttál. *Kimagamitakar*, hadarta, *vanpapírja?* Hirtelen ötlettől vezérelve felmutattad a környezetanulmányos formanyomtatványt, mire a nő azt hadarta, *jöjjönbemittállott*. És akkor beléptél. Rögtön pofán csapott a bűz, aminek – az ajtóban állva – addig még csak gyenge szagmintáját érezted. Emberi ürülék szaga keveredett rothadó szerves anyagok bűzével. A hirtelen sokkhatástól visszatartottad a lélegzeted, próbáltál minél ritkábban levegőt venni. Ráadásul szinte semmit nem láttál odabenn, mert bár a sufninak volt egy ablaka, de olyan masszív koszréteg borította, hogy alig szűrődött be rajta némi fény. Azt például, mekkora a hely, nem lehetett látni, mert nem hatolt el a sarkokig a világosság. Kettőt léptél beljebb, valamibe – ami a földön hevert – véletlenül belerúgtál, s az a valami csörömpölve a szoba sötétjébe gurult, ahonnan visításszerű hang válaszolt a váratlan provokációra. *Csak a patkányok*, mondta a nő, *de nem mernek idejönni a fény miatt*. S míg te döbbenten próbáltad feldolgozni a hallottakat, rád rivallt. *Mit áll ott, segítsen már lehúzni a harisnyámat!* És miközben ezt mondta, tényleg megpróbált lecibálni magáról több réteg harisnyát, ami azért nem ment, mert a különböző rétegeket alkotó harisnyák a ráncigálástól egymásba gabalyodtak, s a nő térde környékén feltorlódtak. *Én*, hebegted, *én nem*. *Legalább az ollót adja már ide*, sipította a nő, *ott van az ágy melletti kisszekerényen*. Eddig észre sem vetted, hogy egy ágy áll nem messze az ablaktól. Odaléptél, s a meglepetéstől és a borzadálytól majdnem felordítottál. Egy férfi feküdt tágra meredt szemmel az ágyban, hosszú, ősz haja csomókban ragadt koponyájára, arca ki sem látszott bozontos arcszőrzetéből. Koszlott – valaha tán zöld – takaró borította testét, de nemcsak borította, hanem néhol – úgy tűnt – már össze is nőtt a húsával. Az a borzasztó érzésed támadt, hogy az ember és az ágy és a takaró egyé válnak rothadva. Sem szólni, sem mozdulni nem tudtál az iszonyattól, mikor kezét feléd nyújtotta. Az ujjain a körmök olyan hosszúak voltak, hogy különféle alakzatokat mintázva visszakunorodtak. Ezek a mocskos ujjak, ezek az amorf karmokként tekergő körmök jeleztek, hogy hajolj közelebb, s mintha hipnotizáltak volna, odahajoltál az öregember szájához. Kék szemeitek egymásba kapaszkodtak, s ő megszólalt. *Segítsen, fiatalember, segítsen, megöl ez a bolond vénasszony, hát látja, milyen állapotban vagyok, és nem törődik velem. Pedig valamikor milyen életünk volt, jártuk a falvakat meg a városokat a sergőnkkel meg a zenélő, lovacskás gyerekkörhintánkkal...* És dúdolni kezd. Delejes kék tekintetével, mint valami sodronykötéllel, megpróbál közelebb

húzni magához, úgy kell erőlködnöd, mint mikor rossz álomból akarsz ébredni, és kétséges, sikerül-e, végül elszakítod tekinteted az öregétől, *nekem mennem kell*, mondd, miközben majdnem elhanyagod magad, az öreg dúdol, kacskaringós körmeivel köröket rajzol a levegőbe, az asszony egy ollóval nyiszálja magáról a harisnyák rétegeit, s te ekkor kicsörtetsz a fészerből. Kiviharzol a kapun, nem érdekel, hogy a szomszédasszony megállítana, elintézed egy *elintézem* felkiáltással, rohansz végig az utcán, az agyad szinte üres, ócska, ki tudja, hol hallott verkli zene pörög benne csak, meg néhány szó és néhány kép. Már a vasútállomásnál jársz, amikor hirtelen megállsz, először csak magadban, fojtottan ismételteted, *basszamegbasszamegbasszameg*, majd elbődülsz: *BASSZAMEEEEEEEG!* Néhányan összerezzenek a közeledben, mások helytelenítőleg csóválják a fejüket, megint mások kerülnek veled a szemkontaktust, de téged mindez fikarcnyit sem érdekel, futva teszed meg az utolsó száz métert, felrohansz a lépcsőn, kettesével szeded a lépcsőfokokat, kopogtatás nélkül berontasz a főnök irodájába, éppen telefonál, de téged ez sem izgat. *Tegye le*, utasítod, majd tagoltan, de egyre hangosabban és határozottabban köpöd magadból a szavakat. *Most. Azonnal. Felhívja, akit kell, és most, azonnal elviteti abból a redvás sufnyiból azt a két embert. Érti? Bárhová, egy kórházba, egy intézetbe, nem érdekel, oldja meg. Most. Azonnal.*

A többiek kérdő és aggódó tekintetétől kísérve kiviharzol a slóziába, magadra reteszeled az ajtót, hangtalan zokogás ráz, hasonló ahhoz, ami egy pesti moziban kapott el a Solaris záró képsorait nézve. *Isten*, furakodott elmédbe akkor ez a szó, *Isten*, gondolod most a hivatali budiban. Nem a szótól, de megnyugszol lassan. Visszamész az irodába, senki nem kérdez semmit, tapintatosan békén hagynak, mintha meghalt volna valakid. Délután már jönnek a hírek: speckó ruhákba öltözött mentősök érkeztek a fészkerhez, kihozták a két öregot, bevitték őket egy otthonba, a ruháikat elégették, őket megfürdették, fertőtlenítették a sebeiket, mindenféle oltásokat kaptak, az öreg nyilván infúziót is, a fészert le fogják dózerolni.

Elképzeled, ahogy fehér szkafanderes angyalok, hátukon hatalmas palackokkal behatolnak a fészkerbe, közben – mint egy permetezőgépből – folyamatosan fertőtlenítő folyadékot spriccelnek mindenre. Megfogják a két testet – az öregasszony kapálózik, gyengéden egy hordágyra szíjazzák, az öregember görbe körmű ujjaival köröz, mintha egy láthatatlan angyali zenekart vezényelne; halvány fuvolaszót hallani –, betolják őket egy fehér helikopterbe, amely lassan emelkedni kezd. Pörögnek a rotorok, az egész olyan, mintha egy sergő emelné fel, és repítené a hófehér járművet a hófehér mennyek felé. Az ablakokból látni a Szarvas utcát, aztán az egész várost, a bokortanyákat, hegyeket, folyókat, utakat, vonatsíneket és embereket. Még a padot is a mozi előtt, ahol annyi hétvégén várod majd hiába a szerelmed és az öregotthont, ahol a két öreg halála a ti helyeteket teszi szabaddá.

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH IV., VEGYES TECHNIKA, 2018, 35x40 cm

FODOR BALÁZS

NEXUS 3

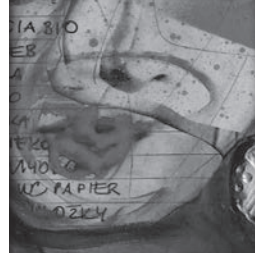
Félelem nélkül létezni, mint egy hold,
visszaverve a fényt,
nem lehet körülmények kérdése.

Gyanú ébred a szívben,
és megkérdőjeleződnek a létezés feltételei.
Fekete lyukból villanó kvazár.

A robot a lehetőségeket kezdi elemezni.
Az ember függvényei egyre hosszabb
élettartamot követelnek.

A sarkkör kettétörik,
mint a háztartási keksz.
És ha már az időt megúszeni nem lehet,

az alkatrészek zúgása felerősödik,
eltorzult energiája rövid
szívdobbanássá fényesedik.

NEXUS 4

Az első rémálmok után
szelidség következett.
Néhány évnyi felejtés.

A memóriába karcolt
autópálya-forgalom
hullámzó rendezettségé.

A reszketegen morajló
mechanikus tartozékok kohéziója
talán befelé törekvés.

És ha a neurális hálózatokban
lidércfények gyulladnak,
robot mivoltod

mi sem bizonyítja jobban,
mint a gravitáció,
ami összeroppant.

NEXUS 5

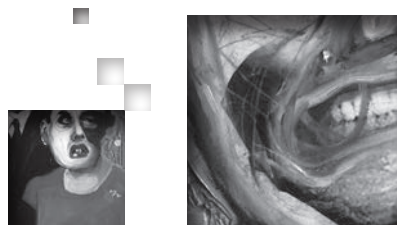
Milyen céltalan kezében
a Rubik-kocka most.
Szembeforduló hüvelykujjaid

a sejt szintű akarat
kierőszakolt
savanyúcukorkái,

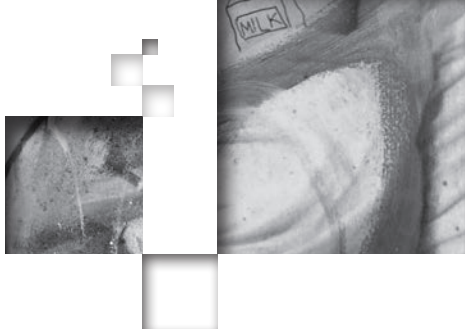
ha nincs merszed
szétszedni, mikor
kirakni nem tudod.

A szelídségedre vágyom,
és hogy én hasonlítsak rád,
de ami azt illeti,

ha valami,
hát a kegyelem
nem tesz emberibbé.

NEXUS 6

Esik, amióta
az eszedet tudod,
és bár egyre hatékonyabb

egyedek készülnek
kijavítani korábbi
tervezések csorbáit,

önmaga törekenységétől
egyetlen teremtményét
sem fosztotta meg.

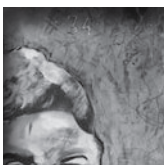
Saját emlékeivel lefittyedő
szájú porcelánbabává
degradált,

és az esőben üres
turistasétányra
ültetett.

Csöndben elavulni,
vagy elfüstölni
egy zárlatos relétől

a feleslegesség
groteszk dilemmája.
Csak a korrózió

tanít meg verset írni
az esőről,
ami soha nem áll el.

SEBŐK GYÖRGY

MARADJON KETTŐNK KÖZÖTT

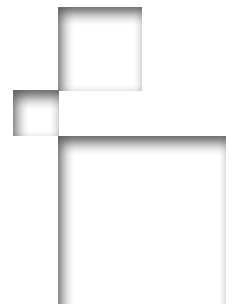
Nincs világ, sem emberek. Emlékszem,
mi nekünk kedves, én találtam ki.
El lehetne-e most felejteni?

Van jó is benne, nem lesz több halál,
a legnagyobb B-terv: hogy a rossz is
kapjon véget, ne csak az extázis.

Egyszer, ha mindent elfelejthetek,
ketten maradunk, legyen társaság.
Mint egymásnak jól bevált cimborák,

hogy ne unjuk az apokalipszist.
Aztán rólad is megfedkezem.
És hogy el ne kezdj rágódni ezen,

kitaláltam: taníts arra addig,
hogy kitalált vagyok. Én figyelek,
s elképzelem, hogy elfelejtenek.

NAZCA

Terítsd az eget a földre,
nyúlj ki sötét sarkai felé,
és hagyd, hogy átússzanak ujjaid között.

Képzeld el a semmibe markoló
kezeinket minden mozdulattal,
aztán gondolkozz velünk fordítva te is.

Vájj a Föld bőrébe ismerős képeket,
hívd le őket az életbe a csillagok közül,
nagyapáink segítenek.

Vájd a leguánt, a kondort, a kolibrit,
vájd az agyagba ezt az örökké tartó mesét,
takard az égbe a Föld mélyéből felbuzgó vizet
mikor korszóinkba merjük az erdő nyirkos
árnyékai alatt.

Az égbolt állatai itt megelevenednek –
egykor előttünk jártak ezeken a tájakon.
Szólítsd le őket az éjszakából.

Ki tudja, talán annyi emberöltő óta húzzuk
a csillagokat kolibrivé, emberré és galaxissá,
hogy elfeledtük, mi mit követ.

Fordítsd meg a mindenség folyásirányát,
hogy elmosson mindnyájunkat,
és mindenkit, aki előttünk hitt
a Nagy Vízen innen.

Mosd el a csillagokat,
mosd el a korszóinkat is,
míg úszik a Nagy Teknős mindnyájunk alatt –
hátán csak a földre borult ég marad.

SAJÁT FÉNY

Most még csak hizlalod a ködöt.
Fékezed tagjaid durva remegését.

Mikor bekebelez, és légzésed
megszűnik, indulj el befelé.
Vidd a baltát is magaddal.

Találsz majd egy napot,
mint minden rendszer közepén.
Akárha szél kapna karodba.
Csillag kérge hasad.

A háncsot

vedd köpenynek. Ne vessz el
az évgyűrűk rengetegében.

Forró gerendáidban parancsold
az ereket egyforma hosszúra.
Talpad a deszka nem égeti meg.

Élőlény menekül az önmagába
roskadástól, mikor belakod
új otthonod. Felszáll a köd.

ASZÁLY

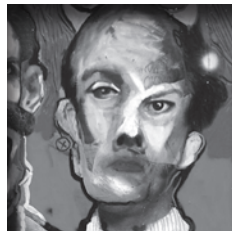
Felhők zsolozsmája
Hideg kolostoruk borult
Falait kondulás repeszti
Azonnal gyógyulnak
Értem mormolják imáikat
Hálásak hogy magamat
Idáig fenntartottam
 És futottam és ittam
 És izzadtam dolgomban
 És könnyeztem örömtől
 És nem is látnak más

Csak az örömet
Ez a felhők közönye
Nyissatok ablakot
Hadd borogathasson
Lázam hadd vigye
A földbe tavaszig
Repszék dobhártyám
Ne értsem többé
 A siratók nyelvét
 A kutyák panaszát
 A ház sóhajtását
 A virrasztók tekintetét

Olvasni ne tudjam
Nagybeteg vagyok
Tagjaim azt súgják a láz
A láz becsapja szemem
De teljesen világos
Értem mormolják
Ne hívjatok papot

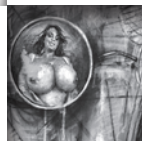

NYÁRKÖZÉP

Egyszerre dereng az ibolyaszínű égen
a Nap a többi csillaggal. A városokra
nőttek a közeli erdők, szarvasok.
Éden. Rókák járnak az aszfaltozott utat,
baglyok beszélgetnek a szekrényben.
Nyitva kell, hogy tartsam az ablakot.
Ugyanolyan érzés ébren lenni,
mint mikor álmodom, és fordítva.
Minden körbeér. Amit adok,
csak magamnak adhatom.

Csak magamnak adhatom, amit adok.
Minden körbeér. Ugyanolyan érzés
ébren lenni, mint mikor álmodom,
és fordítva. Nyitva kell, hogy tartsam
az ablakot. Rókák járnak az aszfaltozott utat,
baglyok beszélgetnek a szekrényben.
Éden. A városokra nőttek a közeli erdők,
szarvasok. Egyszerre dereng az ibolyaszínű
égen a Nap a többi csillaggal.

AMESBURY

egymillió lépést
megtenni a napig
a világ magjába
együtt megérkezni

felnyitni a szemet
ránézni magamra
kétszáz holdja voltam
pont ő utoljára

halál hold nap és mi
megmaradt megosztom
egymillió lépés
ennyit voltunk talpon

nem járhatok többé
annyit voltam talpon
nincs már hová mennem
mit látni lehet látom

farkasszemet nézek
isten napszemével
két kőoszlop között
alkonyatkor jön el

a meleg megnyugtat
aki láthat most lát
nem kell többet tudnom
csak várni éjszakát

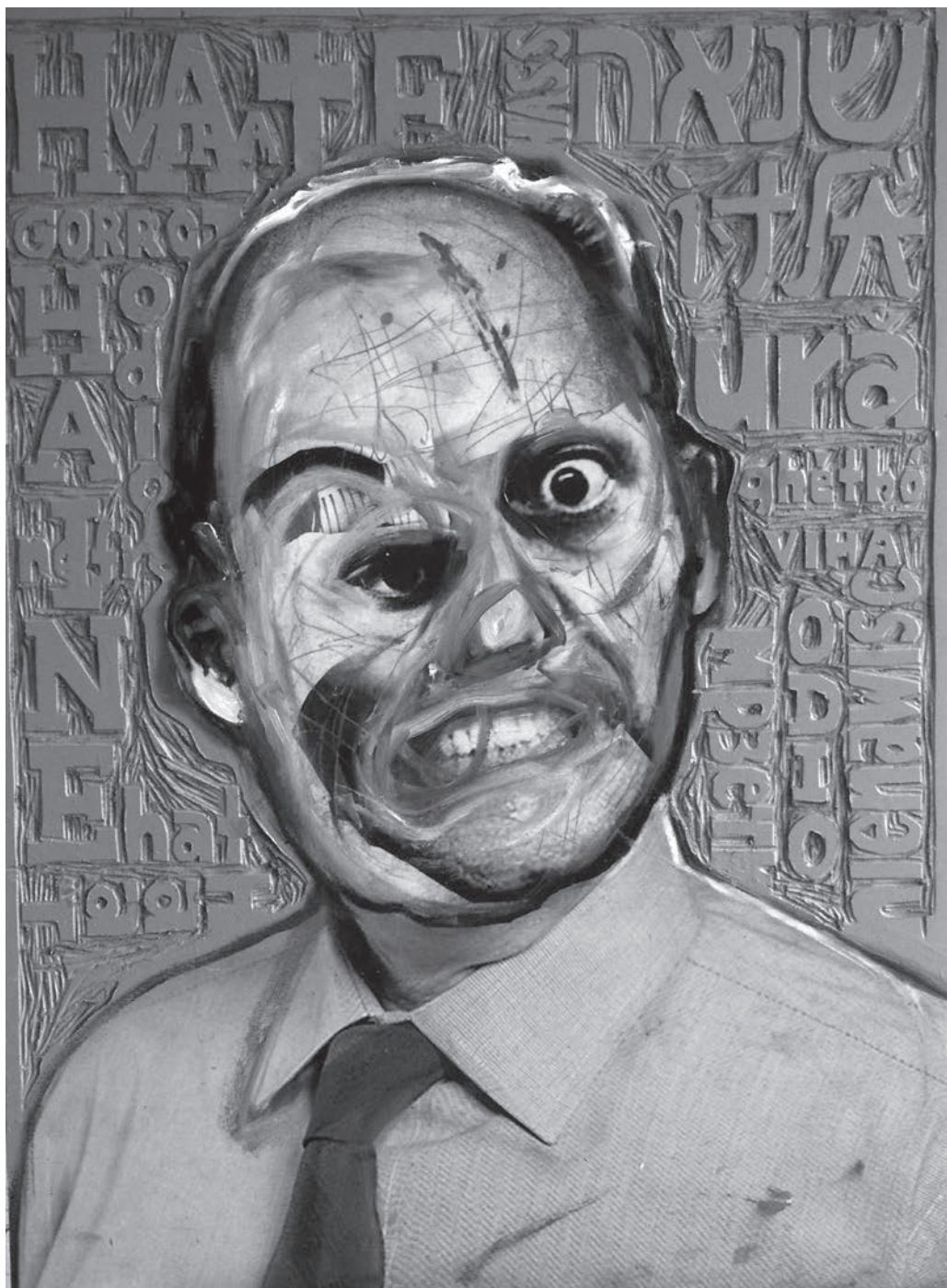
lehunyni a szemet
hagyni hogy lobogjon
vadászra fiára
át két kőoszlopon

kinyitni a szemet
ha megszólítana
megnyugtatni azt ki
voltam kétszáz holdja

ezt mindet nem lehet
ébren nem járhatok
itt átjár a meleg
óvnak az állatok

aki láthat most lát
és nyugtat a megértés
nem kell tudnom tovább
mi nap hold halál és

CLEOPATRA MUCHOVÁ: HATE, VEGYES TECHNIKA, 2017, 69x96 cm

DARABOS ENIKŐ
NARRATOLÓGIA ÉS KORPOREALITÁS
NÁDAS PÉTER *PÁRHUZAMOS TÖRTÉNETEK*
CÍMŰ REGÉNYÉBEN I.

A FAL LEOMLÁSA UTÁN – KRITIKAI ÉS SZERZŐI REFLEXIÓK

Regényei közül a *Párhuzamos történetek* három kötete olyan struktúrárt reprezentál Nádás életművében, amelyet egyformán terhel az ellenállás prózapoétikájának tartalmi és formai ereje. A regény műfaji, szerkezeti és tematikai szélsőségeinek értelmezését számtalan kritikus megpróbálta, sőt, nem is csak egyszer próbálta meg. A PT kritikai recepciójának igen szembetűnő vonása, hogy kritikusai valamilyen érzi kielégítőnek korábban már megírt értelmezését, és kis idő elteltével – esetleg más értelmezői szempontokat véve alapul – újra nekiveselkedik ennek a beláthatatlan monstrumnak, mely provokatív megoldásaival a kortárs magyar prózairódalom egyedi alakzataként követeli magának a kritikai figyelmet 2005-os megjelenése óta.

A legkevésbé, ami erről a műről elmondható, hogy olyan erőjátékok terhelik az életmű e veszélyes kiszögelési pontjait, melyek hatására minden olvasói elvárásunk meginog. Úgy vélem, egy visszapillantó értelmezői tekintet számára világosan megmutatkozik, hogy Nádás nagyepikai műveinek sorában a PT-ben *testesül meg* a leg-erőteljesebben az a fajta ellenállás, amit az írói habitus meghatározó aspektusaként említhetünk. Azzal a hipotézissel helyezem el ezt a regényt a Nádás-szövegek sorában, hogy ez az, amelyikben a szerző a legmesszebb megy el a regény műfaji hagyományainak dekonstruálásában és a legradikálisabban ellenszegül azoknak a befogadási stratégiáknak, melyekkel az olvasók a regények felé szoktak fordulni. Bazsányi Sándor kézikönyvnek szánt Nádás-monográfiája ezt úgy fogalmazza meg, hogy a „*Párhuzamos történetek* könyörtelen következetességgel felszámolja a modern regényforma számos világ- és emberszemléleti előfeltevését”. (BS. 393.)

A kritikai diskurzus amolyan építethon ornsként használja a regény prózapoétikájára (néhol magára a szerzőre) a *könyörtelen*, *kíméletlen*, *kegyetlen* szavakat, s ezeknek a háttérét a regény korporealizmusának elemzését követően, e fejezet zárlatában szeretném feltárni, hiszen a recepció ideológiai beágyazottságának fokmérőként reflektálják a test szubverzív, felforgató erejét.

- 1 A szerző a tanulmány megírása idején Bolyai János Kutatási Ösztöndíjban részesült.
- 2 Jelen írás egy hosszabb lélegzetű munka részlete, mely Nádás Péter prózájának korporeális meghatározottságát vizsgálja. A tanulmány második részét a márciusi lapszámunkban közöljük.

A művet az *Emlékiratok könyvének* befejezése után, 1985-ben kezdi írni Nádas, és 2005-ös megjelenéséig szinte két évtizednyi munka van benne. Ebben az időszakban, 1993-ban szívinfarktusa szerencsés kimenetelének köszönhetően az író olyan határtapasztalatban részesül, melyről egy német lapnak adott interjújában a következőképpen nyilatkozik: „Die Erdschwere verschwindet, und die Bewusstseinsinhalte sind alle gleichzeitig verfügbar. Sie erzeugen einen Raum, den man ewig und unendlich nennen könnte.”³ Halálélményének közvetlen tapasztalati anyagát dolgozza fel a 2002-ben megjelenő *Saját halál* című prózájában, és ezt követően nyilatkozza egy másik interjújában, hogy „Ich habe keine Todesangst mehr. Aber diese Grenzerfahrung, dieses Schwellenerlebnis – das war einfach schön zu erleben”.⁴ A halálélmény mint ex-sztatikus léttapasztalat számos belátást és megfigyelést eredményezhetett, melyek – a szerzői megnyilatkozások legalábbis erre engednek következtetni – nemcsak a nagyregény tartalmi, hanem strukturális megoldásait is inspirálhatták. Iris Radischnak fogalmazza meg Nádas például azt a meglátását, miszerint „Ich weiß jetzt, dass die Rede von Anfang und Ende nur ein kultureller Topos ist”. (uo.) E tekintetben igen sokatmondó, amikor a Wolf Scheller-interjújában kijelenti, hogy „[n]ach diesem Erlebnis habe ich mein Buch umstrukturiert und mit Berlin und dem Mauerfall angefangen”.

A szerző kifejezett szándéka ellenére sem kell ezekben a megoldásokban közvetlenül életrajzi magyarázatot keresnünk, melyek kezdet és vég relativizmusának jelképeként láttatják a regény kezdőpontjaként a falomlást, hiszen a fal motívuma Nádas életművében oly mértékben túlréprezentált, hogy szinte strukturális akadályt képez, amennyiben az interpretáció mellőzni szeretné funkciójának kifejtését. A magam részéről most nem is a szerzői magyarázatok felől indulnék el – a szerzői megnyilatkozások dolga, hogy az életrajzban a helyére tegyék ezeket a szempontokat –, hanem Czigány Ákos meglátása felől, akinek szavai különös érvényt nyerne a *Párhuzamos történetek* kapcsán, jöllehet 1998-ban nem olvashatta a szöveget. Czigány ugyanis a Balassa-monográfia motívumelemzése nyomán kiemeli, hogy „a fal motivikusan is elég tág hatókörű Nádas eddigi életművén belül ahhoz, hogy voltaképp a szimbolikus funkció szimbólumává, sőt – kiterjedésében és áttételeiben – allegóriájává váljon”⁵. Éppen efelől az értelmezési javaslat felől látnám magam is a PT-beli fal ledőlésében a szimbolikus funkció megtagadását, és ezzel egyidejűleg előírásainak és normáinak radikális elutasítását.

Ha leomlik egy fal, egy akármilyen fal, most először ne is a mélyen szimbolikus berlini falat értsük ezalatt, akkor valamilyen akadály megszűnéséről beszélhetünk. Megnyílik egy tér,

3 Iris RADISCH, „Ich nenne es Glück. Interview mit Péter Nádas”, *Die Zeit*, 01. (2003): 3. Hozzáférés: 2019. 07. 29. https://www.zeit.de/2003/01/Ich_nenne_es_Glueck.

4 Wolf SCHELLER, „Ich wollte mich von ausseren Zwängen freimachen. Interview mit Péter Nádas”, *Der Standard* 01 März (2012): 4. Hozzáférés: 2019. 07. 29. <https://derstandard.at/1330390136521/Ich-wollte-mich-von-aeusseren-Zwaengen-freimachen>.

5 CZIGÁNY Ákos, „Esszéktől északra”, *Jelenkor* 41, 6. sz. (1998): 670. A fal ledőlése tehát egy allegorizáló olvasatban a szimbolikus funkció megtagadását, és ezzel egyidejűleg előírásainak és normáinak radikális elutasítását jelentheti.

átmásznak a bogarak, lehetővé válik a szabad átjárás az eddig elzárt területekre. A trilógia kompozícióját tekintve ezek a meglátások korántsem mellékesek. A kritikusoknak oly sok gondot okozó narratív megoldások, a nyitott befejezés, a történetek, szereplők, helyszínek és diskurzusok szabad és sokszor indokolatlannak ható áramlása, egymásba metszése mind-mind ennek a falomlásnak a strukturális metaforájaként fogható fel. Jablonczay Tímea a posztmodern narratívaelméletek kapcsán fogalmazza meg, hogy „a narratív szöveg nem egy házhoz hasonló, amelyben a szintek és helyiségek egymástól el vannak választva, hanem széttartó narratív elemek rendezetlen halmaza, ahol a kijáratok, átjárók által a szintek kereszteződnek egymással”⁶. Különösen érvényes ez a meglátás a PT-re, attól függetlenül is, hogy a szerző – a maga életrajzi magyarázatainak megalkotásakor – mindezt a szabadság veszedelmes fogalmával hozza összefüggésbe akkor, amikor egy interjúban azt állítja, hogy szabaddá akarta tenni magát minden külső kényszertől, és szabaddá is tette.⁷

A PT egy olyan narratívaelméletet ír, melyben az individuum szabadságtreningjei a folyamatos digresszió nyelvi és strukturális műveletei mentén lebontják mindazt, amit a modern regény tér- és időkezelési hagyománya a narratív egység megképződéséhez elengedhetetlennek tartott. A PT átadja magát annak, amit a magyar próza megújulása kapcsán Mészöly Miklós „a folytonos szétrajzás állapotának”⁸ nevezett, amikor tér- és időkezelésében, valamint szereplőstruktúrájában is valamiképpen egy olyan transzgresszív látásmódot működtet, hogy minden(ki) egyszerre van jelen, és egyidejűleg hat minden(ki) másra, ám a jelentés nincs lehorgonyozva. A jelentés minden tekintetben súlyos és felszámolhatatlan páráként lebeg a regény tere fölött. Vagy éppen szélviharként tombol. Fényjátéként vibrál. Mozgások és gesztusok sorozataként villan fel az éjszakában. Vagy épp egy haldokló vén náci alakjában kísért, ahogy Joachim Sartorius kritikájában megjegyzi.⁹

A probléma viszont az, hogy mindenféle narratív reprezentáció szukcesszív elemeken kényszerül felállni: 1938 korábban volt, mint 1945 és 1956, az 1961-es

6 JABLONCZAY Tímea, „A test narratológiája”, *Helikon* 1-2 (2011): 97–116, 103.

7 Wolf SCHELLER, „Ich wollte mich...”, 4.

8 MÉSZÖLY Miklós, „Céline ürügyén”, *Alföld* 29, 7. sz. (1978): 39–42. 39.

9 JOACHIM SARTORIUS, „Das Gewicht des Körpers”, *Der Freitag* 20. February (2012): 3. Hozzáférés: 2019. 07. 2. <https://www.freitag.de/autoren/der-freitag/das-gewicht-des-korpers>.

évnél is korábbi, nem is beszélve 1989-ről. Nádas regénye azonban, úgy tűnik, nem foglalkozik ezzel, nem ezzel foglalkozik. Megengedi magának, hogy 1989-ben egy ismeretlen berlini hulla tetemével indítson, majd teljesen követhetetlen módon egy rémálom örvényében jelenik meg 1945, hogy aztán egy 1961-es telefoncsörgéssel Budapestre „kapcsoljon”. A regény idő- és térszerkezetében kibomló narratív anyag fittyet hány arra a legalapvetőbb emberi adottságunkra, hogy megérteni jobbra csak retrospektív áttekintéssel tudunk. Nincs szinkron megértés: előbb van az esemény, utána értem meg. Előbb veszem számba a kapcsolódási pontokat, fedezem fel az összefüggéseket, aztán vagyok képes valami halvány kis értelmet tulajdonítani a jelenségeknek. A PT viszont élénk hányja a 20. századi történelem és politika, testtörténet, divattörténet, kriminalisztika, várostörténet, építészet, művészettörténet és a náci fajelmélet különböző elemeit és figuráit, és a fénypázmák villanásával otthagya minket meg nem értésünk okozta háborgó kedélyünkben.

Amikor egy riportban Tilman Krause a könyv magyarországi fogadtatására kérdez rá, Nádas a következőképpen válaszol: „Vor allem die männlichen Kritiker können nur schwer damit umgehen, dass ich die angeblich hohe Sphäre der Politik im Roman vermische mit der Geschichte von Körpern und ihrer Sexualität. Mein Ansatz ist ja, die Unterseite des zwanzigsten Jahrhunderts zu zeigen. Aber hier in Ungarn hält man noch immer an der Fassade fest.”¹⁰ Azért is érdekes megnézni Nádas külföldi interjúit, mert teljesen más kontextusból érkeznek a kérdések, amelyek magától értetődően más szemszögből megfogalmazott válaszokat generálnak. A fenti szerzői reakció a regény magyarországi kritikai recepcióját alakító férfi kritikusok idegenkedését¹¹ azzal indokolja, hogy a látszatok fenntartására irányuló igyekezettel szembemenve a könyv az élet két, szigorúan külön tartott szegmensét, a politikát és a testek történetét írja egymásra. A fal leomlásának szimbolikus kezdőmozanata a hatalomvágy politikai és érzéki vonatkozásait is egymásba nyitja – felfogha-

10 „A [könyv] férfi kritikusi nehezen tudják kezelni azt, hogy én a politika állítólagosan magasztos szféráját a testek történetével és szexualitásával vonom össze. Az én törekvésem az, hogy megmutassam a huszadik század mélyrétegeit. De itt, Magyarországon az emberek még mindig a látszatot veszik alapul.” Tilman KRAUSE, „Budapest, ein Gefühl”, *Welt* 06.05. (2012): 2. Hozzáférés: 2019. 07. 29. <https://www.welt.de/print/wams/kultur/article106263841/Budapest-ein-Gefuehl.html>

11 Bővebben lásd DARABOS Enikő, „A néma test diskurzusa”, *Jelenkor* 50, 4. sz. (2007): 439–462.

tó úgy is, mint a regény strukturális alapművelete: egymásba nyílnak a sorsok, a nemek, a történelmi kataklizmák és az érzékiség szigorúan kódolt, tiltott és a közvélekedés által felügyelt terenumai.

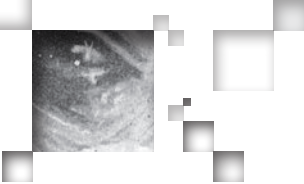
KORPOREALITÁS ÉS APERSPEKTIVIKUSSÁG

Nem sokkal a könyv megjelenése után én is megírtam értelmező tanulmányomat, melyben a regény nyelvhasználata által okozott sokkot próbáltam megérteni a regény két legtöbb zavart kiváltó mozzanatának szoros olvasásával. Akkor az volt a kiindulópontom, hogy a PT-ben a testről való irodalmi beszéd korlátait dönti le Nádas, amikor radikális retorikai döntései nyomán a társadalom szabályozó és felügyeleti rendszerei által elnémított test érzéki tapasztalatait juttatja szóhoz. Úgy láttam, hogy szereplői közül páran azáltal ismerik fel az individualitásuk mélyén kísértő másságot, hogy szélsőséges érzéki élmények megszerzésére törekednek egy másik élet reményében. Amiatt tartottam figyelemreméltónak a regényt, mert fittyet hányt a testről való beszéd tilalmaira, ugyanakkor narrációs technikáival egyszerre igazolja és teszi próbára a posztmodern nyelvelméletek által fenntartott elgondolást, miszerint a jelölés, a nyelv az, ami formálja az individuuum testi és lelki önmeghatározását. A pszichoanalitikus elméletek felől közelítve azt írtam akkor, 2006-ban, hogy Nádas prózapoétikája ebben a regényben „nem tartja fenn a test számára a szimbolikus rend diskurzusában biztonságosan elkülönített teret (a természet, az archaikus, a közvetlen stb.), hanem durván beviszi a szimbolikusba – a lacani pszichoanalízis szavajárása szerint –, lerántja a leplet az elfedett falloszról”.¹²

A következő oldalakon egy olyan értelmezést kívánok végigvinni, mely Daniel Punday narratív testelmélete mentén próbál átfogóbb megközelítési szempontokat megfogalmazni a Nádas-regényt átható korporealitás ismérve-

12 DARABOS, „A néma test”, 451.

író. Punday korporeális narratológia elmélete a hazai irodalomtudományban viszonylag ismeretlen maradt, jóllehet Földes Györgyi szerkesztői tanulmánya a Helikon 2011-es tematikus számában (*Testírás*) „a test narratív természetét”¹³ elemezve bemutatja az elméletirő elképzeléseit. „Daniel Punday *Narrative Bodies: toward a Corporeal Narratology*”¹⁴ című könyvében (...) kifejezetten a korporeális narratológia tudományát akarja megalapozni, amely eddig nemigen létezett: a legteljesebbnek számító szintézisek sem foglalkoztak a testtel, szinte teljes érdektelenség vette körül ezt a témát.” Márpedig, állítja a Punday elméletét összegző Földes, „a modern narratíva, a modern testfelfogás és a narratológia kibogozhatatlanul összefonódtak, és mintegy kiemelkednek az egymást kölcsönösen támogató alapfeltevések azon sorozatából, amelyek az emberi identitást, a textualitást és a testiességet érintik. Mihelyt új paradigmák bukkannak fel az emberi testtel kapcsolatban, rögtön változásokat vehetünk észre a történetek olvasása tekintetében is, továbbá abban is, hogy az írók milyen helyet szánnak a testeknek ezekben a történetekben”¹⁵.

Punday könyve a szereplőstruktúra elemzésében látja lehetségesnek megragadni azt a „korporeális atmoszférát”¹⁶ amit a narratív karakterek érintkezéseikkel kialakítanak, és aminek megértése olyan hermeneutikai helyzetet teremt az olvasó számára, amelyben világossá válik számára, hogyan kell közelítenie az adott szöveghez. „Kijelenthetjük, hogy a narratíva a szereplők teste által dramatizálja azt a korporealitást, ami implicit módon jelen van a szöveg és az olvasó minden interakciójában. A szereplői korporealitás ilyen értelemben mindig arra való utalásként működik, hogyan olvasható a szöveg”¹⁷. Innen nézve egyáltalán nem meglepő a PT-vel szemben érzett olvasói ellenállás, hiszen a regény „korporeális atmoszférájának” egyik meghatározó layera a testnek való ellenszegülés különböző szubjektív technikáit reprezentálja.

A PT testreprezentációs eljárásairól nagyon sok szó esett a regény recepciójában, de a kritikusok inkább a testről való beszéd retorikai eljárásaira reflektál-

13 FÖLDES Györgyi, „Testírás” *Helikon* 1-2. (2011): 10.

14 Daniel PUNDAY, *Narrative Bodies: toward a Corporeal Narratology* (New York: Palgrave Macmillan, 2003).

15 FÖLDES, „Testírás”, 14.

16 PUNDAY, *Narrative Bodies*, 82.

17 „We can say, then, that narratives dramatize the corporeality implicit within all interaction between text and reader in the bodies of characters. Character corporeality in this sense will always function as a way of commenting on how the text may be read”. PUNDAY, *Narrative Bodies*, 82.

tak, mintsem arra, hogy milyen korporeális szemléletmódot olvashatunk ki a szövegből. Bazsányi előbb idézett könyvében nagyon sokszor „érzéki emlékezetéről” és „testi tapasztalásból fakadó emlékezéséről” (BS. 408.) beszél, amikor a regény „felkavaró testábrázolásáról” (BS. 492.) ejt szót. A test alakzata Nádasnál erőteljesebben hat az olvasói érzelmre, erkölcsi alapállásra és tapintatra, mintsem hogy olvasói képesek lennének a test alakzatának textuális-narratív szerepét felfogni. Az elbeszélés mód úgy rejti el tárgyát, hogy semmi másról nem beszél, mint a test érzékeny, felkavaró, botrányos, vérlázító, pornográf, szeméremsértő valójáról.

Ennek a gondolatnak a megértéséhez azonban elengedhetetlen megvizsgálunk azt a következetes és sorsszerűnek vélt párhuzamosságot, amit Nádas emberszemlélete implikál. Ha megpróbáljuk felvázolni, milyen antropológiai szinteken zajlanak a PT-ben az események, könnyen látható, hogy Nádas az egy(én) és a sok(aság) filozófiai-antropológiai értelmezésére vállalkozik ebben a regényben, illetve arra, hogy a narrativizáció tükrében az egyén személyes és általános, faji adottságaira pillantva felmérhesse, milyen helyi értékkel rendelkezik a személyes a sokaság, a tömeg, a társadalom kontextusában.¹⁸ Az egyén szintjén az eredet (születés), a tudat és a tudattalan hatásainak elemzéseként olvashatók a különböző történetszálak, azzal a kitételrel, hogy a tudat fogalmába az éntudat, az osztálytudat, a nemi identitástudat és a testtudat is beletartozik. A sokaság alakzata elsősorban a hatalom és felügyelet vonatkozásaiban jelenik meg, és ilyen tekintetben mondhatjuk, hogy Nádas foucaultianus társadalomszemlélettel alakítja regényének világképét, amelyben a család, a nevelés (szülők, nevelőszülők, nevelőintézetek), illetve az egyén makroszociális szféráját adó politikai és tudománypolitikai rendszer erőviszonyai jelennek meg.

Ebben az antropológiai modellben a test az ellenszegülés alakzataként funkcionál, legyen akár ágense valamely hatalmi viszonyban (pl. szexuális aktus, apa-fiú viszony, baráti viszony, anya-meny viszony), vagy akár tárgya valamely rendszabályozó és fegyelmező rendszernek (nevelőintézet, nevelőszülői viszony, fajbiológiai kutatás). Az egyén párhuzamosan létező szubjektív szintjei, az öntudat alattomos játszmái, az elfojtások és az elutasítások, a kizárás és a különböző társadalmi szerepjátékok a test alakzatának materialitásán csorbulnak ki. Azt értem ezalatt, hogy a regény testalakza-

18 Ezt a gondolatot jelzi Radnóti Sándor PT-kritikájának címében. RADNÓTI Sándor, „Az Egy és a Sok”, *Holmi* 6. sz. (2006).

ta a szubjektív tudatfolyam anyagi ellenpontjaként közvetlen módon megtöri a társadalmi érvényesüléshez igazított énvédő mechanizmusokat, a jól elhelyezett kis hazugságokat és önbecsapások egész rendszerét, és feltárja a személy testbe íródott, sorsszerű káoszát. A regény egyik visszatérő topográfiai modelljét hozva példának úgy is mondhatnám, hogy az ember korporealitása úgy képződik meg a regényből megismert történetekben, ahogyan a különböző narratív szinterek szerkezetében a szárazföld alakzata: egy egyenetlen, nyers felület, amely – bármennyire is körülnyaldossák a tudatfolyam és az emóciók hullámai – világokat képes külön tartani.

A regényből kiolvasható antropológiai modell elméleti alapjait Nádas alapvetően már *Az égi és a földi szerelemről*¹⁹ című esszéjében lerakta: kissé távolabb lépve a regény történetzálaítól és a narratív anyag örvénylésétől, világosan felismerhetők azok az „antropológiai szintek” (ÉFSZ. 90.), melyeken a szerző elhelyezi szereplőit az „emberi létállapot” (ÉFSZ. 16.) értelmezése során. Így lépnek be a PT szereplői az „emberi öntudat” (ÉFSZ. 37.) archaikus, mágikus, mitikus vagy mentális „rétegébe” (ÉFSZ. 38.), attól függően, hogy az adott figura (vagy az elbeszélő) milyen „dinamikus formákban” (ÉFSZ. 38.) ad hírt éntudatának és közösségtudatának viszonyáról.

Bazsányi Sándor is megemlíti monográfiájában, hogy „[a]z 1991-es esszé látásmódja mintha az 1986-os regényhez (*Emlékiratok könyve*) állna közelebb, ám megannyi nyitva hagyott kérdésre majd csak a 2005-ös regény (*Párhuzamos történetek*) ad teljességgel meghökkenítő választ, pontosabban billenti át mindezt egy merőben más nyelvi-szemléleti térbe.” (BS. 330.) *Az égi és a földi szerelemről* szóló oldalakon a monográfus csak jelzés szinten említi meg, hogy „a Jungon iskolázott szerző az »emberi öntudat« – a filozófus Jean Gebser fogalmaival – »archaikus«, »mágikus«, »mitikus« és »mentális« korszakainak különbségei szerint” töpreng »két ember egyesülésének« lehetőségeiről”. (BS. 331.)

Jean Gebser 1932-ben kezdte el háromkötetes művét, és 1949-ben jelentette meg *Ursprung und Gegenwart*²⁰ című könyvét, melyben az emberi tudatstruktúrák mutációjaként látatja a kultúrtörténetet: az emberiség története tudatszint-váltások sorozataként értelmezhető, melynek során az archaikus tudatállapottól az integrált,

19 NÁDAS Péter, *Az égi és a földi szerelemről*, (A továbbiakban ÉFSZ.) (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1991).

20 Jean GEBSER, *Ursprung und Gegenwart. Die Fundamente der Aperpektivistischen Welt*, DVA, (Stuttgart: 1949–1953).

aperspektivikus világnézet [*das integrale Bewusstsein*] kortárs kialakulásáig jutunk el.

Kézenfekvő lenne az elgondolást kulturális evolúcióként felfogni, és egy lineáris, történeti modellként (a primitív tudatszinttől a fejlett, mentális tudatszintre való eljutásként) értelmezni, csak hogy Gebser leválassza elgondolását a népszerű evolúcióelmélet lineáris fejlődés-fogalmáról, és azt állítja, hogy az általa felvázolt kultúrtörténeti koncepció, mely a tudatstruktúrák mutációját állítja, diszkontinuus mintázatként íródik, és ezt a folytatódó fejlődésen alapuló evolúció gondolata kizárja. Heinrich Leopold a 2008-ban megjelent *Globalisierung und integrale Bewusstsein* című könyvében azt állítja, hogy „a Gebser által kigondolt négy tudatstruktúra egyáltalán nem törli el egymást, hanem mindenféle értékítélet nélkül továbbra is részét képezik modern tudatunknak”²¹.

Gebser ugyanakkor azt is látja, hogy az általa feltételezett tudatstruktúrák a fejlődésen túl az eredettől való távolodás veszteség-faktorát is hordozzák²². Ezalatt azt kell értenünk, hogy például a mentális struktúrák valóságérzékelésében nincs meg az a fajta közvetlen természetapasztalat, ami az archaikus tudatformában meghatározó volt.

A felvetés izgalmas párhuzamokat ígér a biológiai evolúció és a Benoit Mandelbrot által felfedezett fraktálgeometria meglátásaival. Grant Maxwell azt állítja, hogy amennyiben műve publikálása idején Gebsernek rendelkezésére állt volna Mandelbrot fraktálgeometriájának nyelvazete és fogalmai, újragondolta volna kételyeit az evolúciós modellel kapcsolatban. Gebser nemcsak a különböző kultúrák domináns archaikus, mágikus és mitikus tudatformáit ismeri fel, és nemcsak azt állítja, hogy adott történelmi korszakokban egy-egy tudatforma globálisan meghatározó

2 1 „Die von Gebser entwickelten vier Denkstrukturen haben einander keineswegs abgelöst, sondern existieren auch weiterhin ohne Wertungsfolge in unserem modernen Bewusstsein”. Heinrich LEOPOLD, *Globalisierung und integrales Bewusstsein. Der Beitrag Jean Gebsters zu einer neuen Weltansicht* (Schaffhausen: Novalis Verlag AG, 2008), 20.

2 2 Erről bővebben lásd Grant MAXWELL, „Jean Gebser’s Structures of Consciousness and Biological Evolution”, *Blog of the APA*, October 12 (2018): 1. Hozzáférés: 2019.07.29. <https://blog.apaonline.org/2018/10/12/jean-gebsters-structures-of-consciousness-and-biological-evolution/>.

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH IV., VEGYES TECHNIKA, 2018, 35x40 cm

volt (az archaikus a törzsi társadalmakban, a mitikus az írás felfedezésével és az istenek születésével, a mentális pedig a reneszánsz perspektivikusságával hozható összefüggésbe), hanem egyének fejlődési folyamataiban is felfedezni véli ezeket²³.

Maxwell tehát úgy olvassa Gebsert, mint aki a pontos fogalmi keretek és nyelvhasználat nélkül a fraktálmélet későbbi elgondolásait közvetíti, azaz úgy tekint az emberiség kulturális állapotára, mint amiben önhasználó elemek ismétlődnek a legkisebttől (azaz az egyén) a legnagyobb (azaz koronként megfigyelhető társadalmi-történelmi folyamatok) értékekben megadott skálán. Ez azt jelenti, hogy nemcsak az emberi közösség történetében ismétlődnek önhasználó tudatformák, hanem az egyén személyes struktúrájában is különböző intenzitással hatnak az említett tudatállapotok.

Úgy vélem, Nádas világ- és emberszemlélete is egy ehhez hasonló fraktális struktúrában érdekel. Mind az 1991-es esszéjéből, mind a 2005-ös regényéből az derül ki, hogy Nádas egyfajta szinkronicitásban látja ezeknek az antropológiai szinteknek a működését: úgy alkotja meg a Gebser-féle tudatszinteken egzisztáló alakjait, mint adott karakterre jellemző, egyedi létállapotot, melyet egyfelől természetesen a személyes adottságok, másfelől a szocializációs tényezők határoznak meg. Meglehet, valaki az emberi öntudat mitikus rétegében egzisztál és a 20. században él, állítja a PT világszemlélete.

Az integrált világnézet gebseri elgondolására visszatérve pedig érdekes megfigyelnünk, hogy jóllehet a fogalom része a kultúrfilozófiai elgondolásnak, hiszen Gebser pontosan leírja, hogy az integrált tudat az idő folyamatosságának percepciójában jelent változást a mentális tudatstruktúra múlt-jelen-jövő kategorikus elkülönítéséhez képest, Nádas sem az esszében, sem a regényben nem nyilvánít véleményt ezzel kapcsolatban. Gebser az integrált világnézet bevezetésekor az idővel mint negyedik dimenzióval számol, amikor az aperspektivikusságot hangsúlyozza. Heinrich Leopold jegyzi meg ezzel kapcsolatban, hogy „aperspektivikus alatt nem a perspektivikus ellentétét kell értenünk – az a perspektívátlan lenne –, hanem ezeknek az ellentéteknek a meghaladását, csakúgy, mint a logikus-logi-

23 Lásd erről bővebben Kai HELLBUSCH, „Jean Gebser: Das Integrale Bewusstsein”, *Integral Review* 1 (2005): 22–34. Ugyanez a meglátása az integrál pszichológia megalapítójaként számontartott Ken Wilbernek is.

kátlan fogalmi ellentétének az a-logikusban való feloldását.”²⁴ Tematikusan tehát nem találunk semmit Nádasnál az integrált tudat gebseri elgondolásáról, a PT szerkezet- és időfelfogása azonban épp olyan aperspektivikus elgondolásokat jelez, melyek az integrált tudat temporalitásélményét közvetítik: nincs egyetlen, rögzített perspektíva, amelyhez képest a világ értelmezhető, minden egyszerre létezik és hat, és ebben az aperspektivikus káoszban mutatkozik meg az adott esemény. Ehhez az antropológiai kísérlethez használja fel Nádas az irodalmi közlés narrációs konvencióit, amikor a regény az integrált tudat aperspektivikusságának beszédpozícióját alkotja meg az egyes szám első személyű elbeszélőmód, a mindentudó narrátor beszédpozíciói és a vegyes narrációs technikák működtetésével, melyekben a külső szempontú elbeszélő azonosul szereplőinek ön- és világértelmező képességeivel, vagy esetleg ironikus kitételekkel minősíti azokat.

Radics Viktóra az egyedi és a közös Nádasnál végigvitt értelmezése kapcsán azt állítja, hogy „[v]olt egy olyan érzésem az elbeszélést bújva, hogy végül is itt mindenki mindent tud, és létezik egy közös tudás, csak nem mondják – nem merik, nem bírják, nem tudják mondani, vagy nem szabad mondaniuk”²⁵. A „közös tudás” ily módon felvetett hipotézise azt implikálja, hogy a regény szereplői rendelkeznek valamiféle átfogó, kollektív tudattal, melynek tartalma mindannyiuk racionalitása számára hozzáférhető. Ezt a meglátást azonban a PT szereplőstruktúrája és a szereplők racionalitás-profilja alapján vitatnám.

Ennél sokkal pontosabbnak látom Horváth Péter megfogalmazását, aki Nádas „élményszenzualizmusa” és gebseri nézőpontja kapcsán azt írja, hogy „a semleges látás egy olyan szenzuális közösségi szintbe enged betekintést, ahol az individuum személyes határai átjárhatók, s képes érintkezésbe lépni egy közös érzéki élményvilággal”²⁶. Ezzel a PT recepcióját sokban meghatározó szerzői interjúban szereplő „semleges látás” fogalmát definiálja az előadó, és fenti meg-

24 „Unter aperspektivisch ist nicht das Gegenteil von perspektivisch zu verstehen – das wäre unaperspektivisch –, sondern die Überwindung dieses Gegensatzes, wie es auch am Begriffsgegensatz logisch-unlogisch und seiner Auflösung im A-logischen ersichtlich wird.” Heinrich LEOPOLD, *Globalisierung*, 13.

25 RADICS Viktória, „Végre ölt, avagy Balter Gyula mosolya”, *Beszélő* 17, 10. sz. (2012): 55–60., 59.

26 Horváth Péter: *Élményszenzualizmus és történetiség* (kézirat). Az előadás elhangzott a VI. *Esztétika – mi végre?* című konferencián (ELTE BTK MMI Esztétika Tanszék, 2017. május 5–6.).

CLEOPATRA MUCHOVÁ: OBSESSION, VEGYES TECHNIKA, 2017, 69x93 cm

látással egyezően ő maga is azt állítja, hogy Nádas az integrált tudat működését reprezentálja, bár ő csak az *Égi és a földi szerelem* című Nádas-esszére vonatkoztatja meglátását, miszerint ebben a szerző „egyúttal meg is valósítja a legfontosabb integratív tudatfázist”.

Gebser elméletének alap gondolata, ahogy Leopold Heinrich megfogalmazza, az, hogy „a jövő látenszen már mindig is jelenvaló.”²⁷ Nádas regényének Parmenidész-mottója (Közös az, ahonnan elindulok: ugyanoda érkezem.” Steiger Kornél fordítása) hasonló meglátásokat hordoz. A mottót sokan és sokféleképpen értelmezték,²⁸ de a gebseri tudatstruktúrák kontextusában azt sugallja, hogy a közös (a Sok) és az egyedi (az Egy) Szkülájája és Kharüdisze közé vetve az emberi öntudat viszonylag szűkös kereteken belül tud mozogni, a számára adott tudatállapotok, egyéni és kollektív fantáziák kulturálisan és személyesen is meghatározzák.

A regényben a mottó által kifejezett gondolat egy mágikus tudatállapot leírásában ölt testet, amikor Dávid a nagyapa által képviselt vallásos rend ellen úgy lázad, hogy a régi homokbánya gödrében keletkező „áttetszően moccanatlan vizű” (III. 651.) tavacska partján üldözi „pogány rítusa” (655.) során „az örök alakváltozás nyomát” (III. 656.). Ahonnan elindul, ugyanoda érkezik, ennyi és nem kevesebb történik a regénynek ebben a jelenetében. Radics Viktória a „megfejtetlenség” talányába von-

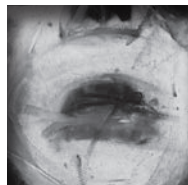
27 „Die Zukunft ist im Latenten bereits gegenwärtig.” Leopold HEINRICH, *Globalisierung*, 17.

28 „Nádas a közös érdekli, az érzéki tapasztalat és a vágy működése, mely bonyolult és ellentmondásos viszonyban áll az individualitással.” KERESZTESI József, „A jéghegyről”, *Magyar Narancs* 47 (2005): 4.; „[A]z anamorfikus regény ledobja magáról a dimenziók kötelekeit, s ha úgy tetszik neki, a végén nem ér véget, hanem akár a Möbiusz-szalag egyik oldalán megkezdett vonal, folytatódik a felület másik oldalán, majd ha türelmesen vezetjük ceruzánkat, megérkezünk a kezdetekhez.” M ТÓTH Éva, „Síkföld magasából”, *Holmi* 6. sz. (2006): 802.; „Ez a titokzatos gondolat, amellyel hogy a körköröségre utal, sok mást is elmond. Talán arról is szól, hogy a szubjektum önnön létének narratív megjeleníthetősége illúzió; hogy a megtett út nem föltétlenül tapasztalatként épül be a létezésbe; hogy a nem-jelenlevő is ugyanolyan súllyal van jelen a létezésben, mint a megjelenő; hogy a változás, az idő csak valamilyen „közös”, az interszubjektív hálózat gócpontjának az „észrevételén” keresztül válik elmondhatóvá; hogy az így elmondott is esetleges és bizonytalan, de e bizonytalanság ellenére se lehetséges a körből való kilépés.” BAKCSI Botond, „Káosz – valóság – örültség avagy az elágazó történetek hálózata”, *Korunk* 3, 8. sz. (2007): 104–112., 106–107.

ja Dávid rítusát, majd kritikája következő soraiban azt írja, hogy a szereplő „a saját kátyújában topog”.²⁹ Ezek után, mint mondtam, a kritikus, aki a PT kapcsán a személyes élmények intim kontextusát is feltárja írásaiban, valamilyen ki nem mondott közös tudás rítusaként értelmezi ezt a jelenetet.

Nádas elsősorban esszéiben teszi nyilvánvalóvá, hogy a fejlődés a humán jelenségvilágban értelmezhetetlen fogalom. Jóllehet nem tagadja, hogy a fejlődés lehetőségfeltételei mindenki számára adottak. Akár fejlődhetne is a humán létező, és ezzel kiléphetne az „örök alakváltozás” ördögi köréből. A PT a „másik élet” nyomvonalainak jelzésével fenntartja a fejlődés lehetőségét – ilyen értelemben a fejlődés az adott léthelyzet koordinátáinak radikális újraírása –, ám jobbára minden szereplője megtagadja önmagától ezt a lépést. Egzisztenciális értelemben ugyanazt csinálják mindannyian, mint Dávid, aki a „moccanatlan” tó körül rója saját vég nélküli köreit, és figyelme kizárólag arra képes kiterjedni, milyen változást tud előidézni az ugyanabban. Menynyire mélyül a lábnyom, hogyan omlik be a lábnyom fala. A létezés közönyös anyagában a személyes nem képes másra, mint „halványodó nyomokban folytatni az útját”. (III. 656.) A jelenet és a benne szereplő alak mágikus tudatstruktúrájának érzéki leírása olyasmire enged következtetni, hogy Nádas a személyes létmintázatot a létezés közös anyagában kiépülő egyedi nyomként látja kiépülni, ekképpen pedig egy fraktális struktúrát alkot.

Az önhasznó elemek ismétlődéseként kiépülő lábnyomok anyagi létrehozásának rítusában azonban ugyanolyan intenzíven jelentkezik az egyén tudatstruktúráinak korporeális befolyásoltsága. Ez mutatkozik meg abban a „különös szenvedélyben” (III. 656.), ami rituális gyakorlata során elárasztja a gyerek tudatát, megalkotva a korporealitás intenzív atmoszféráját, ami beárad ebbe a nagyon elvont, fogalmi kontextusba és anyagosságával súlyozza a leírást: „Oly átható volt az élvezet, hogy a lábujjak között felnyomódó tocsadék

látványa, síkosan sima anyaga, a szürke dágványból fölbuggyanó súlyos illat undort váltott ki belőle, ami éppen úgy a kivételes érzethez tartozott, miként az első lépésnyomok felszínét érintő gyöngédsége.” (III. 657.) Nádas ebben a mondatban is jelzi, hogy az érzéki élmény (látvány, anyag, illat) komplexitása felelős az emóció (undor) kialakulásáért, amely viszont egy tisztán fogalmi leírásban megragadott mentális állapot (élvezet) alapminőségét adja meg. Az integrált tudatra jellemző aperspektivikus szemlélettel megalkotott leírásban olyan szálakat fűz egybe a szerző, melyek felszámolhatatlan párhuzamos kötésként működtetik az emberi létező világban való tájékozódását.

A továbbiakban a humán létezőre jellemző szenzualitás és reflektivitás párhuzamos kötését szeretném értelmezni, mely Nádas antropológiai elgondolásának strukturális alapját képezi.

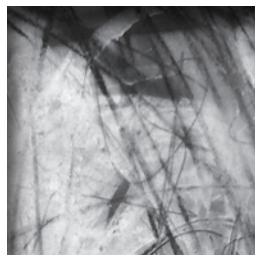
AZ EMBERRŐL VALÓ GONDOLKODÁS ALAPJAI - SENZUALITÁS ÉS REFLEKTIVITÁS

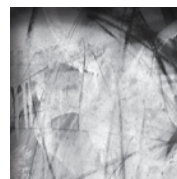
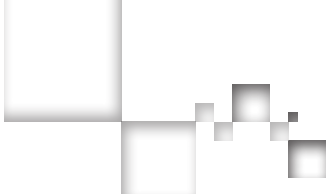
Nádas 1988-as *Játéktér* című kötetében közölte *Isteni rész, emberi egész* címmel az „alkat” és a „környezet” viszonyának értelmezésére mint befejezhetetlen írói feladatra vonatkozó meglátásait. Az esszében azt állítja, hogy „az alkat közvetlen kapcsolatban áll a világegyetem természetével”,³⁰ és hogy az emberről való gondolkodás két megközelítésben mehet végbe. Az analitikus gondolkodás a „milyen” kérdése felől közelít az emberhez, és ez esetben a közösség ítéletét lesz képes róla megfogalmazni, míg az organikus gondolkodás a „ki” kérdése felől vizsgálódik: „az analitikus gondolkodás a történetével foglalkozik, az organikus gondolkodás a helyzetével, az előbbi a feltételekkel, az utóbbi az állapottal”.³¹ Az „alkat” megértésére vonatkozó kérdésfelvetés tehát a „ki” (ő) kérdésével kezdődik Nádas szerint. De mit jelenthet az, hogy az „alkat közvetlen kapcsolatban áll a világegyetem egészével”?

Az alkattan mint személyiségpszichológiai elgondolás Hippokratészig vezethető vissza. Széles körben ismert a négyféle testnedv alapján felvázolt alkatelmélete, mely-

30 UNGVÁRY RUDOLF, „A szerkezet mint erkölcs. Relációk Nádas Péter munkásságában”, *ÚJHOLD-ÉVKÖNYV* (1991): 244–264.

31 NÁDAS PÉTER, „Isteni rész, emberi egész” = Nádas Péter *Esszék*, 136–145. (Pécs: Jelenkor Kiadó, 1995), 141.

nek megfelelően elkülöníthető lenne szangvinikus, kolerikus, melankolikus és flegmatikus alkat. Ernst Krestchmer 1942-ben megjelent *Körperbau und Charakter*³² című kötetében a piknikus, az aszténiás és az atletikus alkat különbségeit elemzi. A Nadas által sok esetben kiindulópontként említett Jung extrovertált és introvertált lelki alkatokról közölt elemzéseket. William Sheldon amerikai pszichológus pedig a kretschmeri típusok továbbgondolása nyomán azt állította, hogy az emberek testalkata és temperamentuma összefügg, és ennek megfelelően beszélt zsigeri, agyi és izomzati típusú emberekről.³³

Jóllehet a Nadas recepció többször is alátámasztotta, hogy Nadas antropológiai szemlélete a görögség emberfelfogása felől értelmezhető,³⁴ mégsem gondolnám, hogy az „alkat” fenti előfordulása valamely ókori görög személyiségtipológián alapulna, hiszen ennyi erővel vissza kellene hátrálnunk az istenekig és a sorsunk vásznát szövő párkákig. A Nadasra jellemző esszényelv (mely köztudomásúlag „merev”,³⁵ „bénító”³⁶ stb.) dichotómiáinak értelmezése, a velük való interpretációs küzdelem során a kritika mindenesetre elég gyakran fennakad az „alkat” ilyesféle definícióján. Viszonylag stabil konszenzus alakult ki a Nadas-recepcióban a tekintetben, hogy Nadas esszéi túlon túl spekulatívak, és ezért mesterkélték (Radnóti), „a proklamációs beszéd egyre inkább túlsúlyba kerül”³⁷ (Balassa).

A Nadas által oly gyakran emlegetett, és valamiféle hivatkozási alapként használt „alkat” kapcsán számos értelmezés született. Beck András például azt írja az *Isteni rész, emberi egész* „alkat”-fogalmáról, hogy „[a]z alkat, önismeretünk origója nem pontszerű behúzódnást jelent önmagunkba, hanem egy körív teljességének bejárását, ahol önazonosságunk végtelen mozgásként határozható meg. Nem a hely, hanem a mozgás biztonságát jelenti”³⁸. Ennél az elvont, topologikus megközelítésnél számomra sokkal szimpatikusabb Gács Anna felvetése „alkat” és kultúra konfliktusos viszonya kapcsán, amelyben a zöld gondolkodás nyomait véli felfedezni a Nadas-féle alkat-fogalomban. A különböző esszék alkat-terminusát értelmezve ugyanakkor Gács hangot ad annak a kételyének, miszerint „Nadas gondolkodásában a kultúra tagadásának legalább olyan fontos szerepe van, mint a Bildungnak. A természetként

32 ERNST KRETSCHMER, *Körperbau und Charakter: Untersuchungen zum Konstitutionsproblem und zur Lehre von den Temperamenten*. Auflage: 26. Springer Berlin Heidelberg, 1977.

33 SHELDON, William Herbert, *The Varieties of Human Physique: An Introduction to Constitutional Psychology*. New York and London: Harper & Brothers, 1940; SHELDON, William Herbert, *The Varieties of Temperament: A Psychology of Constitutional Differences*. New York and London: Harper & Brothers, 1942.

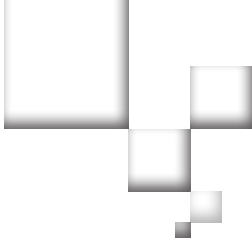
34 NAGY SZ. Péter a *Játéktér*-ről írott 1989-es kritikájában Nadast (és Esterházyt) egyenesen „próteuszi alkatnak” nevezi. Lásd erről Nagy Sz. Péter, „Nadas Péter: Játéktér”, *Alföld* 40 1. sz. (1989): 83–85. 83.

35 RADNÓTI Sándor, „Erotikus kísérletek”, *Holmi* 8. 9. sz. (1996): 1330–1338. 1338.

36 GÁCS Anna, „Vagy-vagyok vonzásában. Nadas Péter: Esszék”, *Nappali Ház* 3. sz. (1996): 86–92. 89.

37 BALASSA Péter, *Nadas Péter* (Pozsony: Kalligram, 1997), 501.

38 BECK András, „A szó nehézkedése. Nadas Péter: Játéktér”, *Jelenkor* 32, 9. sz. (1989): 871–874. 873.

felfogott alkattal az a baj, hogy aligha felel meg az esszék azon intenciójának, hogy ez a fogalom a nyelvvel vagy az ítélettel kapcsolódjon össze³⁹. Gács türelmes és körültekintő kérdezmódja arra világít rá, hogy Nádas esszéiben az alkat sok esetben az autonóm (egyszeri, megismételhetetlen stb.) individuum szinonimájaként értendő, különösen akkor, amikor alkat és közösség konfliktusos viszonyáról van szó. A közösség kizárólag autonóm individuumokból jöhet létre, akik képesek kritikusan viszonyulni saját közösségükhöz, míg ez utóbbi, a közösség per definitionem nem ismerheti az individuumot mint olyat, ezért pusztán (elő)ítéleteket fogalmazhat meg róla. A közösségi ítélkezés kulturális szokásrendjét tagadja meg ekképpen az esszényelv beszélője, aki következetesen az individuummal, vagy ha tetszik a természettel, univerzummal, Istennel – vagyis a (meta)fizikával közvetlen kapcsolatot ápoló emberi létezővel vállal szolidaritást. Az „alkat” ebben a sokszor nehezen értelmezhető, de mindig az egyéni felelősségvállalás mellett elköteleződő esszényelvben egy olyasfajta zöld gondolkodás nyomait viseli magán, mely „az áthatások rendszerében”⁴⁰ áll és a metafizika keresztény szemléleti hagyományait az ókori mitikus gondolkodás végkövetkeztetéseivel egyidejűleg vonatkoztatja önmagára.

Ahogy Nádasnál a fizikai minduntalan metafizikáivá válik, a racionális pedig mitikus alapokon szerveződik, úgy az emberi létező megismerésére tett írói-esszéisztikus kísérletei sem mellőzik ezt a furcsán egymásba omló kettőséget. Ez az ingamozgás működteti antropológiai szemléletmódját, melyben az emberi létező érzékisége reflektív képességei felől, reflektivitása pedig érzéki tapasztalatai felől értelmeződik. Testnek és léleknek a nyugati gondolkodásban gondosan külön tartott kettősége, dichotómiája kerül itt valamilyen szétválaszthatatlan egységbe, illetve ez a dichotómia bontja le magát radikálisan egy olyan emberi létező feltételezésével, akinek teste kizárólag a lélek, lelke pedig hangsúlyosan a teste felől válik értelmezhetővé.⁴¹ Nádas egész írói munkássága annak a feladatnak a teljesítésére törekszik, mely az ember animális és racionális adottságait próbálja egyben látni.

Emiatt is hozható kapcsolatba azzal, amit Antonio. R. Damasio ír a *Descartes tévedése. Érzelem, értelem és az emberi agy* című könyvében. Damasio annak a hipotézisnek az igazolására írja könyvét, miszerint az érzelem nem zárható ki a kognitív

39 Gács, „Vagy-vagyok”, 92.

40 GÖRÖMBEI András, „A gyerekkor. Rejtett válasz a sematizmusra”, *Alföld* 28, 7. sz. (1977): 43.

41 Vagy ahogyan a *Saját halál* fogalmaz: „A lélek emlékezet nélkül a test nem érthető”. NÁDAS Péter, *Saját halál* (Pécs: Jelenkor, 2004), 35.

tudomány fő vonalából, hiszen „az érzések ugyanannyira kognitívak, mint bármilyen perceptuális kép”.⁴² Az érzelmek definíciójának megalkotása során Damasio beszél valamiféle „előhuzalozottságról”, melynek értelmében „előre megszervezett módon, előre vagyunk huzalozva arra, hogy egy bizonyos érzellemmel válaszoljunk akkor, ha a környezetben vagy a testünkben bizonyos ingersajátosságokat észlelünk önmagunkban”.⁴³

Ha a jóindulat hermeneutikájával közelíték a témakörhöz, azt mondhatnám, Nádas itt az alkat kapcsán valami efféle „előhuzalozottságra” utal, mely egyidejűleg értelmezhető a filogenetikus hajlam és a viselkedéskultúra szintjén. Van az embernek valamiféle „előhuzalozottsága” arra, hogy bizonyos szituációkban adott módon reagáljon. Ami kis elvonatkoztatással azt is jelentheti, hogy van valamilyen homályos predispozíciója arra nézve, hogy épp az legyen, aki (lehetne). Ami azt is jelenti, hogy legalapvetőbb késztetéseiben más nem is nagyon lehetne. Amivel az emberről való gondolkodásunkba bizonyára bevittünk egy jó adag megalapozó esszencializmust – talán a szenzualizmus keresi így saját megalapozó aktusát – miszerint az alkat egy genetikai és viselkedésbeli sors, egy chip, egy bizonyos funkciókra vonatkozóan előre megírt szkriptum, kódolt forgatókönyv, amelytől minden ellentétes irányú törekvésünk ellenére sem térhetünk el. Hogy ezt a chipet a világegyetem helyezte volna belénk, és hogy ez „isteni rész” lenne-e bennünk, nem tisztem eldönteni, de Nádas ’88-as esszéje mindenesetre ilyen fogalmakban közelíti meg az „alkat” kérdését.

Nem meglepő, hogy a ’90-es évek honi irodalomtudományának dekonstrukciós kritikáját művelő Farkas Zsolt metsző gúnnyal fogadja a javaslatot, amikor azt írja, hogy „[n]em tudom, nekem van-e alkatom, nem tudhatom, hogy kapcsolatban áll-e a világegyetem természetével, amiről szintén nem tudom, hogy micsoda. (...) Nem tudom megállapítani, hogy

42 Antonio R. DAMASIO, *Descartes tévedése. Érzelem, értelem és az emberi agy*, ford. dr. Pléh Csaba (Budapest: AduPrint, 1996), 160.

43 DAMASIO, *Descartes tévedése*, 134.

az én gondolkodásom a nádas definíciók szerint »analitikus«-e vagy »organikus«, azt hiszem, mindkettő, már csak azért is, mert valakinek a történetét a helyzetétől a legvadabb absztrakciós műveletekkel sem tudnám elkülöníteni, vagy a feltételeket az állapottól, amiként alkat és környezet összjátékát is csak folytonos egymásra hatásukban tudom elgondolni”.⁴⁴ Ezek után viszonylag gyors futammal jut el a kritikus Nadas „nagyon gondosan kimunkált” hangütésének elemzése során „a kiegyensúlyozott apollóni bölcs pózának modorosságáig”.

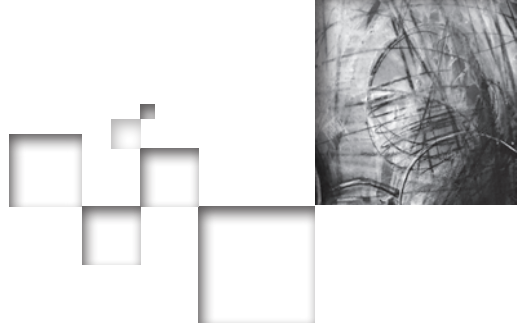
Ha Farkas Zsolt maró szkepszisét és bárminemű esszencializmustól való viszolygását a jóindulat hermeneutikájával közelítem meg, igazat tudok neki adni: igen, valóban elképzelhető olyan antropológiai alapállás, mely az embert az időnek bármely tetszőleges pillanatában globálisan, adott időben egyszerre ható, belső és külső, múlt-, jelen- és jövőbeli hatások abszolút egyedi eredményeként (vagy talán ezen eredmény lehetőségeként) állítja elénk. Farkas Zsolt erős kritikája mindamellet egészen konkrétan a Nadas-esszé hangütésére vonatkozott, nem a széppróza, hanem az életműbe épülő esszé műfaja az, ami a kritikusban visszatetszést kelt. Tanulmánya egy pontján le is szögezi, hogy „Úgy érzem, az a visszafogott tónus, fentebb stíl, ami Nadas sajátja, (...) (a) személyesebb, érzékibb írásokban működik igazán (ahogy szépprózájában is)”⁴⁵. Ahogy például a PT-ben is, ahol a szereplők olyan antropológiai szinteken mozognak, ahol épp a fent említett egyidejűségben szemlélhető az ember: feltételei határozzák meg a helyzetét, és állapota szervezi a történetét. Ha ez így van, akkor miért volt szüksége Nádasnak arra, hogy az analitikus és az organikus gondolkodásról beszéljen?

Ebből a perspektívából – és ezen a történetiségében kibontakozó életmű fogalmi változásait és hangsúlyeltolódásait felismerni képes összegző rálátást értem – egyfelől tarthatjuk magunkat ahhoz az elgondoláshoz, mely az esszét mint a gondolat kíséret műfaját tartja számon, és megfogalmazhatunk egy olyan vélekedést, mely az esszéekben a szépprózai művek fogalmi megalapozását, a narratívához szükséges elvi tisztánlátás terepét látja. Vagyis Nadas megírta az *Isteni rész, emberi rész* című esszéjét 1988-ban, hogy ennek alapján kidolgozhatta az 1991-es szerelemesszéjét, *Az égi és a földi szerelemről*. Az emberről való gondolkodás etapjait és szempontjait azonban sok esetben módosította, esetleg radikálisan felülírta az 1993-as „küszöbélmény”, melyről egy 2003-as interjúban úgy beszél, hogy „A küszöbélmény előtt valamelyest hívó ember voltam. Ma ellenben tudom, hogy a hit valami olyasminnek a kulturálisan helyes, de tényszerűen téves fordítása, amiről igen keveset tudunk”.⁴⁶ Ez viszont másfelől azt jelenti, hogy Nadas haláltapasztalata után módosította az ember „részeiről” való elgondolását, ami a PT szereplőstruktúrájának konstituálódása felől válhat értelmezhetővé.

44 FARKAS Zsolt, „Most így”, *Holmi* 8. 9. sz. (1996): 1339.

45 FARKAS, „Most így”, 1341.

46 „Boldogságnak nevezem. Beszélgetés Nadas Péterrel”, *Népszabadság* március 8. (2003): 33.

Ezzel párhuzamosan azt mondhatjuk, hogy megjelent, vagy inkább talán fel-erősödött az „emberi állag” megragadását célzó művészi igény, amit Sipos Balázs a magyar „prózaforradulat” körülményeit elemző nagyszerű tanulmányában egy olyan értelmiségi törekvés részeként elemez, melynek célja introspekcióval eljutni az éntől „valamiféle közös/univerzális emberi állag, a létezés pre-individuális”⁴⁷ szintjéig. Sipos úgy elemzi a prózaforradulat szerzőinek írói törekvéseit, mint olyanokét, akik egyfajta „ellenesztétikát” hirdetve mentek szembe a korabeli hatalom által erőltetett kollektivitásezménnyel. A nyelvi pontosság és szikárság etikája mentén próbálták az egyén különbözőségét feltárni, és ezáltal jelezni, hogy csak a máságunkban vagyunk egyformák, csak abban hasonlítunk, hogy szenzualitásunk azonos adottságain radikálisan eltérő szubjektumot konstruálunk. Az egyedít, az ént reflektálták, hiszen a kommunizmus által oktrojált kollektív eszmények működésképtelennek és hamisnak bizonyultak. Mészöly, Pilinszky, Tandori, Esterházy és Nadas írói „alkata” afféle „privát személyiségtréningként”⁴⁸ íródik szöveggé a prózaforradulat irodalmi korpuszában.

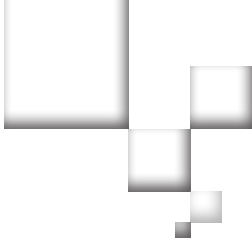
Nádist idézve Sipos hangsúlyozza, hogy „[e]z az introspektív individuum-definíció transzshistorikus. A szenzualitás, az emberi állag történeti-társadalmi változatlanságában, egyfajta humán állandó létezésében hisz”,⁴⁹ ha ezt az utolsó mondatot úgy értjük, hogy a szerző vállalt szenzualizmusa és érzéki szemléletmódja azt jelzi, hogy animalitásunkban látja azt a „humán állandót”, melynek feltérképezése egyidejűleg az individualitás ismérveinek értelmezésével egyenlő. Ha nagyon le akarjuk ezt bontani, azt mondhatjuk, például a neurobiológia felfedezéseire támaszkodva, hogy mindannyian azonos ismérvek szerint érzékelünk, érzékleteink és észleleteink – nem is beszélve érzéseinkről – mégis minden apró részletükben különböznek egymástól.

Ezen a ponton térnék vissza egy kicsit Damasio érzelemdefiníciójára, hogy az univerzális „előhuzalozottság” és a személyes érzések közötti differencia megvilágítást nyerjen. Az érzelmek neurobiológiáját kutatva Damasio különbséget tesz elsődleges és másodlagos érzelem között. Elsődleges érzelmeket keltenek azok az ingersajátosságok, melyek a mérettel (nagy állatoktól való félelem), a nagy feszítással (repülő sasoknál) vagy a mozgás típusával (a hullóknél például) kapcsolatosak. Ezek észlelése

47 SÍPOS Balázs, „A polgárság mint autonóm kontrasztársadalom (ellenkultúra). Néhány megjegyzés a késő Kádár-kor irodalmának közösségiesüléséről”, *Academia.edu*. Hozzáférés: 2019.07.29. https://www.academia.edu/27970086/A_polg%C3%A1rs%C3%A1g_mint_ellenkult%C3%B1ara_a_k%C3%A9s%C5%91-K%C3%A1d%C3%A1rkor_irodalm%C3%A1r%C3%B1l_10.

48 SÍPOS, „A polgárság”, 16.

49 SÍPOS, „A polgárság”, 15.

után az agy feldolgozza ezeket a tulajdonságokat, és kialakul egy „diszpozíciós reprezentáció”, mely a félelemre jellemző testi állapotot váltja ki (gyors szívdobogás, száj kiszáradása stb.). Damasio ezzel azt állítja, hogy az elsődleges érzélem egy kognitív feldolgozás nyomán beálló testi állapot, mely még csak nem is feltételezi azt, hogy a medvét, a sást vagy a kígyót mint olyat felismerjük. Méretük, szárnyuk fesz-távolsága és mozgásuk észlelésével beáll a félelemre jellemző testi állapot, és ez egy olyan „humán állandó”, amelyet az „emberi állagra” jellemzőnek ismerhetünk el.

A neurobiológus másodlagos érzélemnek nevezi például a különböző gondolat-kísérletek során megjelenő „hipotetikus érzélemet”. Elképzelem, hogy halálhíret hallom egy jó ismerősömről, és valódi érzelmeket élek át. Ezek során veleszületett diszpozíciós reprezentációim alapján mentális képekben mérlegetem a személlyel és a helyzettel kapcsolatos információimat. Adott tehát egy előzetes mérlegetési séma, és ennek nyomán alakítom ki „tanult diszpozíciós reprezentációimat”, melyekkel kapcsolatban Damasio azt állítja, hogy „[a] tanult diszpozíciós reprezentációk azt testesítik meg, ami ilyen kapcsolatokban *egyedi az életedben*.”⁵⁰

Az érzelmi válasz valamely ingersajátosságra (pl. a nagy méretre, kígyózó mozgásra a félelem az érzelmi válasz) hasznos célt lát el: elrejtőzés és ragadozó elől, düh kimutatása egy rivállal szemben. A folyamat azonban nem áll meg itt, írja Damasio, amikor az érzés fogalmát úgy definiálja, hogy „az érzélem átélése azzal a tárggyal kapcsolatban, amely azt kiváltotta, a tárgy és az érzelmi testi állapot közti kapcsolat észrevétele”⁵¹. Amennyiben tehát az érzélem egy mentális képekkel kapcsolódó testi állapot, az érzés „a test állandóan változó tájképébe”⁵² való bepillantás, melynek során az egyén egyfajta monitorozási folyamatban tudomást szerez a testi változásait jelző dinamikus és állandóan megújuló testreprezentációkról. Az érzélem ér minket, az érzést viszont átéljük.

Damasio az érzelmek neurobiológiájáról alkotott nézeteiről elmondható, hogy az „előhuzalozottság” mint általánosan jellemző emberi sajátosság gondolatköre az érzelmek szenzuális alapjainak elismerése mellett egy olyan kognitív szemléletbe ágyazódik, amely az eddig elhanyagolt érzelmi oldal anyagi, neurális alapjait kívánja

50 DAMASIO, *Descartes*, 139. Kiemelés tőlem: D. E.

51 DAMASIO, *Descartes*, 136.

52 DAMASIO, *Descartes*, 146.

feltárni. Megszünteti tehát a racionális-emocionális dichotómiát, és azt állítja, hogy nincs, vagy legalábbis nem működik megfelelően a ráció emóció nélkül, ami viszont semmiképp nem mellőzheti a testi állapotok figyelembevételét.

Amiért viszont fontosnak tartottam Damasio meglátásait részletezni, az az, hogy általuk a tudomány diskurzusában jelenik meg – amit Nádas a széppróza nyelvén visz véghez: ő ugyanis „a reflektivitás nagyszerűségének” elismerése mellett szívós igyekezettel az ember szenzualitását szeretné megérteni úgy, hogy a humán létező racionális, emocionális és testi vonatkozásainak összeszerelésével köti egybe az eddig külön tartott antropológiai huzalokat.

2003 novemberében jelent meg az *Élet és Irodalom* hasábjain az a 2006-os *Hátországi napló* című esszékötetben is helyet kapó Nádas-esszé, mely *A reflektivitás nagyszerűségéről*⁵³ cím alatt tárgyalja alkat és a „reflexív kvalitások” (89.) viszonyát. Bárhová lapozunk a Nádas-életműben, ezek a kérdések mindig elő fognak kerülni. Itt viszont a szerző már definíciós igénnyel beszél az emberi „alkatról”, amikor azt írja, hogy „az ember alkatának, értsd: tulajdonságai összességének és összefüggéseinek megfelelően bánik saját reflektív képességeivel” (89.) Igaz, hogy a szerző fejtegetéseiben gyanúsán közel kerül a nemzetkarakterológia homályos állításaihoz, mikor az egyes nemzetekre, kultúrkörökre jellemző „reflexiós módszerek” kerülnek szóba a reflektivitás pszichológiai és kulturális szintjének elemzése során, ugyanakkor érvelésének alapját megkísérli a kidolgozott nemzeti filozófiák meglétének vagy hiányának kontextusában tartani. Vagyis azért reflektáltabbak a németek, mert „rendelkeznek önálló filozófiával”, amivel a magyarok nem, és ezért „a magyar nyelvnek nincs önálló és szisztematikus fogalmi reflektivitása”. (91.)

Engem viszont jelen esetben Nádasnak az a mondata érdekel, melyben leszögezi, hogy „az emberek a szenzualitásuk szintjén a reflektív kvalitásaik különbözősége ellenére egyenlők” (89.). A fentiek fényében mindez azt jelenti, hogy az emberről való gondolkodás alapját Nádasnál a humán létező szenzuális szinten felismert egyenlősége és eltérő kvalitású reflektivitása adja, amit regényeiben

53 NÁDAS Péter, „A reflektivitás nagyszerűségéről” = NÁDAS Péter, *Hátországi napló*, 87–93. (Pécs: Jelenkor Kiadó, 2006).

olyan megközelítésben vesz szemügyre, hogy „a személyes adottságok milyen összefüggésben állnak egymással és a tágabb környezettel”⁵⁴.

Ezt szem előtt tartva a továbbiakban a regény szereplőinek történetében szeretném feltárni a fentebb bemutatott szemlélettel megalkotott egyéni sorsmintákat, azokat a személyes és kollektív tudatstruktúrákat, melyeken keresztül a PT a humán létező interperszonális és intraperszonális lételeményeit színre viszi. „Alkat” és „környezet” viszonya lesz tehát értelmezésem tárgya, méghozzá olyan perspektívából fogom ezt az értelmezést véghez vinni, hogy e két szélső érték közé a test alakzatát helyezem.

(A tanulmány az Irodalmi Szemle következő számában folytatódik.)

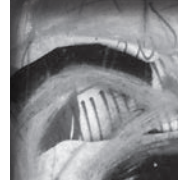
54 NÁDAS Péter, „A függetlenség és a patriotizmus jegyében. Kornai János önéletrajzának bemutatása” = NÁDAS Péter, *Hátországi napló* (Pécs: Jelenkor Kiadó, 2006), 94.

CLEOPATRA MUCHOVÁ: PERVERSION, VEGYES TECHNIKA, 69x93 cm

IRREÁLIS SZÍNTEREK

A TÉRVISZONYOK ÉS AZ EMLÉKEZÉS KAPCSOLATA
SZABÓ MAGDA KATALIN UTCA CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Szabó Magda *Katalin utca* című regényét (1969), melyben az író a maga „abszurd túlvilágát”¹ kívánta ábrázolni, a korabeli bírálók többsége értetlenkedéssel fogadta, s inkább a mű történelmi és társadalmi vonatkozásainak szentelt figyelmet. Ugyanakkor az alkotás egyes kritikusai felfigyeltek a címbéli utca jelképszerűségére, s ha felületes és leegyszerűsítő módon is, de reflektáltak a szöveg tér- és időbeli összefüggéseire.

Faragó Vilmos úgy látta, hogy „a regény »általános emberi szférákba« emelkedik [...], az Emberiség jelképévé finomul, mitologikus jelképpé, gyermekkorunk Édenévé, melyet elveszítettünk, s amellyel elveszítettük büntelenségünk tudatát is.”² Az „általános emberi szférákba emelkedés” gondolatának hangsúlyozása ellenére a kritikus a regény gondolati síkját mégis egy konkrét történelmi eseményhez, „korszakunk lélekmódosító tömegtragédiájához”³ (második világháború) kötötte, s a Katalin utcát (melynek lakói főként a korban bírálendő, fasiszta hatalmakat kiszolgáló középosztály tagjai közé tartoztak) a mindössze az emberek „hamis tudatában” létező, harmincas évekbeli idilli Magyarországgal azonosította.

Tamás Menyhért a Szabó Magda által alkalmazott elbeszéléstechnika komplexebb válásának regisztrálása kapcsán úgy fogalmazott, hogy „az ömlesztett aszociáció, a vizionális megjelenítés, a nem mindig egymásra épített »időrétegek«, a többsíkúság és az egyidejűség jelenléte olyan érzést kelt, hogy [az író] lazán szerkeszt, összekuszálja a cselekményt.”⁴ Mindezek mellett az emlékezetbe konzervált életek szűk terét kifogásolta, mely véleménye szerint vitathatóvá teszi az egyes korok ábrázolását, mivel azok társadalmi háttérét a szerző elmosódva, és „nem is éppen lényeges”⁵ mozzanataival jelzi.

Varga Zoltán Henriett szellemként való visszatérését mindössze a regény „spiritisztza járulékanak” tekintette,⁶ s mivel nem értette, hogy az alkotás az egykor szeretett halottak továbbélését, illetve a térré vált idő tapasztalatát jeleníti meg művészi eszközökkel, e komponens szövegbe kerülését a titokzatosság légköre fokozásának szándékával magyarázta, s a „népszerű modernség” követelményeinek való írói engedményként értékelte.⁷

1 SZABÓ Magda, *Író és modell. Válasz a Kortárs körkérdésére = Ne félj! Beszélgetések Szabó Magdával*, szerk. ACZÉL Judit, Debrecen, Csokonai Kiadó, 1997, 57.

2 FARAGÓ Vilmos, *Szabó Magda: Katalin utca*, Élet és Irodalom, 1969. március 15., 7

3 *Uo.*, 7.

4 TAMÁS Menyhért, *Szabó Magda: Katalin utca*, Népszava, 1969. június 1., 8.

5 *Uo.*, 8.

6 V[arga] Z[oltán], *Majdnem remekmű. Szabó Magda: Katalin utca*, Híd, 1969/10, 1167.

7 *Uo.*, 1168.

A korszak ideológiai alapú irodalomértelmezéséből adódóan a bírálók meglehetősen lezsugorították a térképzetekkel és -szimbolikával operáló regény értelmezési keretét, miközben a szereplők tér- és időtapasztalatai kiemelt jelentőséggel bírnak az alkotás narratívájában és poétikájában.⁸ Meglátásom szerint a *Katalin utca tere* egy kronotoposzként értelmezhető, hiszen a mű egyik hangsúlyos sajátosságaként a tér-ideő kapcsolat tematizálása, illetve e kapcsolat emlékezési módokra gyakorolt hatásának ábrázolása határozható meg, ezért a következőkben az alkotás kronotopikus jellemzőit szeretném elemezni.

A kronotoposz elnevezés Mihail Bahtyin nevéhez köthető, s az „irodalom által művésziileg meghódított tér- és időbeli viszonylatok lényegi összefüggését”⁹ jelöli, kifejezve „a tér és az idő egymástól való elszakíthatatlanságát.”¹⁰ „Az idő itt – fogalmaz Bahtyin – besűrűsödik, összetömörül, művésziileg látható alakot ölt; a tér pedig intenzívvé válik, időfolyamattá, szűzsévé, történetté nyúlik ki. Az idő tulajdonságait a tér tárja föl, a tér viszont az időn méretik meg és töltődik föl tartalommal. E kereszteződések, a tér- és időbeli ismérveknek ez az összeolvadása határozza meg a művészi jellegét.”¹¹

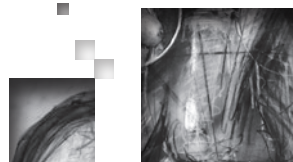
A *Katalin utca* a teljes térbeli felszámolódást követően válik egy olyan kronotoposszá, mely egy közösség összetartozását hivatott jelezni. A címbéli utcában 1934–1944 között három olyan család (Heldék, Elekesék, Bíróék, illetve a házvezetőnőjük, Temesné) élt egymással szomszédos házakban, akiknek tagjai idővel közösséggé formálódtak. Összetartozásuk például a rendszeres összejárásban, a születésnapok közös megünneplésében nyilvánult meg, s ezt a köteléket erősítette volna tovább (a fiatal) Irén és Bálint házassága is. A *Katalin utca* mint a városból kimetszett mikrotér azonban a külvilág eseményeinek hatására folyamatosan felbomlik; a zsidó származású Henriett szüleit elfogják, házukat kisajátítják, majd Henriettet megölik, a fronton elesett Bíró őrnagy házát úgyszintén kisajátítják, Bálint idővel vidékre kerül orvosnak, Blanka a tette miatt elköltözni kényszerül előbb az otthonából, majd az országból is, legvégül pedig az utca házainak átépítése rekeszti be a felbomlás lelki és térbeli folyamatát. E közösség tagjainak egymásra utaltságát a közös emlékek mellett az is erősíti, hogy az előbb említett felbomlást követően ugyanúgy nem találják a *helyüket*, s egy eszményivé növesztett térbe és időbe vágnak vissza. Ily módon a regényszöveg az otthonhoz, illetve az elvesztetthez való visszatérés toposzát működteti.

8 Soltész Márton 2016-ban megjelent írásában a regény több lehetséges elemzési szempontjára is felhívja a figyelmet, s többek között idézi Szabó Magda Sötér Istvánnak címzett, 1976. március 21-i keltezésű levelének egy részletét is, melyben az írónő – utalva arra, hogy a kritikusok semmit nem értettek a *Katalin utca* túlvilágon játszódó jeleneteiből – úgy fogalmaz, hogy „ahol a múlt helyszínei elérhetőek, [...] helyszínné válik maga az idő.” Mindez azt mutatja, hogy Szabó Magda határozott poétikai koncepció jegyében írta meg a művét. Idézi Soltész Márton: *Blanka regénye? Az újraolvasott Katalin utca*, Irodalomismeret, 2016/4, 68.

9 Mihail Mihajlovics БАХТИН, *A tér és idő a regényben = УО, А szó esztétikája*, Bp., Gondolat Kiadó, 1976, 257.

10 *Uo.*, 257.

11 *Uo.*, 257–258.

A Katalin utca a környező világból kimetszett hely, egy olyan tér- és idődimenzió, mely csak az egykori lakók számára létezik, így a visszaidézés-visszavágyódás egyfelől elszigeteli az emlékezőket a valóságtól, másfelől pedig hiábavalónak bizonyul, hiszen visszaidézési kísérleteik által is csak egy imaginárius Katalin utca, egy mentális kronotoposz jöhetne létre, azonban ehhez a többi – már nem élő vagy távollévő – „játékos” segítsége is szükségeltetne.¹² A Katalin utca terének részleges létrehozása, rekonstruálása csak azon szereplők számára valósulhat meg, akik határhelyzetben állnak; az egyik ilyen alak az „élőholt” szereplőként értékelhető Elekes Blanka, a másik pedig az élők világába rendszeresen visszatérő Held Henriett, akinek alakjára a későbbiekben még visszatérek.

Blanka a Budapesten élő családtagjaival ellentétben teljesen nélkülözi a közös emlékekben osztozó emberek társaságát, így számára a múlt felidézése a szerepjáték révén valósulhat meg. P. Müller Péter arra hívja fel a figyelmet, hogy a test teatralitása nem kizárólag a színpadon teremthető meg, mivel – a test határainak kijelölhetlenségéből adódóan – performatív cselekvések bárhol és bármikor létrejöhetnek,¹³ s a performativitás révén a „performer” meghódítja/elfoglalja a (szín)teret.¹⁴ Blanka számos alkalommal válik performerré, hiszen különböző performatív és iteratív (pót)cselekvések (a testi megnyilvánulások, mozgások utánzása révén idézi fel az őrnagyot, illetve a Heldnétől tanult dallamokat játssza el különböző hangszereken), s az általa megidézni kívánt alakokhoz tartozó „kellékek” (apósa mellszobrát „színpadi kellékként” használja a Cicero szobra alatt dolgozó apja felidezéséhez) segítségével idézi fel a múltat, illetve teremt meg testével a teret, vagyis a tér és az idő illuzórikus megjelenítése performatív cselekvések által megy végbe.

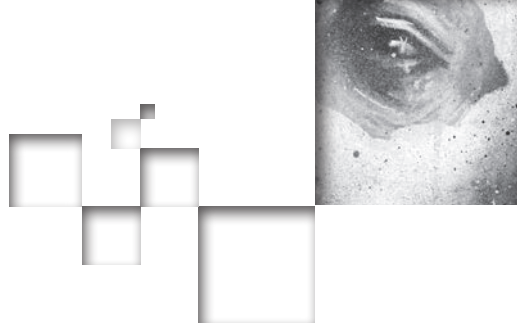
Az előbbiek során említett két szereplőhöz hasonló határhelyzetben áll a magát hullaként aposztrofáló Bíró Bálint is, akinek valóságtól való elszakadása és elszigetelődése többek között a különböző terek és idődimenziók („irreális terek”) elméjében való, palimpszesztszerű egymásra rakódása során is megmutatkozik. Az elbeszélő az ő sajátos idő- és térélményét a „másuttok törvénye” elnevezéssel illeti, melyet azonban Bálint nemcsak nem akar, hanem nem is képes verbalizálni:

12 „Ha idézték is rejtelmes közegüket, csak egy ideig voltak hangosak, lelkesek, aztán mindenki belefáradt a produkcióba. A játék nem oldott se meg, se fel semmit, csak olyan volt, mint a vágy, amelyet nem követ, nem követhet ölelés. A szavak nyomán a mélyből felbukkanó képek súlyának tartásához kevesen voltak, hiányoztak a halottak, a szoba légbőre behorpadt, arcuk fölé hajolt, mint egy rogyadozó mennyezet. Egy idő múlva mindnyájan azt érezték, hiába, és legközelebb mégis újra kezdték [...]” (20.) – A főszövegben és a lábjegyzetben hivatkozott oldalszámok a következő kiadásra vonatkoznak: Szabó Magda, *Katalin utca*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973.

13 P. MÜLLER Péter, *Test és teatralitás*, Bp., Balassi, 2009, 15.

14 P. MÜLLER PÉTER, *A performansz mint térnyerés*, Jelenkor, 2014/6, 741.

„A *másuttok* törvénye szigorú volt: sosem azt ábrázolta, ami valóságos, de azt sem, amit szeretett volna. Fogságban például, mielőtt még egészségügyi munkára osztották volna be, nem mutatta a szakállas drótokat, a reflektorok kemény fényét, hanem a kórtermet vagy az egyetemet. Végezte a munkát, amire vezényelték, s néha tűnődve nézte mocskos kezét, töprengett, hogy nyúljon beteghez ilyen ujjakkal, vagy mivel magyarázza meg a tanteremben különös öltözetét, ám sosem látta a Heldék kertjét, az őrnagy nyergeit vagy a Cicerót, akármilyen intenzitással is próbálta régi élete elemeit felidézni. Mikor visszakerült a fogságból, Elekesék lakójaként meg a munkahelyén viszont nem a szobát érzekelte, amelyben élt, a kádat, ahol fürdött, a betegeket, akiket kezelt vagy a kényelmes ágyat, hanem a fogság jegyeit. Injekciót adott, de azt érezte, ás, senki se volt a lakásban, de sietett a fürdőszobájában, mert tudta, limitált a latrinázás ideje, és amikor békén alhatott, felköltötte a szokás, a fogsági ébresztők perce. [...] (15.) Élete szinterei ki s be sétáltak lakása kapuján [...]” (17.)

Ugyanakkor Blankával és Henriett-tel ellentétben, s a pontos helyismerete ellenére, a Katalin utca tere sosem szüremkedik be a tudatába, és a visszaidézésére tett próbálkozásai is rendre kudarcot vallanak:

„[A]z egyetlen szintér, amelynek minden összetevőjét úgy ismerte, mint saját csontjait, idegeit, az nem lépett be sem Irénnel, sem nélküle soha ezekbe a helyiségekbe, nem hozta vissza se beszélgetés, sem emlékezés [...]” (17.)

Egyedül az apjék házában egykor előadott színdarab révén képes visszaidézni bizonyos személyeket és eseményeket, azonban ezáltal csak egy illuzórikus színházi teret képes felidézni, ezért ezek a visszaidézések nem értékelhetőek a múlt visszahozásának mozzanataiként.

Ahogy említettem, a Katalin utca mentális kronotoposza nem alkotható újra a felbomlott közösség többi lakója nélkül. Az Irén által felidézett múlt sem lehet teljes, hiszen bizonyos szereplők nem akarják, vagy nem tudják verbalizálni azokat az emlékeiket,¹⁵ melyek az ő elbeszélésének kiegészítéséül szolgálhatnának, vagy pedig egy

15 „Bálint például tudja az igazságot, de Bálint hallgat, nemcsak nektek nem beszél róla, nekem sem.” (68.)

idegen országba (a határon túlra), vagy épp egy másik dimenzióba, azaz áthidalhatatlan távolságba kerültek. Ugyanakkor Henriett éppen a már említett határhelyzeti pozíciójából adódóan a túlvilágon képes újralkotni a korábbi tér- és időállapotokat, azaz megjeleníteni az emlékezetben őrzött otthoni teret, s újra „felépíteni” a házukat. A fizikai értelemben vett elérhetőség ellenére az ő Katalin utcája is egy olyan imaginárius hely, melyben a valós tér- és időviszonylatok nem érvényesülnek, hiszen egy olyan korábbi idő- és térállapotot konzerválnak, melyet nem befolyásolnak a változások. Ebből adódóan az újrateremtett Katalin utca világa és a „lenti világ” közt dichotómikus ellentét feszül – hiszen Henriett számára éppen az tűnik irreálisnak, melyben változás következett be, és emiatt feszül áthatolhatatlan elválasztóvonal az ő és az életben maradtak világa között.

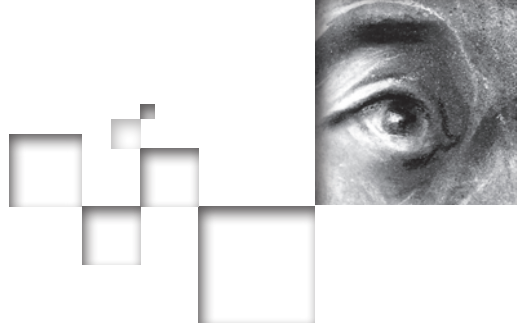
A túlvilágon tehát a Katalin utca az emlékvilágtér megtestesüléseként értékelhető, mely egyes elemeiben még el nem mesélt történetet tartalmaz; a kerteket elválasztó palánk, melyet a lánynak nem szabad használnia, és mely a halálának körülményeivel függ össze, például csak a későbbi események elbeszélése során nyeri el jelentőségét. Ezeket azonban nem ő idézi fel, hanem az elbeszélő, melynek oka az, hogy a narratív identitást csak az emlékező beszéd révén lehetne létrehozni, azonban Henriett képtelen önmagát megfogalmazni, a regény végén pedig ráadásul önként vállalt némaságot fogad.

Henriett egy statikus kronotoposz létrehozására törekszik, azaz az otthon terét szeretné újrateremtetni. „Az otthon hagyományos figurációja szerint differenciáktól, konfliktusoktól, harcoktól mentes térszerkezet, centrumában az anyával, illetve az anya–gyermek kettősségével.”¹⁶ Azonban az otthon rekonstrukciója azért válik sikertelenné, mert a szülők alakja nem rögzül, hiszen hol felnőttként, hol pedig gyermeki alakban fogalmazzák meg magukat, mivel ők is visszavágyódnak a saját gyermekkoruk Édenébe, s ezzel magányos és elszigetelt életre kárhoztatják a lányukat.

Ahogy arról már szó volt, a fiatalon elhunyt Henriett számára minden abban az állapotban reális és elfogadható, amilyen a halálát megelőzően volt, azonban a rögzítettség ellenére mégis kereső mozgás jellemzi az általa kialakított teret, hiszen a szobák közti vándorlása a statikusság meglétének ellenőrzése céljából történik. Az útjárás azonban nemcsak ebben a közegben jellemző rá, hiszen két világ között is folyamatosan közlekedik, azonban a tér- és idődimenziók közti folyamatos átjárás nem a tágasság és szabadság érzését hozza el számára, hanem a helye megtalálásának lehetetlenségét emeli ki.

Az elválasztottság és határhelyzet térbeli megjelenítése a korábban már említett esetek mellett a regény más mozzanataiban kimutatható. Az erre vonatkozó szereplői reflexió azért is lényeges, mert ekkor a narrátor ideiglenesen háttérbe vonul, s átadja a szót

16 FARAGÓ Kornélia, *Térrányok, távolságok. Térdinamizmus a regényben*, Újvidék, Fórum Könyvkiadó, 2001, 60.

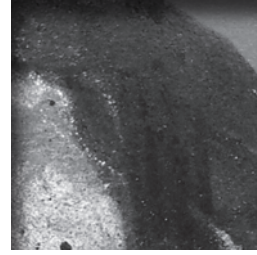

Henriettnek, aki így közvetlenül, egy idézett monológ¹⁷ keretei között, s egy térmetafora segítségével fogalmazza meg, miért nem volt képes soha felfedni magát a szülein kívül soha egyetlen lakónak sem: „folyton azt éreztem, akármennyire hozzá is tartoznak az életemhez, ők belül vannak valami körön, amin én kívül [...]” (124.)

Nem véletlen, hogy Henriett határhelyzetben állása éppen akkor domborodik ki igazán, s verbalizálódik általa is, mikor közeleg a halála órája. Henriettet a lét és nem-lét határvonalán való egyensúlyozás döbbsenti rá arra, hogy lelki-szellemi tekintetben már többszörösen halott, s ezt a élőhalottállapotot szintén az elszigetelődés motívuma emeli ki. Az első halálát Bálint és Irén egybekelésének híréhez köti, s a gyerekkorukban játszott meggyfa nevű párválasztó-játék történéseit az eljegyzést előrevetítő mozzanatként értékeli. Amikor ugyanis Bálint került a kör középebe, mindig Irént hívta maga mellé – tehát a játékhoz ily módon a ciklikusság is hozzátartozott –, létrehozva ezzel egy olyan mikroteret, amiből a másik két belé szerelmes lány kirekesztődött. A második halálát a szülei elhurcolása után élte át, melynek során nemcsak szűkebb értelemben szigetelték el tőlük azzal, hogy más városba hurcolták őket, hanem végérvényesen is, hiszen megtudjuk, hogy soha többet nem látta már őket. Az események hatására így a lány fizikai értelemben is elszigetelődött a külvilágtól, és védelme érdekében új nevet is kapott, mely a régi élete hátrahagyásának kényszerét is kiemeli. A harmadik halálát akkor konstatálja, amikor Bálinték házának a padlásán – azaz a lenti és magasabb szférát összekötő szimbolikus térben – lesi, ahogy a katonának a kertbe hordják ki a Held-család holmijait. Ez előrevetíti a túlvilági élettel együtt járó rálátás/kívülállás pozícióját, melynek révén bár mindent lát, s mindenhez valamilyen emlék vagy érzés fűzi, sosem fedheti fel magát, hiszen a földi életben a származása miatt leselkedik rá veszély, a túlvilágra való távozását követően pedig szintén háttérben kell maradnia, hiszen dimenziók választják el az életben maradtaktól. Ily módon a kert, mely alapesetben a teljesség szimbóluma, kétszeresen is veszteség terévé válik, hiszen tényleges, fizikai halála is egy olyan, kertben

17 Dorrit Cohn azokra a monológ típusokra használja ezt az elnevezést, melyben a narrátor egyenesen idézi a szereplő gondolatait. Dorrit COHN, *Áttetsző tudatok = Az irodalom elméletei 2.*, szerk. THOMKA Beáta, Pécs, Jelenkor-JPTE, 1997, 94–95.

létrejövő határhelyezethez kötődik, mely tovább fokozza az elszigeteltség és kiszitottság érzését, mivel az Elekes-család és az őrnagy házának kertjét elválasztó kerítés palánkját a titokba be nem avatott Blanka visszaerősíti, így a menekülésképtelen lányt a ház előtt őrködő katona lelövi.

Az idő ciklikusságát, a kör-jelleget, az önmagába visszatérő teret és időt a regény több mozzanata is kiemeli; ebben fontos szerepet játszik például a már említett körjáték, melyben Irén és Bálint választásai „előrevetítik a jövőt”, illetve az egybekelésüket is egy elkerülhetetlen, mindenképpen bekövetkező eseményként láttatja Henriett szemszöge. A játék és a ciklikusság közti kapcsolat mutatkozik meg a Katalin utca egykori lakóinak kényszeres emlékidézésében, valamint Blanka szeretteinek és ismerőseinek szerepjátékok általi megidézésében is. De a leglényegesebb mozzanat a regény utolsó fejezetében mutatkozik meg, melynek során az újjáépült Katalin utcába az örök újrakezdés értelmében olyan lakók költöznek, akiknek alakjai visszatükrözik az 1934-ben ideköltözött családtagokét, s újjáélesztik/folytatják az egykori lakók által keresett és vágyott életet, vagyis a mű a megismételhetőség lehetőségével ér véget.

*

A fentiek értelmében a Katalin utca világát egy olyan, bahtyini értelemben vett kronotoposzként értelmezhetjük, melyben az idő és a tér elválaszthatatlan egysége mutatkozik meg, s mely csak a büntelen életet élő Henriett számára válik fizikai értelemben is felépíthetővé, hiszen a többi, még élő és idősödő szereplő minden igyekezete ellenére sem képes létrehozni az elveszett Éden mentális kronotoposzt. A tér azonban nemcsak ebben a tekintetben tölt be fontos szerepet a narratívában, hiszen a lét és nem-lét határának kifejezőjeként is működhet, továbbá a teret nyerő időbeliség a szereplők emlékeinek palimpszesztszerű egymásra rakódását ragadhatja meg.

CLEOPATRA MUCHOVÁ: F, VEGYES TECHNIKA, 2018, 100x158 cm

N.TÓTH ANIKÓ

SZÁMÍTÁSOK

TANÁRNŐ KÉREM

Pontosan erre számítottam.

Erre a jó kis feszkóra.

Amit én okozok. Nem csak azzal, hogy belépek. Hogy negyvenöt percen keresztül figyelmet és fegyelmet követelek. Hogy a magyarázataimból a legtöbben a kötőszavakat, az alapvető műveletekre vonatkozó igéket és a megsemmisítő hatásszüneteket értik. Hogy a kérdéseimre adott helyes válaszok száma a téma nehézségi fokának növekedésével exponenciálisan csökken. Hogy félévkor és év végén a kelleténél többen billegnek az elérhető százalékminimum veszélyes lécén. Hanem azzal is, hogy eszükbe jutok. Márpedig gyakran eszükbe jutok. Rólam beszélnek szünetekben, a menzán, edzésen, kávézóban. Kihajolok a csetablakukon. Emlegetnek osztálykiránduláson, sítanfolyamon és születésnapi buliban. Számtalanszor megjelenek rémálmaikban. Ezt onnan tudom, hogy el-elcsípek egy-egy beszélgetésfoszlányt. Kémeim is jelentik. Egyszóval életük fontos része vagyok. Ez elégedetté tesz. Csaknem boldoggá.

Megvan tehát a jó kis feszkó, amire számítottam. Amire tulajdonképpen vágytam is.

Mindenki a helyén. Megdicsérem őket, hogy csak a toll van előttük. Hogy nem kell semmilyen utasítást kiadnom. Csak a feladatlapokat. Beszélek nekik arról, milyen súlya van a teljesítményüknek, milyen következménye lehet az eredményeiknek. Nem mintha maguktól nem tudnák. De ez egy adrenalinhatványozó művelet. Kifejezem a szép megoldásokba vetett reményem is. Ilyenkor bizalmasan lehalkítom és elmélyítem a hangom, lassítom a beszédtempóm. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy ez korántsem nyugtatja meg őket. Sőt. De nem is ez a cél.

Különben pedig rendkívül szeretem a hangomnak ezt a különlegesen bűgő árnyalatát, amit csak ezekben a kivételes helyzetekben keverek ki. Engedek meg magamnak.

Jelt adok. Kezdődhet a munka.

Egy darabig szemből figyelem őket, kifejezetten izgalmas követni a gesztusaikon, az arcukon a remekül, bár némi ravaszsággal összeállított feladatlap hatását. Itt-ott elégedett bólogatást, néhányukon egészséges töprengést, a legtöbb esetben papírra meredő tekintetet, küzdelmes homlokráncolást, fájdalomba torzuló arcvonásokat látok.

Pontosan erre számítottam.

És ebből a látványból megsaccolhatom a munka várható sikerességi szintjét is. Nem szoktam tévedni.

Amikor kigyönyörködöm magam, helyet változtatok. A terem jobb hátsó sarkát célzom meg. Az ablakpárkányra támaszkodom. Megszemlélem a padok fölé görnyedő hátakat, a széles lapockákat, karcsú derekakat, a felnyírt tarkókat, az idegesen szanaszét kúszó hosszú hajtincseket. A kiszámíthatatlan koreográfiát táncoló tollakat. A lázas átfirkalásokat.

Azt is látom, ha valamelyik a vállá fölött hátrasandít, hogy meggyőződjön, ott vagyok-e. Nem tudom, miben bízik. Netán kinyitottam az ablakot, és egy óvatlan pillanatban elröppentem? Azt is látom, ha némelyik tekintet a szomszéd feladatlapjára téved. Ezt kimért kedvességgel mindannyiszor szóvá teszem. Hiába kalandozik saját térfelén túl, és feleslegesen reménykedik az inspirációban: köszönő viszonyban sincsenek a példák a teszt két változatában. Erre mindig nagyon ügyelek, még ha több időmbe, fáradtságomba telik is.

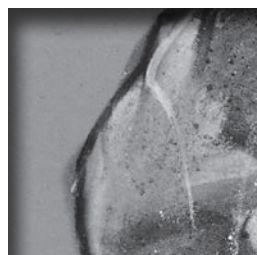
Egy kar a magasba lendül. Készségesen odasétálok. Olyan banális kérdés hangzik el suttogva, amit csak a teljesítménykényszer és a stressz fogalmaztathat meg. A jobbák közé tartozik. Nem adok egyértelmű választ. Ha már odamentem hozzá, elidőzők egy kicsit a terem közepén. Tudom, ez eléggé zavarja őket. Meg az is, ha jelzem, mennyi idő van hátra. A rohamosan csökkenő percek számával fordított arányban nő a feszültség.

Pontosan erre számítottam. Ez feltölt, táplál, lendületet ad.

Elindulok átlósan. Egy képzeletbeli trapéz mentén korzózok. Meg-megállva. Útba ejtem a kedvencemet. Atléta termet. Penge agy. Jobb lábát – mivel alig fér a padba – kifordítja. A szoknyám hozzáér a térdéhez. Nem húzza el. Elhúzza. Belepillantok a feladataiba. Az utolsónál tart, de valamiért megtorpant. Rámutatok egy problémás sorra. Kivárok. Semmi. Karikát rajzolok az egyik gyökjel alatti törtszám köré. Bólogat a fejével, de nem mozdul a tolla. Ellépek mellőle, mielőtt szemet szúrna a többieknek.

Egy másik kedvencem felsőteste derékszöget zár be a combjával. Felkarja a padra helyezett alkarjával. Vagyis elkészült. A kitöltött feladatlap a pad szélén pihen, felső és alsó sarka egyenlő távolságra a pad külső oldalától. Tökéletes margó. Ritka, már-már mániás precizitás. Gyöngybetűk. Vagy inkább gyöngyszámok. Öröm lesz javítani.

Nem úgy az előtte ülőét. Minden alkalommal felbosszant. A számjegyei olvashatatlannak, a hármas és a nyolcas megkülönböztethetetlen. Az összes példának háromszor

fut neki, az előző megoldásokat átfirkálja, a számtalan csillag és nyíl nemhogy megkönnyítené, inkább alaposan összezavarja a tájékozódásomat. Most sem hazudtolja meg önmagát. Pimaszul felmosolyog, amikor észreveszi, hogy megállok a padja mellett. És majd reklamál persze, amikor megtudja az eredményt. De nem szoktam elfogadni az érvelését.

Többen mocorognak, sóhajtoznak is, főleg amikor jelzem, mennyi idő van hátra. Közben kitartóan folytatom utam a trapéz vonalán, előre-hátra-oldalt forgatva a fejem. Ilyenkor, a vége felé kísérlik meg ugyanis az eredmények egyeztetését. Titkos jeleket adnak le a hátam mögött, amiről persze csak ők gondolják, hogy titkos, és szentül meg vannak győződve róla, hogy fogalmam sincs, mi zajlik a hátam mögött. Bármikor lecsaphatnék rájuk. Néha meg is teszem, ha úgy van kedvem. Mihez tartás végett. Elrettentő példának. És hát igen.

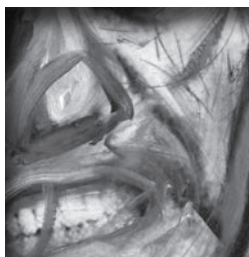
Pontosan erre számítottam.

Ez a szerencsétlen egyetlen tollvonást sem tett. Színlelt együttérzéssel megjegyzem, mennyire sajnálom, hogy még csak bele sem fogott. Látom, kínosan érzi magát. Mégsincs bennem egy szikra szájalom se. Inkább bosszúság, hogy ilyen sötétek szívják az energiám. Tisztában van vele, hogy gyakorlatilag az utolsó lehetőséget szalasztja el. Kétségbeesett pillantásai csaknem kárörömet váltanak ki. Borzongató-an jó érzés a könyörtelenség.

Elfogy a levegő, mire letelik az idő. Némelyik kiábrándultan vagy beletörődve adja le a feladatlapot, másnak szinte ki kell tépni a kezéből, mert az utolsó pillanatban is áthúzná a gyanús eredményt. Csak egy-két megkönnyebbült arcot látok. Elégedettet egyet sem.

Pontosan erre számítottam.

Szünetekben, a menzán, edzésen, kávézóban rólam beszélnek majd, kihajolok a csetablakukon, megjelenek rémálmodukban. Életük része vagyok. Kiapadhatatlan feszítőforrás.

KOVÁCS LAJOS

HOSSZÚRA NŐTT ÁRNYÉKAINK

Öt évig semmi és senki sem kötött a városhoz. A közelében is alig jártam, csak Babits háza után éreztem nosztagiát. Ott mindig az egérlyukak palotájában éreztem magam, ha a falak között tévelyegtem. Ilyen helyet képzeltem magunknak, amikor még normális igény volt lakásra gondolni.

Azt gondoltam: ha gyerekem lesz, nőjön fel úgy, hogy semmit sem jelent neki ez a gőgös, elrontott, megszegyenült város. Ismerje úgy, hogy ez a hegyek és a kövek néma völgye, a folyóban fuldokló, folytathatatlan utcák történelme. Én pedig még megégett, elfeketedett negatívokat sem írok fiam, lányom emlékezetébe. Az én gyengeségeim utcái, elpiruló illúzióim terei csak rám tartozanak!

A fiúk és a lányok azonban sokkal később születnek meg. Készsükkel együtt béke és megkönnyebbülés költözik a házainkra, ostoba emeletesházi lakásaink zugaiba. Ezek az egérlyukak sem mire sem emlékeztetnek, legősibb vágyaink már eszünkbe sem jutnak szűkös falaik között. Nőnek benne a gyerekeink, mi pedig tanulunk összébbr húzódzkodni.

Ez a békesség vitt el öt év után a csonka híd lábához. Tréfás kedvemben voltam, palackot hajítottam a Dunába, *segítség szabádsátok ki lelkemet!* Bal kézzel írtam, szándékos helyesírási hibákkal, gondosan letörölgettem az ujjlenyomataimat a palackról. A hullámverés átsodorta a túlodalra, ettől kicsit meghunyászkod-

1 Kovács Lajos szlovákiai, kürti felmenőkkel rendelkező író, szerkesztő, helytörténész, tanár. Az Irodalmi Szemlének gyermekirodalmi tanulmányokat írt. Egykori szerzőnk tavaly lett volna hetvenéves. Tervezett regényének itt közölt részletét irodalmi hagyatékából Bombitz Attila irodalomtörténész állította össze.

tam, jó, hogy nem írtam *többet* a papírlapra. Minden az eszembe jutott, a kisgyerekkori füstös vonat a határon, mintha a veszemre készülődtem volna, szegény anyám derekán láttam megint a szorosan, fojtogató alapossággal fölcsavart lepedőket, ami az övé volt, a lakodalmi kelengyéje, amit nem hozhatott mégsem magával soha, mert mindig rajtakapták, és mindig *levetköztették* róla. Először sem, mikor ide menekítették (*lakosságcsereálték*), és aztán másodszor, harmadszor se! Kétévente átjárt érte, próbálkozott, én mindig nagyobb és butább lettem, nem értettem, miért hadakozunk az egyenruhások vetköztető tekintetével, miért hisszük azt, hogy mi találtuk ki a világ legnagyobb csalását, pedig csak pitiáner, fantáziátlan kis szélhámósok voltunk, élehetetlenek, akik már sosem fogják megtartani magukon azt, ami mindig az övék volt. Szegény anyám gyomra már csak ilyen marad: összerántja a víz, a híd, az egyenruha látványa. Neki határ marad minden, ami két ember között sodródik a Dunával, és hiába akarok másnak látszani, bennem is kocsonyásodni kezd a láztól és a lázadástól a fehérje, csak jegyet kell váltanom a kompra, csak neki kell indulnom (azóta újjáépített híd is van hozzá) a másik oldalnak. Hiába megyek üres kézzel, mert van zsebem is, amit ki kell forgatnom, és hiába forgatom ki, magamat ki nem fordíthatom. Hiába megyek a tenyérnyi koszorúval nagymamát, nagypapát temetni, félrehívják, *mi van a válltáskában, mi van az alsó nadrág farzsebében?* Micsoda vicc ez is: zsebes alsónadrág! A szememre, a tekintetemre kíváncsiak, némaságba csomagolom, hogy mit gondolok. Nem róluk. Már régen csak nagymamára, nagypapára, s hogy el fogok késni, mint apám is, mikor az Ipolyon átgázolva ment volna nősülni anyánkhoz, ha útját nem állták volna. Örökös átokverés, állapítom meg félhangosan, valaki megérti, próbálja a maga nyelvére is lefordítani, most már a hülyét játszom; végre elengednek, de már elkéstem a buszt, dühöngve keresek egy igaz embert, aki mégis odaér velem az utolsó pillanatban ezzel a nyomorult koszorúval a nagymama földbe bújtatására...

Öt év után sem ismert rám senki a parton. A kölcsönösen kitérő tekintetek megnyugtattak: visszatérhetek, egészen előről kezdhetek mindent, semmi közünk

egymáshoz, még munkát is találok valahol a közelben, és folytathatom minden önpusztító tervemet. Előről kezdett folytatás! Kedves avantgárd rigolyáim! *Tani-tani* fogok.

Mámorosan élveztem, ahogyan szétesett bennem a múltam főiskolás történelme. Tizenöt évre menedéket találtam az emlékeimmel szemben.

(Jóska és Tamás. Igen és nem. Pince-búvóhely és világítótorony-exhibicionizmus. Koszlott óváros meg izzó paneltelep. Frivol ellentéteim. Modern költőnek készültünk, tárgyyszerűen érzékiek és kíméletlenül érzelmesek voltunk. Ők testvérnek születtek, nekem *közösudvarbeliek* voltak, a barátaim lettek. Jóska padtársam, Tamás három évvel előttünk. Két egymás ellen rohanó folyó, mondta róluk a nagyon öregember, aki az apjuk volt, de sosem hallottam, hogy annak szólították volna. Ő volt az öreg. Elkészerítően elegáns származása mellett az is félelmet keltett bennem, hogy ennyire elvénült, már akkor ilyen lehetett, mikor másodszer, de nagyon későn nősült. Gyönyörű asszony, mondták a fiúk anyjáról a férfiak, de már tudom, hogy gyönyörösszonyt gondoltak, folyton és sokan és sokféleképpen megfordultak az udvaron, vagy csak a szűk utcai ablak alatt. Tizennyolc sem volt, mire mindkét barátomat megszülte, addigra az öregúr hátat fordított minden formáságnak, kivénült a visszafordíthatatlan társadalomból, kivonult a hálószo-bából a konyhai priccse, arisztokratikusan jógázott, bunkósbotot tartott rendet a fiúk között, és nem akart meghunyászkodni semmiféle etikett szerint. Ha sűrűsödő gyomor-fájásai néha közénk sodorták, választékosan nevetséges ítéleteket kiáltozott felénk: part-talan tévelygők, sivatagi tevekaraván, akiket fölszív majd a homoksvatag, ha erőre kap. Semmit sem értettünk, s amit érteni véltünk, azon megpukkadtunk a röhögéstől.

Mégis féltünk a bunkósbot suhogásaitól. Félelmet keltettek a megtalált birtoklevelek a Duna túlsó oldalán lapuló falvokról, *elbitangolta tőlem ez a sivatag azt is*, ilyesmiket ordibált, és újra az ágy rongyai közé dugdosta a papírfoszlatoakat. Egyszer-egyszer térdre rogyott előttünk, de nem számíthatott a szálnalmunkra.

Mindenbe belenőtünk, a haldoklásába is.

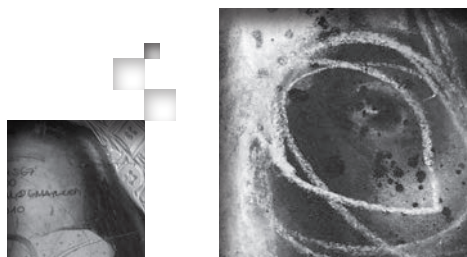
Addigra Tamás ki is vonult közülünk, a cinizmusunkból, éretlenségünk korlátlan-ságai közül. Hozzászelídült a maga dacos révületéhez, s elmerült a teológiában. Apjától a reformátorok makacsságát örökölte, anyjától a gyakorlatlan vallás foszlányait. *Ez a Franci bácsi alattomosága*, állapította meg tehetetlenül az öregember, és egy lépést

sem tett a nagyfiú döntése ellen. Valójában Franci bácsi állt vele szemben, a teológiatanár, a próféta, az első asszony testvére, akit tíz éven át semmibe vettek, s akinek mégis felülkerekedett az Istene Tamás *bevonulásával*. Tamás egészen magunkra hagyott bennünket a közös udvaron, nem járt haza akkor sem, ha egyedül maradt a szemináriumban. Jóska szerint rázárták az ajtót, nehogy hirtelen onnan is kifaroljon.

Mi, két bölcs akarnok: *azértis Franci bácsi* orrára fricskáztunk. Irány a képző! Helyben van a főiskola, nem kerülünk sokba, mégis diplomát ad, a többit majd ráérünk aztán... Éljen az Árpi bácsi, a második asszony családi ikonja, a megfontolt világi próféta, a továbbtanult ember. Esze ágában sem volt szóba állni velünk, a fiúk anyjának mondott valamit az utcán, *jó az, ha a másik gyerek nem veszíti el egészen a függetlenségét*. Ez megzavart bennünket. Tamást eddig nagyon is független fickónak gondoltuk. A főiskolára minden második szomszéd megpróbált bejutni, de a teológiát említeni nem volt ildomos. Árpi bácsi üzenete mégis fölszakította nehéz légzésünket: az ő érdemei révén akár máris a főiskola hallgatói lehetünk. Tűrhetően érettségiztünk, már egy sört is megengedhettem magunknak, mert dolgoztam, táviratokat kézbesítettem a nyári vakáció hónapjaiban, s a jó hírek borravalójából jutott sörrevaló Jóskának is.

Még el sem híresültünk főiskolai stratégiánkkal, már ránk nyitott a püspök úr, *most adjátok meg magatokat ezeknek?* Fenyegető volt a suttogása, a nyakasságunkkal együtt is meghököltünk. Az öregúr téháipszilonos nevére gondoltunk, de ő már csak nyögdcselet a priccsen, a szépasszony pedig inkább magyar nótákat énekelt a nyitott ablaknál, azt gyönyörűséggel hallgatta az egész utca. Franci bácsi, a püspök úr nem ért rá eléggé. Mennie kellett, és vele múlt el a büszkeségünk is, a hitbéli méltóságunk is. Nézegettük a befelé fordult öregembert, rossz volt hallgatni a nyüzgését, kinn csapódott a püspöki autó ajtaja, akkor elsomfordáltunk. Volt még egy sörre való pénzünk, azzal tömködtük a bátorságunkon támadt réseket. Kívül és belől: folyton *nélkülöztünk*.

A felvételin Árpi bácsi úgy ült szemben velünk, mint egy méltóságos idegen. Tartása, büszkesége csaknem a földre vert. Jóska reggel elfogadta anyja bátorító kis likőrjeit, ettől elment az összes esze, ráadásul az elsők között hívták, nem lehetett kijózanítani, benn mindent vállalt az örökségből, kifejtette, hogy a téháipszilon a legfőbb bizonyítéka felföldi nemességüknek, minden Kóthay büszke lenne, ha téháipszilon... Árpi bácsinak a szeme sem rebtent, magázta Jóskát, hosszasan elemezte, miért elismerésre méltó az írásbeli dol-

gozata. A bizottság hallgatott, Árpi bácsinak nem volt több kérdése, Jóskát azértis bebólintották a főiskolára. Árpi bácsi csak ezután jelezte – amúgy zárójelben –, hogy neki még van egy tisztázandó ügye Jóska barátocskájával, amit majd személyesen, néhány napi gondolkodás után kíván megbeszélni vele. Helyet és időpontot is egyeztettek, bár Jóska erősen ingadozott, nekünk már a folyosón is, aztán naponta többször is határozottan megígérte, hogy nem megy el megszéppenni. Ismertük, tudtuk, hogy elmegy, és meg fog széppenni.

Pedig röhögve mesélte mindenkinek, hogy világnézetileg kíván diskurzust folytatni vele a tanár úr, holott ő világosan kifejtette, mit jelent neki a világnézet. *Világnézetem vasárnapra korlátozom!* Ez az emlékezet szerinti definíció önmagában is elég ostobán hangzott, hát még ekkorát hazudva. Mi (többiek) inkább úgy gondoltuk, nem kellett volna provokálnia a bácsit, de Jóska telehadonászta a széles folyosót. *Ne másszon az ember képébe az, aki ezer éve ismeri. Rúgjon ki, ha mer, megnézheti magát a családban, de ne beszéljen le senki sajátmagamról!* Csak kicsit volt részeg, bátorságból, magamutogatóan járatta a száját a felvételre váró szerencsétlenek között. Talán még el is hitte, hogy mindenki ismeri őt, és mindenki érti, milyen karakánul kiállt a családi hagyomány oldalán. Az egyik oldalán.

Később a Duna-parton megint idézte Árpi bácsit, akkor már józanabb és tétovább volt, mert az öregúr tovább magázta Jóskát, fiatal barátomnak nevezte, akinek le kell szoknia a vasárnapi világnézetéről is. És ez nem kérés volt. Ezt finoman megparancsolta Jóskának. *Érted ezt? megparancsolta!* Persze, hogy értettem, hiszen én is ott voltam.

Azt kellett volna válaszolni, hogy egy Kóthay nem alkuszik! Jóska megtámaszkodott egy platántörzsben, és bátorságot álmódott. Ez jó válasz lett volna. Gondolkodási idő nélkül. Megalázkodás nélkül. *Remélem, téged is magázott,* tette hozzá keserű öngúnnyal. S mintha ő ott sem lett volna. Pedig együtt voltunk benn.

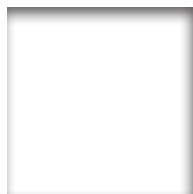
Engem Árpi bácsi úgy vezetett a helyemre, hogy helyettem is beszélt. Tájékoztatta a bizottságot családom munkás múltjáról: bányászváros, munkás apa, anya, szerény jövedelem, de becsületes emberek, továbbtanulni nincs elég anyagi erő, csak

itt, a szomszéd városban, pedig ugyebár ez a kiváló írásbeli dolgozat Thomas Mannról... Kihúztam a tételt, Ady és a forradalom (na hiszen!), tudtam kívülről két jól használható verset, azokkal bíbelődtem, hosszadalmas és merészen egyéni akartam lenni, de félúton bólintgatva leintettek. Már csak a vasárnapi világnézet volt hátra. Ásítottak, senki sem jegyzetelt. *Vasárnap szeretek sokáig aludni.* Mellébeszéltem. Akkor, ott múlt ki belőlem a verhetetlenség mítosza.

Engem is bebiccentettek Jóska mellé főiskolásnak – feltétel és utólagos elbeszélgetés nélkül. Árpi bácsi pontosan tudta, hogy elárultam magam. Nem kellett hozzátenni semmit. Elárultam a vasárnapjaimat.

Jóskának (öt még előttem kiküldték a teremből) nem lehetett elmondani. Folytatni kellett a hazugságot. *Semmi világnézeti ízélgetés nem volt. Ady volt, a forradalom győzelme.* Közben vártam, hogy Jóska leleplez, gyávának nevez vagy leköp. El voltam érzékenyülve. Jóskát csak a maga egy hónapos gondolkodási ideje foglalkoztatta. Az öngúny egyre epésebb mocsarába kavarodott. *Az örökös haladék sárga söröskorsójába fogsz fulladni,* kiabálta, mintha csak az apja képzavarait hallottam volna, és közénk emelte a söröskriglit. Az üvegkorsó mögött eltorzult, ördögi vonásokat rajzolt arcából a fénytörés. (Mindenki minket nézett, és én nem tudtam eldönteni, melyikünk helyett szégyenkezem.)

A család úgy telepedett ránk, ahogyan még a nagykönyvek előírták. Nem lehetett anyánkat a szájra venni, apánkról kétes értékű moralitásokat feltételezni. Az öregúrról mindenhol úgy beszéltünk, mint egy homokból kiásott múmiáról illik: legendákba mártottuk, dicsőséges múlt fényesítette izmos testét. Izmos, vagy inkább inas öregember volt, nem lehetett róla túl nagyot hazudni. Említeni sem mertük a házassági kudarcát. A kudarc nem volt része a családi

Bibliának, abban a születés, a hőstett és a halál ritka dátumai sorakoztak. Soha föl nem jegyezhető epizód maradt az a tíz esztendő, amíg kénytelen volt éjjeliórként szétidegeskedni a gyomrát egy szénporos kis bányaműhely körül. Akkoriban törődött bele a „feleséglátogatók” hadseregébe, az órákig tartó magyarnóta-éneklésbe, megtanult a konyhai pricc székkeretei között forgolódni, befelé fordulva nem szégyenkezni, sokat aludni, ébren pedig a hegyre járni, vízmosások medrében meztelenül egy pokrócon üldögélni, meditálni rólunk vagy bármiről anélkül, hogy valaha is beavatott volna bennünket. Mindig beljebb forduló jógi lett belőle.

Csak az udvar volt közös ebben a kapcsolatban. Apánk és az öregember néhány szükséges szót váltott egymással, Kóthay Úr anyánkhoz többször beszélt, tőle zavar nélkül mert kérdezni, ha hazaért, mert valakitől meg kellett tudnia, hogy beléphet-e a saját házába. Anyánk ugyan nem szívesen kalauzolta, de nem kerülhette el az öregember bizalmasának kényszerű, mégis hálás szerepét. A szépaszonnynál sosem lehetett tudni, mit vesz rossz néven, mint fognak összericsajozni egymással. Megtanultak egy sokatmondó kommunikációs jelrendszert, anyánk hosszadalmas és körülményes lett, ha a helyzet úgy kívánta, az öregember ezt megértette, kicsit hallgatta, aztán megfordult, elment kerülni egyet. Mire újra hazaért, már tiszta volt a levegő, a nyitott utcái ablakon át úgy zengett a nóta, mintha a rádióból szólna. Szépen intonáló, sötét, bűgő, utcát ríkató hangja volt a barátaim gyönyörű anyjának.

Ha elkövetkeztek a harag rövid napjai (a közös udvarok kikerülhetetlen átka), anyánk sem maradt adós. Állította, hogy sosem ő kezdeményezett beszélgetést az öreggel, de szó nélkül sem hagyott semmit a szomszédasszony tisztességét illetően. Olyankor zengett az udvar, jelzők röpködtek, félreérthetetlen volt a véleményünk egymásról. Apánk csak akkor szólt bele, ha a szép-

asszony nagyon közel merészkedett a lépcsőfeljárónkhoz. Innen már minden tisztán kihalt az utcára. Apánk fenyegetően megindult, a szépasszony kinevette a bátorságát, de sosem kísértette az Istent, méltósággal, éppen megfelelő tempóban visszavonult. Ezt a méltóságot mégiscsak megtanulta az öregembertől.

Sosem tudtam eldönteni, megtették volna-e, hogy a kezüket is a hangjuk után emelik. De az ilyen lárma után mi sem szóltunk napokig egymáshoz. Tamás konokabban hallgatott, ő mindig érettebb volt, s nemcsak nálunk, de saját koránál is. Arról sosem szokott le, hogy köszönjön, de minden ilyen esemény után zárkózottabb és kiengesztelhetlenebb lett. Jóska egyszerűbben oldotta meg a helyzetünket. Kiprovokálta, hogy valamiért, valahol megverhessen, apánk elől elmenekült, s várta, hogy beledögöljünk az utálkozásba. Volt olyan tartós haragunk, amikor apánk egészen messzire ment, és kaput csináltatott a nagykapu *másik oldalára*, hogy a két családnak saját külön bejárata legyen. Még kulcsot is csináltatott nekik. Tamásék folyamatosan nem hordták magukkal, ilyenkor átmásztak a vaskapun, vagy használták a miénket az *innenső oldalon*, döngetve vele a falat. A mi házunk falát!

A szépasszony mindig dolgozott valahol, többnyire a szénlepárolóban vagy a karbidgyárban, de kiszámíthatatlan munkarendje miatt folyamatos volt körülötte a forgalom. Anyánk vallásosságát mélységesen ingerelte a nyilvánvaló hűtlenkedés, apánk keveset volt itthon, nem szívesen nyilatkozott. Engem akkor sem tiltottak a fiúktól, amikor verést kaptam tőlük, ez egyedül rám tartozott. Apámat ugyan bántotta, hogy olyan könnyen elbánik velem *Jóska barátom*, talán azt remélte, ha nem véd meg, beletanulok a védekezésbe. Inkább a békességet kerestem. Az mindenhová visszavitt. Mint a csonka híd lábához is.

(Három nappal később az öreg Kóthay rosszul lett a hegyen, jógázás közben, nem tudott a saját lábán hazakecmeregni, csak az első kertekig bukácsolt el. Bekalkulálta, hogy itt már megtalálják. Mindenki ismerte, nem nézték részegnek, mentőt hívtak hozzá, a szénlepárolóba is telefonált egy ismeretlen férfihang a szépasszonynak. Az öreget még aznap megműtötték, már este tudtuk, hogy napjai vannak csak hátra. Tőlünk telefonálta végig a rokonságot a szépasszony (az egész környéken csak nekünk volt telefonunk), anyánk megrendülve hallgatott, eszébe sem jutott nemet mondani, apánk inkább kiment cigarettázni az udvarra. *Menthetetlen, a rák egészen szétmarta a gyomrát*, idézte az orvosokat a szépasszony. *Borzasztó nagy lelkiereje volt, sose panaszkodott*. Anyánk beleborzongott. Ez a nőszemély sose

beszélte így az *uráról*. Jóskával reggel azonnal elhatároztuk magunkat, bár pénzt nehezen kaptunk a buszra, anyáink (Uram Isten: egyetértettek!) nem akarták felfogni, miért nem elég egy telefon *Tomásnak*. Találkoznunk kellett vele.

Hosszan alkudoztunk a portással a szeminárium kapujában, szóba sem akart velünk állni, pedig Franci bácsira is hivatkoztunk. Tíz éve még a ministránsai voltunk mind a hárman (akkor is ez a kopasz kapus engedett be hozzám, ha erre jártunk), Tamás ugyan gyorsan elmaradozott, de Franci bácsi mindig csak minket szidott meg, ha elégedetlen volt a lelki életünkkel. Úgy került be a teológiára rektornak, hogy már akkor is nagyon öreg és tekintélyesen testes ember volt.

Föltelefonáltak neki, hirtelen megjelent a lépcsőfordulóban, már messziről a régi harásánysággal kezdte: *levelet küldött a kis szőke, vagy mindjárt vinnétek is hozzá a papocskát? Meg kell mondani annak a JulisMariskának, hogy semmi esélye, a fiatalabb szeminaristák között kell kereskednie, ha sikerrel akar járni, Tamás úrfi érett, elhatározott ember...* Egészen ránk szakadt a jókedve, nem értette, miért nem tudja feloldani a feszélyezettségünket. A hír kicsit megcsöndesítette.

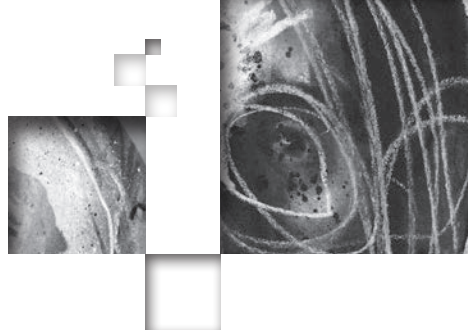
Tamásra is sokat kellett várnunk, pedig Franci bácsi suhogva hagyott bennünket a portás szeme előtt. És nem Tamás, hanem a püspök úr tért vissza előbb, most már a kíméletlen számonkérő, az inkvizítor faggatott bennünket. *Mit akartok ti ott? Minek nektek az a főiskola? Mi lesz belőletek? Egészen elvadultok a családból? Még vissza lehet lépni! Mindig vissza lehet...* Nem teketóriázott, minden másodpercet ki kellett használnia...

Jóska dacosan vállalt engem is: *valamit csak kell csinálni! Nem lehet mindenki pap, nem akarunk beöltözni! Vagy várakozzuk végig az életünket, hátha visszajönnek a szép régi esélyeink?* Csak tátottam a számat, hogy mennyi bátorság gyülemlt föl benne Franci bácsi ellen!

Az öreg felbődült a szemtelenségtől, mert *mindent tudott*, azt is, hogy Jóska időt kapott a gondolkodásra. *Min kell neked gondolkodnod? Akinek időt adnak, azt szépen leszoktatják a döntésről. Majd ők válaszolnak helyetted! Hát vakok vagytok, vagy hülyék, édes fiaim? Vézna csontú és sorvadtt izomzatú a ti kintartásotok. Bele fogsz rokkanni, beadod a derekad! Így van ez, már nem is kétséges.*

A lesújtó poézis végén úgy meredt rám, hogy mondanom kellett valamit. *Ilyen az élet, pimaszkodtam ostobán Jóska merészségébe kapaszkodva, ilyen időket élünk, nyöszörög-*

tem elyengülve; rám legyintett, nem méltatott több figyelemre. Nem tudott elrohanni se, tovább vallasni se. A lépcsőfordulót leste idegesen, elfogytak az érvei, vagy talán a hite... és Tamás akkor lépett elénk, amikor már köszönni sem esett jól. Végre volt kívül kiabálnia a püspök úrnak, *téged nem rendít meg az apád haláltusája?* Tamást semmi sem ütötte szíven, megérthettem volna, hogy nem papnak készül, ez az ember nem tud együttérezni senkivel. Ez itt csak bujkál!

Franci bácsi karon ragadott, elvonszolt az első ablakmélyedésig, bámultunk a Dunára, hogy ne legyünk a testvérek terhére. Csak egymáséra voltunk. Még meg akarta tudni, amit úgyszólván tudott, kérdezetni kezdett, *Árpika volt, ugye? Ki más is lett volna? Itt nőtt fel a kezünk alatt, nem akárkit csináltunk belőle, de nem kellettünk neki. Elfogadta a karriert ezektől, és mutatott kifelé (véletlenül sem fölfelé), a városközpont irányába. Most meg visz maga után benneteket is. Gyanútlanok vagytok és gyengék. Mind oda fogtok állni vörös ördögnek.*

Már csak suttogott, mégis be akart szakadni a dobhártyám. Elengedte a karomat, egészen vértelenné sápadt a kezem. Fölnéztem. Az eget dacolta a tekintet, mint aki az Istennel néz farkasszemem.

Teljesen biztosak voltunk magunkban? Egyszer, ötször, százszor megbeszéltük: önbizalmat adunk Árpi bácsinak. Elvégre akkor verjük át, amikor kedvünk tartja! Soha semmi köze sem lesz a vasárnapi világnézetünkhöz. Majd óvatosak leszünk, és azértis megtartjuk a hétvégi függetlenségünket. Szabadok leszünk mindenkitől. Az Istenen kívül senkinek sem lesz köze hozzánk. Mi ilyen fiúk leszünk. Vagyunk.

Tetszett, hogy a nyár közepén ilyen világos a helyzet. Nem kell semmiféle alkut kötni! Szolidan fogunk hazudni, bujkálni, ha kell, mint az *öskeresztények*... Az ember nem forgat köpönyeget minden kis erőszak hatására. Árpi bácsi távoli volt, és erőtlen a nagy nyári lucskokban, izzadságszagú seminaristák pedig nem csinálnak belőlünk bigott mártírokat. Elmúlt a romantika szélsőséges évszázada. Ez a huszadik! Mi csináljuk. Egy sör elég volt a felismeréshez. Nincs itt semmi baj, átvészélünk három-négy évet, aztán majd meglátjuk.

Tetszettünk magunknak, jól kibújtunk minden hurokból. Ezerkilencszázhatvannyolc júliusa volt, de bizonyosnak látszott, hogy semmi szerepe az időnek. *Nekünk háromdimenziós a mozgásterünk, és hibátlanul megtanultunk benne járni. Megéljük az időnket, és szabadok maradunk, függetlenek tértől és időtől. Árpi nagybácsi ugyanúgy a partvonal mellé sodródik mellőlünk, mint Franci bácsi a másik oldalon. Mi senkinek sem adjuk el magunkat, és sehol sem lesznek tartozásaink. Nem a mi dolgunk árulást kiáltani. Mi tájékozódunk, diplomát akarunk szerezni, jár nekünk*

ennyi. A világ dolga, nem a miénk, hogy ennek mi az ára. Hazudozás és bujkálás? Legyen! Mi ettől még azok maradunk, akik voltunk. Meglátjátok.

A világ, a család pedig csak bámult.

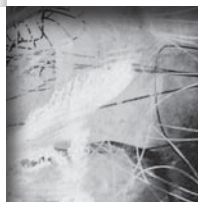
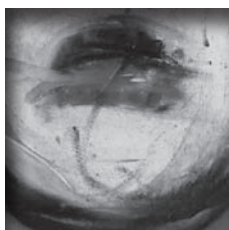
(Két hétig naponta dacosan látogattuk Jóskaival az apját. Ő álldogált hosszan a lassú folyosó egyik rekeszében, amíg könyörületből be nem engedték a különszobába. Én a kerti padon olvastam Thomas Mannt, vagy a folyosó végéről figyeltem a csoszogó életet. A *Varázshegy* mágiájában éltem, mindenáron érteni akartam minden sorát. A felvételi után mindent tudni akartam a nagy németről. A Buddenbrook ház után hideg és idegen volt, steril kórházzzag, vagy inkább a hó és a szelek elsőpró illata.

Jóskát soha nem láttam ilyen kötelességtudónak, néha órákat vártunk azért az egy percért, amit könyörületből kapott. Nem kísértem be, biztos voltam benne, hogy ha bemegyek, az öregember előttem fog meghalni. Nevetségesen féltem a szagoktól, a gyerekkor régi iszonyatos nyári emléke gomolygott az orromban, ha temetésekre jártam, mert a ministránsnak fizettek. Azon a régi nyáron megnézettek velem egy halott földit a lezáratlan koporsóban, az első itteni áldozatot apámék kitelepített falujából, az új hazában, tragikus baleset volt, mondták, de senki sem látta, csak történetek *maradtak fenn* az ellenőrizhetetlen koponyaalapi törésről...

Amint végeztünk, rohantunk a Dunára, a nagy meleggel nem tudtunk mit kezdeni, sokat hevertünk a parton, vagy úsztunk, ha tehetjük, csónakot szereztünk a főiskola csónakházából (*nekünk már jár, nem?*), beveztünk a határvonalig, kísértettük az Istent. A túlsó parton felbukkantak a határőrök. Azelőtt gondosan rejtőzködtek, most látványos jövés-menéssel adtak életjelet magukról, nem volt távcsövünk, lehetett fogadásokat kötni, hogy van-e fegyver náluk. Apámék esténként csóválták a fejüket, de mi nem figyeltünk oda, milyen jövőt jósolnak. Jóska késő délután visszakéredzkedett a kórterembe, mindenki helyett nyeldekelt a kórházi ágy mellett. Az öregember unottan hallgatta a közös némaságot, fájdalomcsillapítók kábulatában tűrte a közös kínokat. Egyszer aztán magára ébredt, a második hét végén, akkor kiabálni kezdett: *Se testvéred, se anyád? Mit kísérgetsz itt a másvilág felé? Megvagyok én már régen egyedül is!*

Jóska sosem tudta megbocsátani neki ezt a pillanatot. Hazafelé már bugyogott belőle az összes sérelem. *Miféle irgalmatlan szamaritánus lesz az ilyen emberből? Miféle bátyám lett? Mi lett belőlünk?*

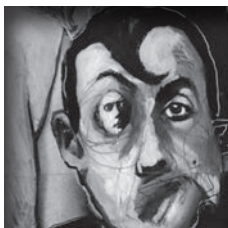
Jóska tizennyolc éves korunkig hallgathatta éppen eleget, hogy mit gondolunk a hülye nemesi örökségükről. Mikor már nem veréssel torolta meg a tehetetlenségét, velem röhögött, ha grófuraztam, és megígérte, hogy kapok tőle két falut majd egyszer, ha most befogom a pófámat. Al-

kudoztam vele, túl kicsik azok a falvak, ismertem mindet, átutaztunk rajtuk, ha nagymamáékhoz vonatoztunk. A híd lábánál, a kompon mindig eszembe jut ez a hűbértita, én egy rongyos grófi ivadék rongyosnak megmaradt fegyverhordozója vagyok, akitől egyszer talán nagypapa földjeit is megkaphatom hűségem jutalmaként. Persze abszurd tréfának szántuk a mímelt jópofaságot, csak apánkat aggasztotta, hogy mindenféle szabadszájú hőzöngéssel bosszantottuk egymás önértetét. A híd lábától semmit sem láthatok ezekből a birtokokból, mégis pontosan emlékszem minden útkanyarulatra, ami átvezet rajtuk. Jóska soha nem járt ott, semmit sem tud róla, neki nincsenek nagyszülei, unokatestvérei a túloldali málladozó parasztilágban, fogalma sincs, milyenek a szőlődombok, milyenek a pimpós borok a szárazhideg pincékben. Azt viszont közösen nem tudjuk elképzelni, hogy ötven év múlva majd ide járok, ezeknek a rompincéknek a borfesztiváljaira, minőségi rendezvényeire. Csak azt tudtam, hogy a haldokló öregúrnak koszlott iratai vannak az öreg priccs szalmazsákjába gyömöszölve, rongyok között éhelyeg a nemesi levél, lehet, hogy nem is gróf, csak báró! Jóska már ezen is tud röhögni, mindig megígéri, hogy fölkeresem, nagyságosnak vagy kegyelmesnek kell-e szólítanom, amikor visszafordul a történelem. Ezt is utólag sejtem meg: babonás félelem tartotta vissza attól a priccstől, abba csak Tamásnak volt bátorsága beletúrni, de ő sem mutatott vagy mondott nekünk semmit, szánakozva biggyezett ajkával a tréfáinkon, azt sem mondta, hogy osztozkodik-e velünk a sosemlész semmin. Ő kiszámíthatatlan maradt, aki Franci bácsit is sakkban tudja tartani a húzásaival, pedig örökké időzavarban van, mégis tisztelik expresszív lépéseiért. Sakkban tart, és bármikor összeomolhat a játszma. Az ellenfél nem számít. Az ellenfél úgyis a játszma kedvéért ül vele szemben, és nem veszi észre, hogy itt csak egy valakinek fontos a végjáték. A hazardőrnek ez egy kis (csekély) elégtétel. Ő sosem lesz végjátékos.

(Szerinted mások döntöttek helyettünk? Jóska lába alól lassan kicsúszott a talaj. Várta őt Árpi bácsi, készülődött az árulás vagy a céltalanság utolsó vacsorája. Árpi bácsi nem üzent, tehát várt. Pedig már régen elmúlt a határidő. Kezdtük elhinni, hogy lemondja a beszélgetést, hogy legyint egyet, úgyis föl vagytok véve, hagyjuk ezt az egész vasárnapit bigottságot. De nem hagytuk. Mindenki várta a lemondást, miközben vártuk a találkozást. Én is, akit senki sem hívott meg. Jóska azonban nem beszélt a várakozásról sem, kérdezni nem mertem tőle, fogalmam sem volt róla, történt-e valami. Történik-e? Mi lesz? És kiről van itt szó tulajdonképpen? A grófocskáról, akit végképp meg kell szelídíteni? Vagy az én proletár nyakasságom is számít valamit? Jóska árnyékában? Ki és kinek az árnyéka ebben a fénytörésben? Mi dolgom nekem ebben a világban?)

Augusztus 18-án anyám levelet talált a postaládánkban. Jóska írása volt, nekem címezve: *Átmen-tem megnézni az örökséget. Van egy brünni haverom, annál fogok lakni pár napig. Majd jelentkezem.*

Semmi értelmét sem láttam a fordulatnak. Az árnyékok elszakadtak egymástól, becsapottnak és magányosnak éreztem magam, utáltam Jóskát a brünni haverjával, aki száz kilométerekre lakott a birtoktól. *Mi a fenét keresel te ott, Jóska? Tudtam a címet is, de kitöröltem az emlékezetemből. Soha nem fogok veled többé szóba állni, és nem írok utánad egy betűt sem! Hajmeresztően ostoba vagy.* Apánk csak ül az ebédnél, mikor elüvöltöm neki a haragomat. *Átment? Pont most?* Apánk tud valamit, vagy inkább sejt, most sem érdekel, miről akar fojtottan sugdolózni a szomszéd úrral. Brünn nem fér a fejembe. Ki elől ez a vágta? Hová? Miért éppen oda?

Az ember váratlanul és az életben először kitapinthatóan elveszít valakit, és attól süket és vak lesz.

Másnap reggel a szépasszony könnytelenül, mégis sápadtan kopogtatott. Benn volt egész éjjel a kórházban. Meghalt az öregember. Rohanás a postára, távirat Brünnbe, aztán be a városba Tamáshoz. Franci bácsit nem lehetett kikerülni, a portás most is tudta a dolgát. A püspök úr azonnal Jóskát firtatta, odavágtam a cserbenhagyott lázadó pimaszságával a brünni utat. *Jól tette*, mondta a püspök úr, ettől elnémultam. Mit érthet jobban nálam? Miféle cinkosság folyik itt a hátam mögött? A folyosón most is a csonka hidat néztük, a határt, ahol Jóska átkelt – földet foglalni? Tragikomikus helyzet volt. Nem tudtam átnézni a másik partra.

Tamás sápadása is megzavart. Kiestem minden korábbi szerepemből, a küldönc, a szolgálfiú futása volt ez a néhány nap, semmit sem érttem a történetekből. Júdás érezhette ennyire magányosnak a szédélgesét a hirtelen vadidegenné változott Jeruzsálemben. Franci bácsi magára vállalta a temetés minden részletét, a nyakas kálvinistához is volt egy ösvénye, személyesen keresett megfelelő protestáns papot a temetéshez. *Elvégre hagyta, hogy az anyátok hitén nevelkedtetek!* Tamás pedig három napra elhagyhatta a szemináriumot. Csak sápadozott, nem mert nemet mondani a bácsikának, gépiesen csomagolt össze egy kis szennyest, valamit haza kellett vinnie. Megijedtem magamtól, mert megértettem, hogy nem akar hazamenni. Nem tudom, miért kísértem hazáig, mint a poroszlója, egy szó nélkül. Kussolva leléptem, mikor a szépasszonnal összetalálkoztak az udvaron.

Már kitűzték a temetés napját is, és megszerezték a városi családi sírhelyre az engedélyt, de Jóskától nem jött válasz, be sem futott, a szépasszony rikácsolva szitkozódott, a nyitott ablak koncertjei után méltatlannak éreztük ezt a tiszteletlen hangot. Este a kapuban folytatódott a nagyjeleket, Tamás visszautazott éjszakára a szemináriumba, mindent elvitt a priccsből, az anyjának sem mutatott meg semmit, persze nem hittük el, hogy a szépasszony nem látta a koszlott papírrongyokat a sosem élvezett gazdagságáról.

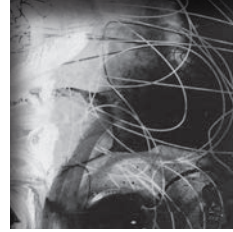
Este táncdalfesztivált néztünk a televízióban, egy ország szavazott ingerülten egymás ellen a képernyőhöz láncolva. Megkaptuk a nekünk rendelt nagy bámészkodás örömét. Öröm mégsem volt, csak keserű dührohamok, apánk unta meg először, hogy zavarják az adást, velem kiabált tehetetlen dühében, *legalább annyit tudhatnál oroszul, hogy fordíts már le valamit belőlük.* Egy szót sem értettem, csak a dialektus, az akcentus volt ismerős. És amíg *hadititikosan* beszéltek (anyánk szerint karattyoltak) egymással, nálunk mindig összetört az elektronikus kép, magyar hangot sem hallhattunk. Apánk elment aludni. A képernyőt folyton megszagató, erőszakos vízszintes csíkok lüktettek a szemünkbe, folyamatosan és reszelősen ismétlődtek a sustorgó orosz mondatok, a képpel együtt végleg szétkenődött a jókedvünk. Naiv dühömben átrohantam Tamáshoz, nálatok is zavarják? A kopogtatás pillanatában jöttem rá: ők most nem nézhetik a táncdalfesztivált. De Tamás ajtót nyitott, és bosszúsán megkérdezte: nálatok is zavarják?

Másnap eltemettük az öreg Kóthayt. Egy órával a szertartás előtt a szépasszony látványosan és hisztérikusan összeomlott. Jóskát kerestem egyfolytában a tekintetemmel, nagy csend volt a temetőben, szinte általános ürességgel kísérve. Leghátul bujdostam a szorongásaimmal, de olyan kevesen voltunk, hogy szem előtt maradtam. A kálvinista pap visszafogott volt, ismeretlen búcsúztatott, meg azt sem lehetett tudni, ki a rokon, ki az ismerős. Franci bácsi civilben sétált középre, nagy fekete köpenye eltakarta romló testének hatalmas tömegét. Szárnyalóan szónokolt, hosszan és szimbólumoktól terhelt, *egy jobb sorsra érdemes család nevében.* Nem akartam belőle semmit megjegyezni. Kétszer is megismételte: *mindannyian vesztesei lettünk ennek a magából kifordult világnak.* Másodszor átnéztem a másik oldalra, Árpi bácsiék ugyanolyan közel álltak a koporsóhoz, ki tudja, hányadszor olvasták már a dísztelen feliratot, a 62 évet. Biztos voltam benne, hogy eltévesztették. Az öreg ennél sokkal többet élt... Vagy sokkal kevesebbet.

Tamás belekapaszkodott az anyjába, a gyógyszerek megtartották mindkettőjüket. Ők csak a földet bámulták kiszegezett tekintettel.

Utolsónak maradtam a részvétnyilvántatók között, még soha nem mondtam temetési közhe-lyeket, még élt minden rokonom innen és túl; ostoba vigyor futott végig szabályozhatatlan arcizmaimon. Franci bácsi zsebkendővel törölközött a háttérben, magányos volt és erőtlén, ne-hézkesen csoszsanó léptekkel kereste a kiutat a temetőből. Árpi bácsi megelőzött mindenkit, fel-

ajánlotta a megrogyant családnak a főiskola autóját, Tamás menekülni látszott, tuszkolta anyját is maga előtt, a hátsó ülésre húzódtak. Franci bácsi gyámoltalanul bámult utánuk a temetőkapuból, mintha világgá mentek volna.

Én a ravatalozó mögötti kijáratot kerestem. Az idegenek között indultam haza.

(Még mindig megteszem, hogy a híd lábához guggolok, nézem a túlpartot. Nincs nagy mozgás körülötte, kihalt örökség. Csúfondáros vagyok, de nem tudom, kivel. Velem csúfolódnak a szavak. Hiszen ez már nem csonka híd. Nem is határfolyó igazából...)

Főiskolás évek, öt év bujdosás után is innen készültem visszafoglalni a várost. Mikor megint föl mertem nézni Franci bácsi ablakaira, már nem kellett tartanom a tekintetétől. A főiskoláig sem lehetett azokból az ablakokból ellátni, pedig közel épültek egymáshoz, csak éppen közéjük magasodott a Várhegy történelmi röge a bazilika súlyos koronájával. A három év mégis átvilágítja röntgenfényeivel a hegyet. Még most is az akkori vereség naiv hitében élek. Közben magyarázkodom: nem így történt volna semmi, ha nincs az a temetés, ha Jóska megérkezik, ha nincs az az élvezhetetlen táncdalfesztivál összemorzolt képernyővel, ledarált méltóságunkkal.

Tamás ült mellettem a köveken a csonka híd lábánál, még mindig szavak nélkül bámultuk a túlsó partot. Valaki parancsot kaphatott, hogy meszelje le a raktárépület éjszakai merényletét: HÍVJÁTOK HAZA KATONÁITOKAT! A görcsösen merev város társaságában együtt néztünk farkasszemet az üzenettel. Nagy mézsfehér kiáltás volt ez felénk, pontos magyarázata az éjszaka történeteknek, az összezavart televíziós műsornak, az orosz katonák teret kitöltő, térséget foglaló rádióhullámainak. Belegabalyodtunk a józanító valóság terepszínű, de már álcázatlan hálójába. A mi oldalunkon lassan megtelt a part, mielőtt megsemmisítették a téglafalra meszelt segélykérő kiáltást, látni akartuk, hogy igazán létezett. Mintha egy egész város szívta volna emlékezetébe a megronthatatlan legendát. Városlakók és turisták iszkoltak vele vissza a belváros elszomorodott zugaiba.

Az ember kavicsokat futtat a vízben, ha már palackkal sem üzenhet senkinek. Tapossák kétségbeesetten a felszínt, amíg el nem merülnek a két part között.

Jóska lövést kapott Brünnbén. Nem halálos, mondta Tamás. Árpi bácsi átjött hozzánk, azt mondta, minden eldőlt, Jóskának nem lett volna szabad odamennie. *Nagy tévedés volt! Te mit gondolsz?*

Persze Tamás nem várta, hogy mondok valamit. Még Árpi bácsi sem várta volna. Azt sem kérdeztem meg tőle, miért nincs a szemináriumban. Lejárt a háromnapos kimenő. Kérdés nélkül válaszolt: *Megvárom Jóskát. Félek, hogy nem ússza meg ennyivel, ha hazajön.*

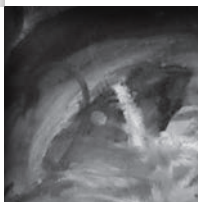
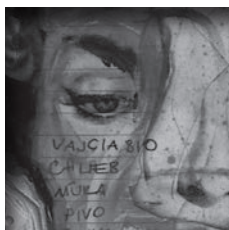
(Az embert lavinaként temeti maga alá a tanulás, ha el akar temetkezni. Alig érhető, lelkiismeretet nyagगतó, szimbolikus verseket kezdtem írni. Erőszakos, megmagyarázhatatlan éveket kényszerítettem magamra. Élveztem, hogy hadakozom magammal, és folyton alul maradtam. Nem politizáltam, ezt akkor éppen *avantgarde művészbarátaim* rossz néven vették. Jóskáról hiába beszéltem nekik, még az eltűnését is az én hibámnak tartották. Tamást azonnal bevonultatták katonának. *Kiugrott*, mondták róla a művészbarátaim, és hiába tudalékoskodtam, hogy kiugrani csak a főiskolai irodalmi pályázat első díját, gyakran utaztunk együtt a buszon, csak irodalomról, gazdaságpolitikáról cseréltük eszméinket. Mint akik mindent tudnak egymásról, sosem kérdeztünk semmi feleslegeset. Más forrásokból szereztük értesüléseinket Jóskáról, aki hónapokkal később érkezett csak haza, szanatóriumba vitték, tüdőlövése volt, az ország másik felén folytatódott *önálló élete*, árnyékaink átnyúlhattak-e egymásig egy egész országon? Ezen a tényérnyí semmiségen.

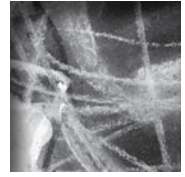
Már észre sem vettük, hogy egymás nélkül múlt el csaknem ötven évünk.)

A város végre eltemethette nagy halottját. A bazilika köré gyülekeztek anyámék is, én iszonyodom a tömegtől akkor is, ha körülveszi önmagát, akkor is, ha végigvonul a kifestett utcákon. Most is az Elő-hegyre húzódtam vissza, Babits felújított autogramfalát tapogattam a tekintetemmel. Magányos és érzelmes napom volt.

Tamás semmit sem változott. Ő nem ismert rám, nem látta, hogyan vastagodtam és formátlanodtam a húsz év alatt. Nagyon fiatal, nagyon mohó lányt ölegetett, olaszul beszéltek. Nem volt rám szükségük, fanyalogva vették tudomásul, ki vagyok, Tamás mégis erőt vett magán, visszszakult a lányt a városba, ne unatkozzon közöttünk. Tolmácsolni, fordítani a múltat végképp nem akarta.

A kedvemért rajongott is egy kicsit: elbűvölte a villa terasza, a sok kis egérlyuk, a festett falak szecessziója. Mintha magamat hallottam volna évtizedekkel előbb. Átvergődünk a tömeg áhítátn, a híd alá veztettem, *gyönyörű itthon*, ismételtette, bizonygatnom kellett, hogy tényleg nincs

a laktanyákban katona, magyar se, hiszen ez a mai újratemetés is csak ezért történhet meg. *Itthon maradok, vagyis hát visszajövök nemsokára*, forgatta szájában a régen használt szavakat, akaratlanul is az eltűnt olasz lány után vetettük tekintetünket, Tamás csak legyintgetett, *ha kellek neki, úgyis itt marad*. Éretlen maradt, az öregedés első pániktünetei zavarták össze a gondolatait, mozdulatait. Gyerekesen elszánt akart lenni. *Mindenki haza fog jönni, bizonygatta, vége mindennek, amiért eddig a lábunkat be nem tettük ebbe az országba*. Kedvetlenül hallgattam, hogy ott fog hagyni két kiállhatatlan olasz nőt a négy gyerekkel, már különben is elég nagyok, szinte felnőttek. *Tudod, kinek köszönhetem ezt a húszéves csavargást?*

Aztán mégsem mondta ki. *Gyeplőt raktak a pofánkba*, ismételtette kavicsdobálás közben. Arra gondoltam: nem felejtett el magyarul. Beljebb húzódtunk a városba, ránk terült a bazilika déli harangzúgása. Még visszhangzott az utolsó kondulása, mikor egészen elérékenyült: *Akkora árnyéka van ennek a városnak, hogy Rómáig ér*.

A zarándokok kiszorítottak bennünket, az olasz lányt sem találtuk sehol. Velünk sodródtak az élmények, amiket sosem éltünk meg igazán, most mégis emlékeztünk rájuk, és úgy igazítottuk, ahogy a divatos fazon megkívánta. Az öreg temetőbe keveredtünk, *most azok lehetünk, akik voltunk*, állt hirtelen elém az egyik ösvényen Tamás. Rémületes volt, ahogyan botladozott. Semmi köze az életünkhöz, tegnapelőtti történeteket akar folytatni, azt hiszi, a hazaköltözők országába érkezett.

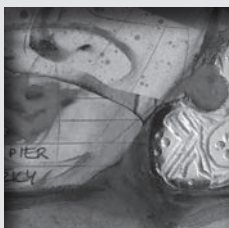
A sírt szerencsére olyan elhanyagolt állapotban találtuk, hogy végre célja lett a közös tévelygésnek. Vízet hoztam, ő szerzett valahonnan virágot, talán átlopta egy másik sírról. Ült a közelünkben egy padon valaki, volt egy kis kapája, azt kölcsön kértem. Kezdő tanítóként megtanultam kapálni is. Tamás rákönyökölt a divatjamúlt sírkőre, mintha az apjának magyarázná, bizonygatni kezdte, milyen helyesen cselekedett. *Megléptem, mindjárt a katonaság után, mikor még nem figyeltek rám eléggé, az anyám sem tudhatta, mi van velem, de most itt vagyok*. Sovány történet, gondoltam, de nem volt jogom megmondani. Én többre vittem-e? Megint meghallotta a hallgatásomat, *szar dígó vagyok én ott, hadonászott dél felé. Semmit sem hagyok ott, hidd el*. Csak én láttam a sírkőre ragasztott cédulát? „**LEJÁRT SÍR !!! 1988-ban** Egyeztetés a temető irodájában!” és egy **sorszám** kövér nyomtatással kiemelve.

A kiürülő bazilika felé cipelt, már jobban izgatta az olasz lány hiánya. A bejáratnál keresztet vetett, szorosan a fal mellett indult előre, az egyik padban megtalálta, akit keresett. Letérdeltek, egészen elfeledkeztek rólam, Tamás az Istennel hadakozott, a kupolaárnyék súlya alatt sem ropant meg a dereka. Az itthoni Istentől félni sem kellett többé.

Én hiába kerestem anyámat, föl is adtam, kísétáltam a kőfalhoz, bámultam a hidat, a túlpartot. Jóska máig sem érkezett haza. Vártam, hogy Tamás még egyszer utolérjen, akkor talán megtudok róla valamit. Együtt jöttek az olasz lánnyal, térképet terítették a korlátra, betűzgették, kinevették egymás akcentusát. A vár felé fordultam, rövid délutáni árnyéket vetettek a falak. Hol érnék ezek utol a barátomat? És honnan tudna erre éppen Tamás válaszolni? Én pedig senkit sem kényszeríthetek vissza. Magamat sem hoztam. Csak itt vagyok, nincs jobb helyem. Az ilyesmi nem tartozik senkire, Tamás sem értené meg. Hallgassunk!

Megfordultam, elfeledkeztek rólam, a vár bástyái felé tartottak, én pedig hálásan iszkoltam a Rondella lejtői felé. A döngő hídon is feltűnés nélkül jutottam át. Az idő hatalmas tákolmányán. Szélhordta szemét idézte a délelőtti szertartás emberáradását.

(Sosem hittem volna, hogy karnyújtásnyira élünk egymástól. Egy véletlen pillanat után az interneten kerestem meg a honlapját, hogy valamit

mégis megtudják róla. A szanatórium utáni éveit homályban hagyta. Kitanult egy kézműves szakmát, azzal bezárkózott egy senkiszigeti tanyára, reggeltől estig fát farag.

Negyven év után megjelent egy vásáron, ahol nem ismertük meg egymást, de vigyázatlanul kiírta a sátor fölé, hogy Kóthay József népi iparművész. Megfigyelhettem – egészen közélről –, hogyan dolgozik. Már nem illett volna bele abba a zajos, örökké háborgó közös kis udvarba. Hiszen én is elsodródtam belőle. De anyáink, apánk mind ott maradtak. Most már tudom: nem akartunk találkozni. Nem volt okunk rá. Ennyi ez a történet. Ennyi közünk maradt egymáshoz. Azóta nem megyek nézelődni a vásárokbá.)

Le akartam ülni a hegyoldalon. Még mindig rengeteg volt a hozzám hasonló helykereső a padok körül. Szemlélődve, erőt gyűjtve szóródtak szét a folyton megalázott, megroggyant városban. A lépcsőre, mindenki útjába, mindenki szeme elé nem akartam kerülni. Abból már volt részem elég. Csak hát a történetünk végéről hiányzik a pont

GÓZON ÁKOS

EGY REJTEGETETT ÉREM FELFEDEZÉSE

A KOVÁCS LAJOS EMLÉKKÖNYVRŐL

A kicsi szép. Ezzel az általam nagyon kedvelt Ernst Friedrich Schumacher-könyvcímmel kezdődik az a kötet, amelynek bemutatója a 2019-es év egyik legemlékezetesebb kulturális eseményét varázsolta a megőrzendő szakmai élményeim közé. Pedig az idézet voltaképpen nem is teljesen helytálló...

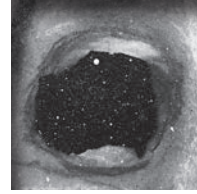
A könyv, amellyel a közönség egy november közepi, borongós nap estéjén ismerkedhetett meg a dorogi művelődési házban, a két éve elhunyt ízig-vérig polihisztornak, Kovács Lajos írónak, helytörténésznek, tanáregyéniségnek állít emléket. A kollégái-barátai: Bombitz Attila és Dankó József által szerkesztett albumban több mint három tucat írás mellett rengeteg fénykép, valamint Kovács Lajos saját pályaképének naplószerű összefoglalása és legendás *Nevető félreértelmező szótára* idézi fel hirtelen félbeszakadt munkásságát.

Már a könyvbemutató előkészületei meghatóak voltak: a rendezvényre nem egyszerűen érkeztek, hanem szinte áramlottak az érdeklődők, az amúgy nem kicsi ünnepi teremben az eredetileg elhelyezett széksorokat újabakkal és újabakkal kellett kiegészíteni, míg végül elfogytak a mozgósítható ülőalkalmatosságok, s a későn érkezők csak állóhelyről köszönthették a kötet megjelentét. Nem volt véletlen ez a nagy érdeklődés: a pilisi-gerecsei kisváros életének leghűségesebb és legtermékenyebb krónikása több mint félszáz helytörténeti könyvet szerkesztett. Újraértelmezte a bányásztelepülés múltját, lefejtette róla az évtizedeken át rávont, ideologikus vörös mázt, s az internacionalista ködösítés helyett a világos tényeket és az egyértelmű helyi értékeket állította a középpontba. Nevéhez fűződött többek közt a művészetben Berlinben, Nizzában és Párizsban sikereket arató Rauscher György festőművész; vagy a tudománytörténetben az első magyar bányamérnök doktor, Schmidt Sándor újrafelfedezése a nagyközönség számára.

E hatalmas, a helyi kincseket kereső életmű összefoglalására valóban helytálló a bevezetőben idézett schumacheri gondolat: *small is beautiful* – a kicsi szép...

De, ugyanakkor, íróként, szépirodalmi szerkesztőként – a Kincskereső folyóiratnál vagy az Új Forrásnál; továbbá a művészeti ismereteket és készségeket fokozottan meg-

becsülő Zsolnai-módszert a gyakorlatban megvalósító pedagógus kutatóként, tevékenységével országos hatást tudott elérni. S mind-ezekeken túl: Kovács Lajosnak volt még egy arca, egy rejtőzködő, s immár egyetemes énje. Amely éppen e kötet előkészítése kapcsán derült ki. A szerkesztők szinte a nyomozás izgalmával mesélték el, miként leltek rá a család engedélyével megnyitott számítógépe mélyén lappangó kéziratokra. Nem véletlen, hogy Kovács Lajos 70. születésnapjáról olyan folyóiratok emlékeztek meg idén ősszel, többek között, mint a Forrás, a Kortárs, az Új Forrás vagy a Székelyföld. Ahogyan bő két évszázaddal ezelőtt Kis János lelkész révén előkerültek az asztalfiókból Berzsenyi Dániel versei, úgy bontakozik ki szemünk láttára egy jelentős költőnk alakja – sajnos, esetében immár csak halála után. Erőtéljes, mély líra körvonalazódik eddig már napvilágot látott verseiből: „Az utókor fiókjában – mint rejtegetett érem – maradtam köztetek, a szegénység a bérem” – írta 2006 ködös karácsonyán önmagáról, művészetéről.

Ez a rejtegetett érem lassacskán napvilágra kerül. Reméljük, hogy a „kicsi szép” melegségéből egy nagy adag fényt az egyetemesség számára is felmutatni képes ragyogása kellő és méltó visszhangra talál majd!

(Szerk. Bombitz Attila, Dankó József. Dorog Város Önkormányzata, Dorog, 2019)

MARTIN KRÁL: FREUD, VEGYES TECHNIKA, 2014, 156x200 cm

BERETI GÁBOR
HOMÁLY NÉLKÜL

PÁL SÁNDOR ATTILA *BALLADÁSKÖNYV* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

A híres előd ismert szállóigéjének parafrazeált változatára, ballada az egész világ és ballada benne minden vers és rím, asszociálhat az olvasó Pál Sándor Attila *Balladáskönyv* című új verskötetének olvastán. A klasszikus műfaj hazai nagymesterének illetékességére pedig már maga a szerző hívja fel a figyelmet kötete első, *A falba épített asszony balladája* című versével, mintegy emlékeztetendő az etalonhoz igazodás jelentőségére, ám ha szerzőnknek ezt a munkáját az olvasó összeveti a nagy mintaadónak a műfaj szabályait híven követő opusaival, gyanút ébresztő sejtései támadhatnak a kötetben rá váró versek klasszicitását illetően. S akkor így gyaloglás már nem érheti.

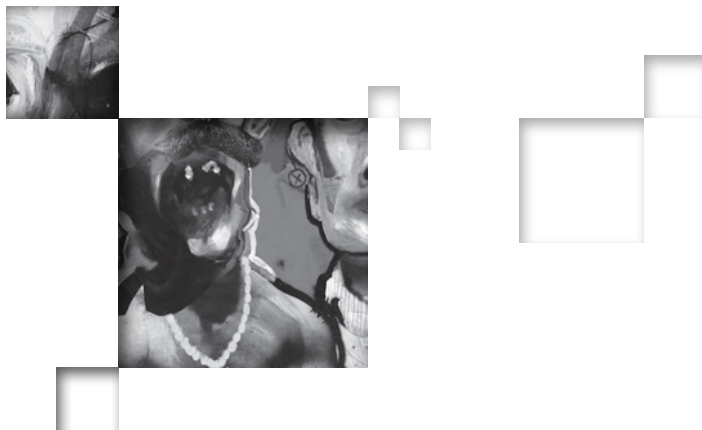
Persze a választott műfaj egyébként ma is érvényes szabályait anakronizmus volna egy, a 21-ik században alkotó művész munkáin számon kérni, még ha maga választotta is a balladai megszólalás lehetőségét, mert esetleg így kitennék az epigonváls veszélyének. Márpedig a *Balladáskönyv* versei együtt és egyenként is egyértelművé teszik, hogy szerzőnket az epigonizmus vádja még csak meg sem értheti. Hiszen láthatjuk, hogy a műfaji kritériumoktól nagyvonalúan eltekint.

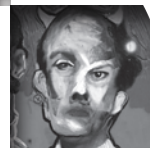
Ugyanakkor ahhoz, hogy Pál Sándor Attila a balladák iránti elkötelezettségét komolyan gondolta, kétség sem férhet, hiszen miután motívum gyanánt a téma már korábbi kötetekben is felbukkant, a ballada szavunk e mostani kötet immár minden egyes verscímében előfordul. S ez megfontolásra készítet. S lám mindjárt észrevevesszük, hogy a műfaj és a címválasztás közti ellentét, mint ahogy a már jelzett első versében a vershelyzet és a megszólalás vulgáris nyelve közötti ellentét is, feszültséget kelt. Látjuk tehát, hogy Pál Sándor Attila a balladának ezt a feszültségre utaló stílusjegyt megtartotta. Mint ahogy megtartotta a többnyire drámai hangot, s a töredezett versszerkezetet is. Az olvasóban azonban, némileg kaján módon felmerül, mi lenne, ha a ballada szót az ecloga vagy az episztola szóval cserélnék ki. Ám hamar belátja, a klasszikus műfaji szabályok követését ezekben az esetekben sem várhatnánk el. Belenyugszik hát, hogy a kritikai pillantás a címválasztást egy jó ötletnél aligha tarthatja többre.

Természetesen a *Balládákönyv* versei nem balladák, s ha őriznek is valamit a műfaji sajátosságokból, az legfeljebb az „elosztatott” balladai homály lehet, hogy tisztán lássunk. De egy modern utáni verset nem azért tekintünk jónak vagy rossznak, mert őrizi, vagy épp mert elhagyja műfaji sajátosságait, hanem mert felkészít, avagy mert nem készít fel az interpretációk konfliktusára. „a kisgyermek, / aki itt nőtt fel, / nem igazán látta a különbséget / emberhalál, / kutyahalál / vagy tyúkhalál között, / a kérdés nem az, / hogy idővel megtanulta-e, / hanem hogy van-e különbség egyáltalán” (73). Pl. amikor töredékeivel az egészet kívánja megidézni, a saját hivatásával kapcsolatos szkepticizmus hatja át. „sétálsz az utcán könnyű ingben, / s egyszerre megcsap egy nyitott ablakon, / a szűnyoghálón át / egy szívfájdítóan más öblítőillat, / légrissítő, / ételillat, / cigifüstszag, / mindennek a keveréke, / egy másik élet, / és mész tovább” (78). A másság, a másik, az idegenség posztmodern sémáit véli itt felfedezni az olvasó.

A szomorúság, a hitelenség, a csalódottság, az elutasítás, a hárítás, a megvetés, a kétely, a bizonytalanság érzetei is ott bujkálnak a verseit körüllegő szkepszis hűvös áramlataiban. Közben az allegóriára hajazó leíró jellegű, realista mondatok között felbukkan a szerző, és fikcióba kódolt énjének alaptulajdonsága; az opusokat átszínező kulcsfontosságú sor, „szemlélődve sétálsz”.

Mert csak ha kezünkben a humanitás iránytűjével sétálunk, vehetjük észre, hogy korunk költészetében elválik egymástól a posztmodern léthelyzet teljességényű irálya a poszthumanista változat irányától. A kérdés tehát mégiscsak az, hogy emberünk megtanulta-e a különbséget, hogy képes-e különbséget tenni emberhalál és állathalál között, ennek mind társadalmi, mind természeti konnotációinak a figyelembevételével. Hogy észreveszi-e, hogy a költészetben a múlt és a jövő közötti szakadás színrevitele a művészet önmagába zárulását eredményezi, hogy a költészet funkcionális kikülönülése a társadalom más részrendszereiből nem szolgálja a társadalom önreprezentációs igényét. Hogy az informatikai átforgalmazás korában többek között a digitalizálás révén mediatizált környezet a költészet számára is tartogat olyan ma is érvényes régi és persze új tanulságokat, melyeknek csupán az együttes figyelembe vétele lehet a művészetek számára termékenyítő hatású. Többek között például annak a figyelembe vétele, hogy az a technológiai fejlődés, amely a gazdasági hálózatokon és a médián keresztül befolyásolja a kulturális gondolkodást mindközönségesen, originálisan ma is a *munkából* ered. Vagyis abból az interpretatív praxisból, amelyből maga a művészet is fakad és amelyre a művészeteknek az adekvát megszólalással történő, az újrendezést alakító gesztusa visszahat.

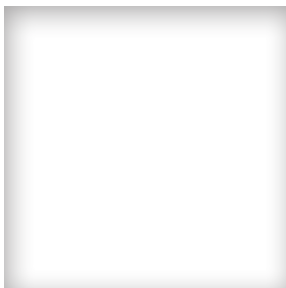
Egy vers, egy költészet esztétikai értékét illetően sok múlik azon, hogy a művész a saját kora körülményeihez való viszonyában fogalmazza-e meg mondandóját, avagy hogy saját kora szereplői között üresen hagyja-e a maga, nyelviségben gyökerező, nyelviségét hitelesítő egzisztenciális helyét.

Reznigált, tűnődő, melankolikus, flegmatikus, elégikus. Fanyar, maliciózus hang. Kötetében két formatípus fut egymással párhuzamosan, az egyik a nagyjából szonett terjedelmű szabad vers, a másik a töredékekből összefűzött mozaikvers forma. Ez utóbbiak közé tartozik a kötetben található néhány hosszúvers is.

Pál Sándor Attila versei allegorizáló hatásúak és példázatos jellegűek. Formai szempontból még a hosszúversei is rövidek, hiszen egymással gyakran össze nem függő szituáció villanások, szilánkok egymáshoz kapcsolt sorozatának füzerei. Mintha nem is verset, hanem egy könyv fejezeteiből kimetszett történettöredékeket olvasnánk. A szöveg versszerűségét az egymást magyarázó, kiegészítő, értelmező, pontosító, vagy éppen egymást lezáró, egymástól elkülönülő részletek adják, s a mű jelentésképzésének kulcsa az olykor epigrammaszerű, morális közléssé stilizált, s a hosszúversekben pl. láncolatot alkotó csattanók sorozata. Ilyenkor a verbális vizualitás képességével látatott filmkockák sora pereg a szemünk előtt, amit az értelmezői távlat, a nézői pillantás alakít történetté. A részletek a perspektívában nyerik el a maguk valós alakzatát. Máshol meg a részletek önálló életet élő bizarr, különös történet-miniatúrák. „sikerül-e majd vajon úgy meghalni, / hogy az ágyam mellett virrasztót, / ha elbóbiskolt, / ne keltsem fel” (*Balladatöredékek a kórházból*, 21). Balladai vég ez is.

A történetekhez szokott olvasó hálás, ha az egymást követő, kiegészítő, netán felülíró modellek és meta-modellek klipsorozataiban ráismerhet a szöveg látvány-primátusán áttetsző intencionált, vagy csak egyszerűen egyszerű balladai elbeszélésre. S hol találkozhatnánk máshol ilyennel, ha nem az otthonról szóló balladatöredékekben: „az első jel az volt, amikor itt, / a homokhátság közepén, / minden víztől távol / a fákat egyszerre ellepték a sirályok (73). Vagy amikor a következtelen mondatfűzés, a szerkezetszakadás termékenyítő hatásával találkozunk: „úgy hasít szét a tekintete, / ahogy egy alkoholista férfi hasogatja a fát, / hasábfák vagyok, / hasábfák” (69). „a csend törekeny és üres, / a rét határokat keres” (68). S az üresség és a hideg csend közegében mintha a Tamási Áron-féle otthonosság melegét kereső, ígérő remény lakozna. A kötetben egyébként több Erdélyre utaló allúzióval is találkozhatunk.

A balladai verselés Pál Sándor Attila-i titkát a kompakt lét hiányának, sérüléseinek a szövegtöredékekbe sűrített színrevitelében ismerhetjük fel. Azonban az idegenné és/vagy érintetté válásnak ezt a modernitásra, s a modern utáni léthelyzetre utaló karakterét a versben csak a mű-

faj, a ballada egyéb, klasszikus jegyeinek, a techné nyelvi és formai kritériumainak a felfüggesztésével érheti el a szerző. A személyiség és környezete közötti szituatív feszültségnek a vers ilyen absztraháló, tartalmát részekre bontó módon a vers hangjává történő kódolása ugyanakkor olyan versszerkezet és versnyelv alkalmazását implikálja, amely a narráció minduntalan megszakítását eredményezi. Ez persze a verset nem teszi széppé. A versnek a vershelyzet szituatív körülményeihez való alkalmazkodása akár torzulásnak is tűnhet.

És a világ és a személyiség torzulásai tükröződnek Pál Sándor Attila verselésében is. S talán ez az oka annak, hogy a költő a Balladáskönyvben nem mer a tükörbe nézni. Talán ezért, hogy eseményeit, történeteit nem a ma, hanem a félmúlt kulisszái között játszatja. Mintha a Balladáskönyv énje nem a mai viszonyokat átélő, azokkal szembenéző, azokat vállaló én volna. S ez már a hitelesség kérdését veti fel. *A József balladája, Első ballada az országról, Erdélyországi ballada, A halál angyala, hét zsidó román törpe és Pál Sándor Ruben balladája, Kádár János balladája, Alternatív szocialista ballada, Balladatöredékek otthonról, Ballada a faluról* stb. című, látszólag a jelen időre reflektáló verseiben is pl. mind a rendszerváltást megelőző időket „aktualizálja”.

A feldaraboltság, a megtörttség, a formátlanság akár az idegenség formája is lehet. Még az emberen inneni humánus otthontalanságának az érzülete, egy egyre inkább a technológiai evolúció által uralt poszthumán világban. Melyben a globalizálódás árnyoldalai az írástudókat sem kímélik: *az írás az a semleges, összetett, közvetett térbeliség, amelyben a szubjektum elillan, egy olyan negativitás, amelyben minden identitás elvész.* Ha a Balladáskönyv anyagát ennek a poszthumán diskurzusnak a közegében szemléljük, akkor magának a szövegnek az érintettségétől sem tekinthetünk el. Vagyis megint a kérdés, vajon a technikai evolúció világában, miközben körülöttünk egy poszthumán vízió jövőfoglaló temporalitása zajlik, poétikailag elegendő, indokolt lehet-e a jelen jelenségeiről alig, vagy múlt időben, a múlt álruhába bújva beszélni. Hiszen, ahogy az *Antropológiai balladában* olvashatjuk: „Meztelen vagyok, csak ruha van rajtam” (37).

(Magvető, Bp., 2019)

MARTIN KRÁL: LUCIA, VEGYES TECHNIKA, 2014, 156x200 cm

SZERZŐINK

BERETI GÁBOR (1948, MISKOLC) ÍRÓ, KÖLTŐ, KRITIKUS ■ **CSOBÁNKA ZSUZSA EMESE** (1983, MISKOLC) KÖLTŐ, ÍRÓ, TANÁR ■ **DARABOS ENIKŐ** (1975, SZATMÁRNÉMETI) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS ■ **FODOR BALÁZS** (1981, BUDAPEST) KÖLTŐ ■ **GÓZON ÁKOS** (1969, VESZPRÉM) ÚJSÁGÍRÓ ■ **GYÖRGY NOBERT** (1972, LOSONC) ÍRÓ, MÚFORDÍTÓ ■ **KOSZTRABSZKY RÉKA** (1983, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS ■ **KOVÁCS LAJOS** (1949, PILISCSÁBA – 2017, DOROG) ÍRÓ, HELYTÖRTÉNÉSZ ■ **MEZEI GÁBOR** (1982, GYÖNGYÖS) KÖLTŐ ■ **N. TÓTH ANIKÓ** (1967, ZSELÍZ) ÍRÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM) ■ **SEBŐK GYÖRGY** (1992, DEBRECEN) KÖLTŐ ■ **SZEKRÉNYES MIKLÓS** (1965) ÍRÓ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])

KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)

ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)

GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])

KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)

NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)

NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)

POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)

SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])

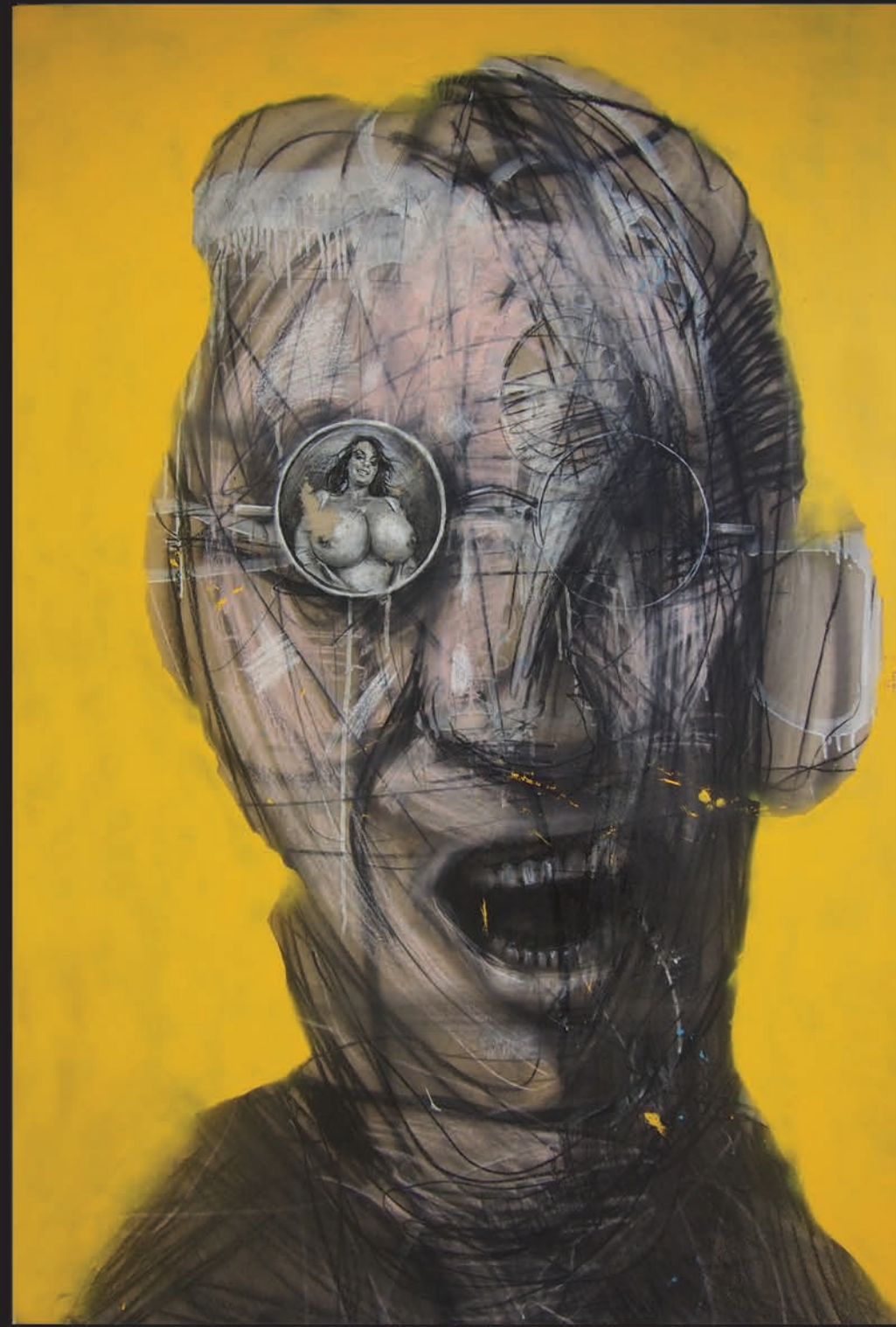
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH I., VEGYES TECHNIKA, 2018, 100x140 cm

MARTIN KRÁL: THE BEAUTY MYTH II., VEGYES TECHNIKA, 2018, 100x140 cm

CLEOPATRA MUCHOVÁ: HAPPY, VEGYES TECHNIKA, 2018, 110x95 cm

